GHEORGHE POPESCU

DAVID RICARDO
ECONOMISTUL GENIAL

EDITURA RISOPRINT
2007

DAVID RICARDO (1772 – 1823)

ON

THE PRINCIPLES

OF

POLITICAL ECONOMY,

AND

TAXATION.

By DAVID RICARDO, Esq.

LONDON:

JOHN MURRAY, ALBEMARLE-STREET.

1817.

SACRED
TO THE MEMORY OF
DAVID RICARDO
OF GATCOMB PARK IN THE COUNTY OF
GLOCESTER ESQUIRE MP.
HE DIED ON THE ELEVENTH OF SEPTR ONE
THOUSAND EIGHT HUNDRED AND TWENTY
THREE.
AGED FIFTY ONE YEARS.
ALSO OF
PRISCILLA ANNE, HIS WIFE.
WHO DIED OCTR 17TH 1849. AGED 81 YEARS.

TO THE MEMORY OF DAVID RICARDO ESQ MP

CUPRINS

INTRODUCERE

În 2007 se împlinesc 235 de ani de la naşterea lui David Ricardo, unul dintre cei mai importanţi economişti ai tuturor timpurilor, dacă nu cumva cel mai mare dintre ei. O asemenea afirmaţie poate să şocheze şi să producă deruta cititorilor, motiv pentru care considerăm necesare şi binevenite explicaţii lămuritoare.

1. David Ricardo a trăit doar 51 de ani, dar a reuşit să lase posterităţii o moştenire intelectuală inestimabilă. Acest lucru este cu atât mai surprinzător şi paradoxal dacă ţinem cont că David Ricardo a fost un economist autodidact, fără aproape nici un fel de educaţie şcolară.

2. El a scris o singură carte „*On the Principles of Political Economy and Taxation*" (1817), dar aceea a fundamentat ştiinţa Economiei Politice moderne. Prin caracterul său raţional şi unitar cartea lui Ricardo este prima lucrare integral laică din întreaga istorie a devenirii gândirii economice. De aceea apreciem că prin cartea lui David Ricardo – şi o dată cu ea – s–a născut ştiinţa Economiei Politice.

3. David Ricardo a revoluţionat metodologia cercetării prin folosirea consecventă a metodei abstracţiei, conferind întregului său demers un caracter unitar şi oferind ştiinţei economice aparatul cel mai important al propriei deveniri şi dezvoltări.

4. Trăind în Anglia revoluției industriale şi a ascensiunii capitalismului, David Ricardo a sesizat direcția de evoluție viitoare a societății şi a militat pentru promovarea intereselor burgheziei industriale.

5. David Ricardo a dat lumii ştiințifice moderne conținutul principal al teoriei obiective a valorii determinată de muncă. Karl Marx care a urmat după el a cizelat şi completat construcția ricardiană, ridicând–o la nivelul cunoscut astăzi. Pe baza teoriei obiective a valorii, Ricardo construieşte pentru prima dată un sistem unitar al teoriei economice, iar economia politică se poate constitui definitiv ca ştiință. Dacă analizăm contribuțiile celor doi intelectuali la fundamentarea teoriei obiective a valorii, putem afirma – odată cu Friedrich Engels – că aceasta este „teoria Ricardo-Marx”, întrucât edificiul ei principal a fost ridicat de Ricardo, Karl Marx adăugând doar „cireaşa de pe frişca tortului”.

6. David Ricardo a oferit lumii prima teorie rațional–ştiințifică a rentei funciare şi a problematicii complexe şi contradictorii a repartiției veniturilor în societate. La baza tratării rentei el aşează consecvent teoria valorii determinată de muncă şi mecanismul particular de acțiune a legii valorii în agricultură.

7. În opera sa – puțin întinsă, dar profundă – se întâlneşte prima tratare ştiințifică de pe pozițiile economiei politice a problematicii contradicțiilor dintre clasele sociale în procesul repartiției bogăției sociale.

8. Opera ricardiană cuprinde – printre altele – şi cea mai cunoscută şi apreciată teorie asupra mecanismelor desfăşurării comerţului internaţional. Contribuţiile lui David Ricardo la studierea schimburilor economice dintre state formează şi astăzi substanţa principală a întregii teorii despre comerţul internaţional.

9. David Ricardo a fost economistul cel mai liberal al tuturor timpurilor, considerând că liberalismul şi mecanismele concurenţiale oferă climatul cel mai potrivit asigurării progresului şi prosperităţii economice a tuturor naţiunilor lumii.

Cele enunţate mai sus – şi altele ce vor fi prezentate detaliat pe parcursul acestei lucrări – ne îndreptăţesc să–l numim pe David Ricardo „economistul genial”.

Tot în 2007 se împlinesc 190 de ani de la apariţia lucrării principale a lui David Ricardo, „*On the Principles of Political Economy and Taxation*” (1817), la 41 de ani după „*An inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”* (1776) a lui Adam Smith şi cu 50 de ani înainte de primul volum din „*Das Kapital”* (1867) al lui Karl Marx. Lucrarea lui Ricardo merită o aniversare în sine pentru că o dată cu ea şi prin ea s–a născut ştiinţa economică modernă.

În fine, în 2007 se comemorează 184 de ani de la intrarea în istorie şi în veşnicie a lui David Ricardo.

Iată de ce propunem cititorilor români exercițiul intelectual al reflecției asupra operei şi concepției unuia dintre cei mai profunzi gânditori ai ştiinței economice de pretutindeni şi dintotdeauna, fiind convinşi că efortul va fi pe deplin răsplătit prin frumusețea şi utilitatea lecturii.

Cluj–Napoca, 19 iunie 2007

Gheorghe Popescu Floreşti

1. REVOLUȚIA INDUSTRIALĂ ÎN ANGLIA[1]

Populația globului pământesc este la ora actuală de 6,5 miliarde locuitori şi se estimează să ajungă la 9,0 miliarde în 2050[2].

POPULAȚIA GLOBULUI 1500 Î. E. N. – 2000 E. N.	
ANII	**POPULAȚIA (milioane)**
5000 î. e. n.	**50**
1	**250**
1000	**250**
1500	**500**
1800	**1000**
1900	**1500**
1950	**3000**
2000	**6000**

Dacă am închipui cei 7000 de istorie umană pentru care avem date despre numărul populației şi am considera

---

1 Termenul **„revoluție industrială”** a fost formulat – se pare –, prima dată în anul 1845, de către **Friedrich Engels** şi preluat, patru decenii mai târziu, de istoricul britanic **Arnold Joseph Toynbee (1899–1975)** (după Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluției industriale*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1972, p. 37). „Aceste invenții – scria F. Engels – au determinat, după cum se ştie, o revoluție industrială, o revoluție care a transformat totodată întreaga societate civilă şi a cărei însemnătate istorică mondială începe a fi recunoscută abia astăzi. Anglia este terenul clasic al acestei transformări, care a fost cu atât mai puternică, cu cât s–a efectuat fără zgomot” (Friedrich Engels, *Situația clasei muncitoare din Anglia*, p. 25. După Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluției industriale*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1972, p. 37).
2 Surse ale Organizației Națiunilor Unite (ONU).

întreaga perioadă de „100 zile”, am constata că timp de „86 de zile” nu s-a întâmplat nimic (adică 6000 de ani), populaţia lumii a rămas nemodificată. Aşa încât, după încremenirea numărului populaţiei la 250 milioane locuitori în primii 1000 de ani ai erei noastre, putem aprecia că anul „1” al noii evoluţii începe abia în „ziua a 87-a” a istoriei omenirii (1001). Între „ziua a 87-a” şi „a 93-a”, adică în „12 zile”, (între anul 1000 şi 1500 al Renaşterii culturale europene) populaţia se dublează ajungând la 500 milioane locuitori. Apoi între „ziua a 93-a” şi a „98-a”, adică în „5 zile”, (între anul 1500 şi 1800 al Revoluţiei industriale) populaţia se dublează din nou ajungând la 1000 milioane locuitori. În ultimele „2 zile” ale evoluţiei omenirii (între anul 1801 şi 2000) populaţia globului a crescut de 6 ori, de la 1000 la 6000 milioane. În „penultima zi” a evoluţiei (între 1800 şi 19000) populaţia s-a dublat de la 1000 la 2000 milioane. În „ultima zi” (în intervalul 1900-2000) populaţia globului a crescut de 3 ori, de la 2000 la 6000 milioane, adică cu câte 1000 milioane la fiecare „6 ore” (în medie)!

În era noastră intervalele de dublare a populaţiei au avut următoarea evoluţie:

1. 1000-1500 populaţia creşte de la 250 la 500 milioane; 500 ani; „12 zile”
2. 1500-1800 populaţia creşte de la 500 la 1000 milioane; 300 ani; „5 zile”;
3. 1800-1900 populaţia creşte de la 1000 la 2000 milioane; 100 ani; „1,7 zile”;
4. 1900-1950 populaţia creşte de la 2000 la 3000 milioane; 50 ani; „0,83 zile”;

5. 1950-2000 populația crește de la 3000 la 6000 milioane; 50 ani; („0,83 zile"); circa 25 ani („0,42 zile") pentru primele 1000 milioane … circa 15 ani („0,25 zile") pentru alte 1000 milioane şi … circa 10 ani („0,17 zile") pentru ultimele 1000 milioane. Adică, în ultimii 50 de ani ai secolului al XX-lea populația lumii a crescut cu 3000 milioane locuitori. Asta înseamnă circa 15 ani pentru fiecare spor de 1000 milioane! Se pare că Malthus a fost un pesimist sugerând dublarea populației la fiecare 25 de ani!
6. Conform estimațiilor Organizației Națiunilor Unite, în anul 2025 vor fi pe glob 8000 milioane locuitori, iar în 2050, 9000 milioane[3].

Pentru fiecare spor de 1000 milioane locuitori perioada s-a scurtat progresiv de la „1,7 zile" (1800-1900), la „0,83 zile" (1900-1950), la „0,42 zile" (1950-1975), la „0,25 zile" (1975-1990) şi „0,17 zile" (1990-2000). Adică în ultimele 200 de ani perioada necesară pentru creşterea repetată a populație globului cu câte 1000 milioane locuitori „s-a înjumătățit" de fiecare dată! Oare, până când?

Revoluția industrială, maşinismul şi generalizarea economiei marfare se pare că sunt factorii determinanți ai

3 Sâmbătă, 25.02.2006 s-a născut locuitorul cu numărul 6,5 miliarde al planetei. Astfel, populația globului a atins 6,5 miliarde de locuitori, iar în 2012 va schimba prefixul, ajungând la 7 miliarde (Sursa: Realitatea TV). Biroul Național de Statistică al SUA a anunțat că la 01.03.2006 vom fi 6,6 miliarde de oameni pe Pământ, iar în 12.10.2012 vom fi 7,0 miliarde. La ora actuală, se nasc 41 persoane la fiecare 10 secunde şi mor 18 persoane. Deci, la fiecare 10 secunde populația globului creşte cu 23 persoane! Sporul natural al populației este de 138 persoane pe minut, 8.280 persoane pe oră, 198.720 persoane pe zi şi 72.532.800 persoane anual!

creşterii exponenţiale a populaţiei lumii în ultimele două secole.

Populaţia lumii în perioada 1650–1950 (milioane locuitori)[4]

Zonele/Anii	1650	1750	1800	1850	1900	1950
Oceania	2	2	2	2	6	13*
Africa	100	100	100	100	120	199*
Asia	57* 250** 250***	437* 479** 406***	– 602** 522***	656* 749** 871***	857* 937** 859***	1272* – –
America	8* 13** 13***	11* 12,4** 12,4***	– 24,6** 24,6***	59 59 59	144 144 144	338* – –
Europa (inclusiv Rusia europeană)	103* 100** 100***	144* 140** 140***	– 187** 187***	274* 266** 266***	423* 401** 401***	594* – –
Total 1 2 3	470 545 465	694 733,4 660,4	– 915,6 835,6	1.091 1.176 1.098	1.550 1.608 1.530	2.416 – –

În **Anglia**, la sfârşitul secolului al XIV–lea, iobăgia se desfiinţase practic, fiind înlocuită cu clasa agricultorilor liberi **„yeomen”**. Dar, pentru scurtă durată, întrucât din secolul al XV–lea noua clasă este – la rândul ei – desfiinţată. Creşterea oilor devenise o îndeletnicire foarte rentabilă la acea vreme în Anglia. Pentru dezvoltarea ei era nevoie de păşuni întinse. Manufacturile din Flandra cereau lână, al cărei preţ creştea considerabil. Seniorii englezi nu încercau pentru comerţ dispreţul pe care–l manifesta

4 După Fernand Braudel, *Structurile cotidianului*, vol. 1, Editura Meridiane, Bucureşti, 1984, p. 33. Cifrele fără * sunt comune celor trei surse. * Buletin des Nations Unies, decembrie 1951; ** Carr Saunders; *** Kuczynski.

aristocrația franceză. Nerăbdători de a se îmbogăți din vânzarea lânii, ei au înlocuit ogoarele, care necesitau o îngrijire temeinică şi continuă, cu păşuni, împrejmuite de şanțuri şi garduri vii. Unii contemporani deplângeau Anglia, transformată într–un imens islaz pentru oi. **Thomas Morus,** în ***Utopia*** (1516), denunța această acaparare a pământurilor de către landlorzi, care izgoneau pe micii proprietari **(„yeomen")**, lăsându–i pradă foametei, nenorocirilor, vagabondajului etc. Cu o amărăciune sarcastică Thomas Morus vorbea despre ciudata țară „**unde oile îi mănâncă pe oameni"**.

Prin ***Acts of Enclosures***[5] pământul comunal sau al yeomen a fost transformat în păşune, iar populația a emigrat în masă spre centrele urbane[6]. Trecerea la marea exploatație şi introducerea relațiilor de producție capitaliste în agricultura Marii Britanii erau realități în secolul al XVIII–lea. Ca urmare, mâna de lucru a fost eliberată şi pusă la dispoziția capitaliştilor din alte ramuri ale economiei. **Erau**

5 "The pace of the enclosure movement was, of course, different in diverse places. In began in England in the twelfth century and was mostly completed there before 1700. Yet the enclosures made little progress in the rest of Europe until the nineteenth century" (J. R. Wordie, *"The Chronology of English Enclosure, 1400-1914"*, in Economic History Review 36, no. 4 (November 1983): 483-505.

6 De la urcarea pe tron a reginei Ana (1702) şi până la venirea regelui George al IV–lea (1820), parlamentul englez a promulgat mii de **„acts of enclosures"**; 33 între 1720–1730; 35 până în 1740; 38 între 1740–1750; 156 până la 1760; 424 între 1760–1770; 624 până în 1780; 287 între 1780–1790: 506 până la 1800; 906 între 1800–1810. Ca urmare, peste 3.500.000 acri din pământurile comunale sunt transformate în păşuni. Yeomen–ii, lipsiți de drepturile lor colective şi de parcele, sfârşesc prin a–şi vinde puținul ce le–a fost lăsat, cad în sarcina parohiei sau părăsesc satele.

pregătite, astfel, premisele pentru declanşarea revoluției industriale.

În condițiile create prin deposedarea de pământ a țăranilor şi pauperizarea lor s–a impus instituirea unui sistem de ocrotire a săracilor. O primă lege în acest sens a fost dată în 1536 de Henric al VIII–lea, prin care se impunea parohiilor obligația de a–i ajuta pe nevoiaşi. Alte legi din 1572, 1576, 1597 au instituit taxa pentru săraci şi casele de corecție. Regina Elisabeta a promulgat la **1601 „Poor Law”**. În 1623 au fost înființate **„Workhouses”,** un fel de ateliere pentru săraci. Printr–o altă lege, din 1662, săracilor li se suspenda libertatea de mişcare dintr–o localitate în alta sau dreptul de a avea o locuință, fiind internați cu forța în „Workhouses”. Veniturile pentru întreținerea săracilor erau procurate – la început – din impozitele plătite de proprietarii de pământ şi fermierii agricoli, apoi şi de către industriaşi. O imagine asupra flagelului sărăciei în Anglia ne putem face urmărind evoluția taxei pentru săraci. Ea se ridica, în cifre relative, de la 4% până la 36% din veniturile parohiilor[7]. În cifre absolute taxa pentru săraci a crescut de aproape 3 ori, în mai puțin de 50 de ani (de la 2.500.000 lire sterline în 1785, la 4.000.000 în 1801 şi 6.500.000 în 1812)[8].

---

7 Friedrich Engels, *Situația clasei muncitoare în Anglia*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1953, p. 178.
8 Jean Freville, *Mizeria şi numărul. Sperietoarea malthusianistă*, ESPLP, Bucureşti, 1957, p. 133.

În asemenea împrejurări, **trei elemente** au dominat gândirea autorilor englezi care studiau fenomenele demografice:

- **resursele alimentare ale țării;**
- **dezvoltarea capitalismului;**
- **situația săracilor.**

Prin exproprierea yeomen a fost redusă suprafața arabilă. Pe de altă parte, populația a crescut. Cu mai puțin grâu trebuie hrăniți mai mulți oameni. „Între anii 1760 şi 1834, cu toate că au fost transformate în pământ arabil 6.840.540 de pogoane engleze de pământ necultivat, Anglia a devenit totuşi dintr–o țară exportatoare, una importatoare de grâu”[9]. Anglia este o insulă ferită de invazii, dar ale cărei resurse alimentare sunt drămuite. Pentru a susține cursul intern al cerealelor, îndată după 1688, marii proprietari au impus regimul „**Corn Law” (1689)**, care încuraja exportul de grâu prin prime şi interzicea importul lui, atât timp cât prețurile interne nu depăşeau pragul rentabilității. Această politică a scumpirii pâinii era potrivnică intereselor vitale ale poporului. Apoi, în 1791, 1804 şi 1815, alte legi au produs efecte asemănătoare. În timpul războaielor napoleoniene nivelul prețurilor în Anglia a crescut vertiginos. Numai între 1790 şi 1799 indicele general al prețurilor pe piața internă engleză s–a ridicat de la 100% la 156%[10]. „În 1813, costul

---

9 Friedrich Engels, *Situația clasei muncitoare din Anglia*, ESPLP, Bucureşti, 1953, p. 35.

10 Conform Jean Freville, *op. cit.*, p. 158. Prețul unui quarter de grâu s–a ridicat în Anglia între 1792 şi 1801 de la 47 şilingi la 128 şilingi (adică de

vieții era cu 44% mai mare decât în 1795”[11]. În acest moment situația financiară, monetară, economică şi socială a Angliei era dezastruoasă. „Este probabil că dacă Napoleon, în loc să compromită situația prin campania sa din 1812 în Rusia, ar fi ştiut să aştepte câțiva ani în plus, ea (Anglia – nota noastră – G. P.) ar fi trebuit să cedeze”[12].

În perioada 1650–1750 populația Angliei a crescut relativ lent. În anul 1650 în Anglia trăiau aproximativ 5.500.000 locuitori; la 1700 erau 5.835.000; la 1730, circa 6.000.000; la 1760, 6.665.000; la 1820, 12.000.000 şi la 1850, 18.000.000[13].

După 1650 s–au organizat în Anglia „**high farmings” –** ferme de tip capitalist – care au condus la creşterea rapidă a productivității muncii. Procesul de expropriere a maselor țărăneşti a căpătat în secolul al XVIII–lea o mare amploare, desfăşurându–se – mai ales – pe baza unor legi **(„Bills for Enclosures of Commons”[14])**

---

aproape 3 ori) (*ibidem*, p. 163). **„Corn Law”**: legiferate: 1663; 1689; 1815; abolite: 1828–1842.

11 Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluției industriale*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1972, p. 99.

12 René Gonnard, *Histoire des doctrines monétaires dans ses rapports avec l'histoire des monnaies*, vol. II, Paris, 1936, p. 284.

13 Fernand Braudel, *Timpul lumii*, vol. 2, Editura Meridiane, Bucureşti, 1989, p. 258. În anul 1707 Anglia (în care este inclusă şi Țara Galilor, Wales) s-a unit cu Scoția, formând Regatul Unit al Marii Britanii. La 1801 în uniune intră şi Irlanda de Nord (Ulster), formându-se Regatul Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord.

14 Legile cu privire la împrejmuirea pământurilor obştii, prin care „landlorzii îşi dăruiesc singuri, ca proprietate privată, pământuri ale

speciale, aşa–numite „de împrejmuire" date de Parlament, prin care ţăranii erau expropriaţi în masă în favoarea landlorzilor şi burgheziei. Numai din 1700 până la 1760 au fost date 203 bill–uri prin care se expropriau – în total – peste 312.000 acri[15] de pământ. Din 1760 până în 1774 au fost date alte 700 bill–uri cu acelaşi obiectiv. Între 1810 şi 1831 au fost trecute în mâinile landlorzilor alte 3.511.770 acri din pământurile obşteşti[16]. Ca urmare, **clasa ţăranilor proprietari–independenţi („yeomen")** aproape a dispărut, trecându–se la relaţii capitaliste în agricultura engleză, iar ţăranii „eliberaţi" de proprietate s–au îndreptat spre activităţi neagricole (devenind „**tenants at will"**). Exproprierea şi izgonirea unei părţi din populaţia rurală eliberează – o dată cu muncitorii – nu numai mijloacele lor de subzistenţă şi materialul lor de muncă în folosul capitalului, dar ele creează şi piaţa internă.

În realitate, procesul de trecere spre **„high farming"** în agricultura engleză a început în secolul al XV–lea şi a parcurs **trei etape**. **Prima**, în secolele XV–XVI, când **s–au format fermele de minimum 20 acri**. **A doua**, în secolele XVII–XVIII, prin renumitele **„enclosure bills".** **A treia**, prin **„clearing of Estates"**, în secolul al XIX–lea, când locuitorii din părţile muntoase ale Scoţiei, ca şi cei din zona litoralului, au fost proletarizaţi şi obligaţi să emigreze

poporului" (Marx, Engels, *Opere*, vol. 23, Editura Politică, Bucureşti, 1966, p. 730).

15 **Acru** (acre), unitate de măsură engleză pentru suprafeţe de teren, egală cu **0,404686 ha**.

16 Marx, Engels, *Opere*, vol. 23, Editura Politică, Bucureşti, 1966, p. 733.

către oraşe. Procesul de centralizare a pământului a vizat – la început – formarea unor mari suprafeţe în vederea creării „păşunilor" pentru turmele de oi.

Totodată, se dezvoltă şi comerţul cu sclavi negri. „Oraşul Liverpool s–a dezvoltat pe baza comerţului cu sclavi ... În 1730 Liverpool avea pentru comerţul cu sclavi 15 corăbii, în 1751 53, în 1760 74, în 1770 96 şi în 1792 132"[17]. Numărul ambarcaţiunilor cu această destinaţie a crescut de aproape 9 ori în doar 62 de ani. Organizând în Africa adevărate „vânători de negri", negustorii englezi îi vindeau apoi în America, unde se simţea lipsa braţelor de muncă. Numai în perioada 1680–1775 englezii au dus în coloniile din America peste 3.000.000 de sclavi negri[18].

Pentru perioada 1650–1750 s–a consemnat – în Anglia – o creştere mai rapidă a producţiei agricole, comparativ cu creşterea populaţiei. Aceasta a atras după sine ieftinirea bunurilor alimentare, iar reducerea preţurilor cerealelor a favorizat dezvoltarea zootehniei. Ca urmare, cultura plantelor a fost revoluţionată prin folosirea îngrăşămintelor organice, s–a introdus rotaţia culturilor şi au început procesele de mecanizare a unor lucrări agricole.

- Se formează astfel **„UN CERC VIRTUOS",** în care **„preţul slab al cerealelor îi împinge pe fermieri să–şi îndrepte efortul spre creşterea vitelor, care**

17 Marx, Engels, *Opere*, vol. 23, Editura Politică, Bucureşti, 1966, p. 762.
18 Vezi Nicolae N. Constantinescu, *Adam Smith, clasic al economiei politice burgheze*, în Adam Smith, *Avuţia naţiunilor*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1965, p. 407.

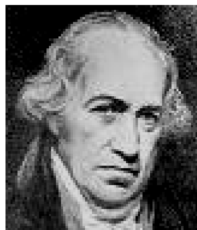
consfințește succesul plantelor furajere, şi atrage, în acelaşi timp, după sine o puternică creştere a şeptelului, în special ovin, o puternică creştere a randamentului cerealier”[19] (sublinierea noastră – G. P.).

✸ **Creşterea mai rapidă a producției agricole decât creşterea populației este apreciată – de mulți specialişti – una din cauzele esențiale şi primordiale ale declanşării Revoluției industriale[20].**

---

19 *Ibidem*, p. 254. **Grâul**, folosit prima dată – se pare – în Asia (Filipine, Macao) a fost adus în Europa prin secolul al XV–lea, când este semnalat la Canton, în Franța. **Porumbul**, semnalat – încă înainte de Hristos – în Mexic, a fost adus în Europa – se pare de Cristofor Columb – la începutul secolului al XVI–lea. **Cartoful** – cultivat în America Andină, cu 2.000 de ani înaintea erei noastre – a pătruns în Europa, prin Spania, în anul 1535 (*ibidem*, p. 116–193). Franța a cunoscut în Evul Mediu mai multe perioade de foamete (în secolul al X–lea – 10; în al XI–lea – 26; în al XII–lea – 2; în al XIV–lea – 4; în al XV–lea – 7; în al XVI–lea – 13; în al XVII–lea – 11; în al XVIII–lea – 16). Florența a cunoscut între 1371 şi 1791, 111 ani de foamete. Între 1309 şi 1318, o foamete generală – pornită din Germania de Nord – s–a extins în toate ţările Europei. În Silezia anului 1730, în Saxa şi Germania meridională 1771–1772, în Bavaria 1816–1817, în India 1555–1596 şi 1630–1631, s–au înregistrat fenomene asemănătoare (Fernand Braudel, *Structurile cotidianului*, vol.1, p. 74–80).

20 Vezi *op. cit.*, p. 250–288. „E. L. Jones este şi mai categoric (apreciază F. Braudel): sprijinindu–se pe o istorie comparată a țărilor care au ajuns la industrializare, el pune drept condiție de primă instanță a succesului lor «o producție agricolă care creşte mai repede decât populația»“ (*op. cit.*, p. 250–251). Totodată, Braudel citează printre factorii care au contribuit la revoluția industrială în Anglia, următorii: „agricultura”; „creşterea demografică”; „tehnica”; „revoluția bumbacului”; „victoria comerțului la distanță”; „înmulțirea transporturilor interne” (*ibidem*, p. 250–288).

Industria textilă britanică a cunoscut – prima – revoluția industrială. În legătură cu cererea crescândă de produse textile şi căreia munca manuală nu–i făcea față, a fost inventată **suveica volantă („zburătoare”)** (1730, Kay), care a revoluționat productivitatea muncii în țesătorii. Producția de fire rămânea, însă, în urmă. Pentru rezolvarea problemei au fost inventate **Spinning Jenny** (1765, maşină de filat 8 fire simultan, James Hargreaves), **maşina hidraulică** (1769, Richard Arkwright), **„catârul” lui Crampton** (1779, Samuel Crampton; îmbinând avantajele oferite de invențiile Hargreaves şi Arkwright). Se năştea astfel o nouă disproporție; țesătoriile nu puteau ține pasul cu filaturile. Contradicția s–a rezolvat prin inventarea **războiului mecanic de țesut** (1785, Edward Cartwright). O serie de alte descoperiri tehnice – apărute după 1700 – au grăbit revoluția industrială: **plugul triunghiular** (1731), **maşina cu abur** (1769, **James Watt**[21]), **roata hidraulică cu ax de fontă** (1769, John Smeaton), **maşina de treierat cu cai** (1780, în Scoția)[22], **maşina pentru egrenat**[23] **bumbacul** (1793, americanul Eli Whitney) etc.

---

21 Se pare că adevăratul inventator al maşinii cu abur a fost Thomas Newcomen (1663-1729), în anul 1711 (vezi Fernand Braudel, *Structurile cotidianului*, vol. 2, Editura Meridiane, Bucureşti, 1984, p. 203).

22 Pentru problemele revoluției industriale, vezi şi Marx, Engels, *Opere*, vol. 23, capitolul 13, *Maşinile şi marea industrie.*

23 **A egrena**, a separa firele de bumbac cu lungimea mai mare de 8 mm prin smulgere de pe semințe cu ajutorul unor maşini speciale.

Aceste invenții, care au diminuat enorm prețul țesăturilor[24], au condus la creşterea rapidă a producției. Bumbacul importat de Anglia a fost de 5.300.000 livre[25] în 1781, de 32.600.000 livre în 1789 şi 60.500.000 livre în 1802 (de 11 ori mai mult, în nici trei decenii). La vremea aceea Anglia interzicea importul de stofe din bumbac imprimate şi încuraja exportul de produse manufacturate naționale. Aşa se face că în 1780 Anglia exporta fire şi țesături de bumbac în valoare de 360.000 lire sterline, iar, în 1802, de peste 7.800.000 lire sterline[26] (adică de 22 ori mai mult, în 20 de ani!). Până la 1865 valoarea exportului englez de fire şi țesături din bumbac se va ridica la 57.254.845 lire sterline; deci, va înregistra o creştere de peste 7 ori[27].

---

24 „Un pfund de fibre de bumbac, a cărui producție costa înainte 50 de cenți, ajunge mai târziu să se vândă cu un profit mai mare, adică cuprinzând mai multă muncă neplătită, la prețul de 10 cenți" (După Marx, Engels, *Opere*, vol.23, Editura Politică, Bucureşti, 1966, p. 400).

25 **Livră** (pound), unitate engleză de măsură a greutății (mărfurilor în general), egală cu **0,4535924 Kg** sau **16 uncii**. O uncie (ounce) engleză este egală cu 0,028349525 kg. Există şi un alt fel de livră (pentru metale nobile, pietre prețioase, medicamente), de 0,373242 kg şi de 12 uncii (a câte 0,0311035 kg). De la 1 octombrie 1995 Anglia a introdus oficial sistemul zecimal al unităților de măsură (metru, kilogram, litru) (Conform Radio Bucureşti din 2 octombrie 1995, orele 7,00).

26 Henri Denis, *op. cit.*, p. 288. Încurajarea exporturilor s–a realizat prim acordarea de prime industriaşilor.

27 Creşterea este reală, întrucât lira sterlină – cea mai stabilă valută – şi–a păstrat cursul de schimb din 1561 până în anul 1931. Moneda „nu este, ca să spunem aşa, după William Petty (1655), decât grăsimea corpului politic; prea multă face rău sprintenelii, prea puțină aduce boală" (Fernand Braudel, *Structurile cotidianului*, vol. 2, p. 209).

Exportul industriei textile britanice în perioada 1848–1865 (valoric)*[28]

Ramura/Anii	1848	1851	1860	1865
Industria bumbacului				
Bumbac filat	**5.927.831**	**6.634.026**	**9.870.875**	**10.351.0494**
Țesături bumbac	**16.753.369**	**23.454.810**	**42.141.505**	**6.903.796**
Industria inului și cânepii				
Fire	**493.449**	**951.426**	**1.801.272**	**2.505.497**
Țesături	**2.802.789**	**4.107.396**	**4.804.803**	**9.155.358**
Industria mătăsii				
Fire de urzeală, twist, fire	**77.789**	**196.380**	**826.107**	**768.064**
Țesături	**–**	**1.130.398**	**1.587.303**	**1.409.221**
Industria lânii				
Fire de lână simple și worsted	**776.975**	**1.484.544**	**3.843.450**	**5.424.047**
Țesături	**5.733.828**	**8.377.183**	**12.156.998**	**20.102.259**

„În cazul pieței interne engleze, media consumului anual de bumbac este de 1.700.000 livre, în perioada 1737–1740; de 2.100.000, în 1741–1749; de 2.800.000, în 1751–1760; de 3.000.000, în 1761–1770”[29] (practic s–a dublat în mai puțin de trei decenii). În anul 1800 „bumbacul brut prelucrat în Anglia depăşeşte pentru prima oară cantitatea de 50 milioane livre, adică, aproximativ 23.000 tone, ceea ce reprezintă, în greutate, spune E. A. Wrigley, cam atât cât «producția anuală a 150 mineri într–o mină de cărbuni»”[30]. Cantitativ, exportul industriei textile britanice s–a dublat

---

28 După Marx, Engels, *Opere*, vol. 23, p. 427. * în lire sterline
29 Fernand Braudel, *op. cit.*, p. 263. Tot Braudel apreciază că „la atingerea pragului de 300 grame bumbac pe persoană începe mecanizarea industriei bumbacului”.
30 Fernand Braudel, *op. cit.*, p. 269.

între anii 1848–1865 – deci în mai puţin de 20 de ani –, creşteri mai mari înregistrându–se în industria inului şi cânepii.

Importurile de bumbac ale Marii Britanii au crescut de la 1.000 tone în 1750 la 267.000 tone în 1850; iar producţia de fier a ţării a sporit – în acelaşi interval – de la 20.000 tone, la 2.250.000 tone[31] (adică de 112,5 ori!)[32].

În primele trei decenii ale secolului al XIX-lea producţia de bumbac a Angliei a crescut de la 73.000.000 tone la 300.000.000 tone (de peste 4 ori), cea de metal de la 253.000 tone la 1.300.000 tone (de peste 5 ori), cantitatea metalului exportat a trecut de la 4.600 tone la 100.000 tone (crescând de circa 22 ori), iar producţia de cărbune s-a ridicat de la 10.000.000 tone la 30.000.000 tone (mărindu-se de 3 ori).

---

31 Jean Boncoeur, Hervé Thouement, *Histoire des idées économiques*, t. I, ed. Nathan, Paris, 1989, p. 90.
32 În anul 1830 existau în Anglia 15.000 de maşini cu abur, iar în Franţa doar 3.000 şi în Prusia numai 1.000.

Exportul industriei textile britanice în perioada 1848–1865 (cantitativ)[33]

Ramura / Anii	1848	1851	1860	1865
Industria bumbacului				
1. Bumbac filat (pfunzi[34])	135.831.162	143.966.106	197.343.655	103.751.455
2. Ață de cusut (pfunzi)	–	4.392.176	6.297.554	4.648.611
3. Țesături (yarzi)	1.091.373.930	1.543.161.789	2.776.218.427	2.015.237.851
Industria inului și a cânepii				
1. Fire (pfunzi)	11.722.182	18.841.326	31.210.612	36.777.334
2. Țesături (yarzi[35])	88.901.519	129.106.753	143.996.773	247.012.329
Industria mătăsii				
1. Fire de urzeală, twist[36], fire (pfunzi)	466.825*	462.513	897.402	812.589
2. Țesături (yarzi)	–	1.181.455**	1.307.293**	2.869.837
Industria lânii				
1. Fire de lână simple și worsted[37] (pfunzi)	–	14.670.880	27.533.968	31.669.267
2. Țesături (yarzi)	–	151.231.153	190.371.537	278.837.418

33 După Marx, Engels, *Opere*, vol. 23, p. 426. * 1846; **** Pfunzi (pounds, livre) de 0,4535924 kg. * Yard, unitate de măsură a lungimii, egală cu 0,914398 m. Mila = 1.609 m; yardul = 0.914398 m; inch = 0, 025 m**.

34 Pfund – pound – liră – unitate de măsură a greutății egală cu 453,5924 g.

35 Yard – unitate de măsură a lungimii egală cu 0,914 m.

36 Twist – împletit.

37 Worsted – lână răsucită, postav.

Dezvoltarea industriei bumbacului în Anglia în perioada 1856–1868[38]

Specificație	1856	1861	1868
Numărul fabricilor			
1. Anglia și Wales	2.046	2.715	2.405
2. Scoția	152	163	131
3. Irlanda	12	9	13
Regatul Unit	2.210	2.887	2.549
Numărul războaielor mecanice de țesut			
1. Anglia și Wales	275.590	368.125	344.719
2. Scoția	21.624	30.110	31.864
3. Irlanda	1.633	1.757	2.746
Regatul Unit	298.847	399.992	379.329
Numărul fusurilor			
1. Anglia și Wales	25.818.576	28.352.125	30.478.228
2. Scoția	2.041.129	1.915.398	1.397.546
3. Irlanda	150.512	119.944	124.240
Regatul Unit	28.010.217	30.387.467	32.000.014
Numărul persoanelor folosite			
1. Anglia și Wales	341.170	407.598	357.052
2. Scoția	34.698	41.237	39.809
3. Irlanda	3.345	2.734	4.203
Regatul Unit	379.213	451.569	401.064

Dezvoltarea industriei bumbacului în Anglia a fost sinuoasă. Timp de câțiva ani s–a creat un mare număr de fabrici. Apoi, producția a început să depășească cererea. În perioada 1788–1789 multe fabrici au început să–și reducă activitatea, disponibilizând importante contigente de forță de muncă. În 1793 – în urma falimentului a câtorva zeci de filaturi – importul de bumbac brut s–a redus de la

38 După Marx, Engels, *Opere*, vol. 23, Editura Politică, București, 1966, p. 443.

35.000.000 livre la 19.000.000 livre. Aceasta poate fi considerată prima criză de supraproducție din epoca modernă.

De asemenea, pe la 1780 Anglia producea circa 200.000 – 300.000 tone **fier** anual. În anul 1767 se construieşte prima linie de **„cale ferată”** (în zona oraşului Newcasttle – legată de minele de cărbune), iar în 1801 **prima „locomotivă cu aburi”** (Richard Trevithick, inginer de mină în Birmingham). George Stephenson construieşte, în 1814, o locomotivă pentru transportul pe calea ferată terestră. La 23 septembrie 1825 este dată în funcțiune prima linie de cale ferată Stockton – Darlington, pe o distanță de 38 mile, iar în 1830 linia Liverpool – Manchester.

Specialiştii apreciază că trecerea la construcția căilor ferate din Anglia, în deceniul al treilea al secolului al XIX-lea, a determinat **intrarea revoluției industriale în etapa a doua**, hotărâtoare pentru dezvoltarea industriei mijloacelor de producție[39].

Producția de **oțel** a Europei a evoluat după cum urmează: 1525 – 100.000 tone; 1540 – 150.000 tone; 1700 – 180.000 tone (din care 22.000 Anglia şi 50.000 Suedia); 1750 – 250.000 tone (22.000 Anglia şi 25.000 Rusia); 1790 – 600.000 tone (80.000 Anglia, 125.000 Franța, 90.000

39 Eric J. Hobsbawn, *Originile revoluției industriale în Anglia*, în Revoluția industrială, Editura politică, Bucureşti, 1963, p. 52-78.

Suedia, 120.000 Rusia); 1840 2.800.000 tone (din care jumătate Anglia); iar în 1970 – 720.000.000 tone[40].

Producția de oțel a Europei și Angliei 1525-1970 (tone)

Anii	Producția	Ori	Anglia	Ori
1525	100.000	1,0		
1540	150.000	1,5		
1700	180.000	1,8	22.000	1,0
1750	250.000	2,5	22.000	1,0
1790	600.000	6,0	80.000	3,6
1840	2.800.000	28,0	1.400.000	63,6
1970	720.000.000	7200,0		

Alte ramuri industriale – în special **metalurgia** – s–au transformat ca urmare a dezvoltării mașinismului. O serie de descoperiri au revoluționat tehnica de lucru din acest sector: **înlocuirea lemnului cu cocsul la obținerea fontei** (1709, Abraham Darby), **creuzetul pentru prelucrarea fontei în fier forjabil** (1750, Benjamin Huntsman), **cronometrul** (1761, John Harrison), **mașina de sfredelit metalul (bormașina)** (1774, John Wilkinson), inventarea **rabotezei** (1776), **primul furnal înalt cu cocs** (1783, John Wilkinson), **procesul de pudlare**[41] **pentru**

40 Fernand Braudel, *Structurile cotidianului*, vol. 2, p. 142.

41 **Pudlaj**, procedeu de afânare a fontei, în cuptorul de pudlare, prin care se obține un oțel care se sudează și se forjează ușor și este rezistent la coroziune (astăzi se folosește rar). „În siderurgie, criteriul pentru stabilirea începerii revoluției industriale este, …, introducerea pudlajului și înlocuirea roții hidraulice cu motorul cu aburi” (*Revoluția industrială*, Editura Politică, București, 1963, p. 237). „În România, pentru prima dată pudlajul a fost introdus înainte de 1848 la Reșița” (*Revoluția industrială*,

obținerea oțelului (1784, Henry Cort), **maşina de fabricat cuie** (1790), **maşina de fabricat cabluri** (1792) etc. Ca urmare, „producția de metal trece de la 25.000 de tone cât era în 1720 la 68.000 în 1788 şi ajunge la 250.000 în 1806”[42]. Totodată, „prețul tonei de fontă scade de la 12 lire în 1728 la 6 lire în 1802”[43].

Folosirea metalului face posibilă apariția de noi maşini şi piese, de neconceput în perioada anterioară a „dominației lemnului”: **fierăstrăul circular** (1780), **batoza** (1784, Andrew Meikle), **broasca de siguranță** (1784, Joseph Bramah), **maşinile pentru industria lemnului** (1793, Samuel Bentham), **presa hidraulică** (1795, Joseph Bramah), **maşina de fabricat hârtie** (1797, N. L. Robert).

Construcția de maşini trece pragul revoluției industriale între 1797–1800, prin perfecționarea de către Henry Maudslay a „procedeelor de aşchiere a metalului cu ajutorul strungului cu micrometru” şi inventarea „maşinii de filetat cu cărucior”. Cu Maudslay, industria trece la construirea şi folosirea „maşinilor–unelte”.

Editura Politică, Bucureşti, 1963, p. 238. Vezi şi Ing. Ion Păsărică, *Monografia Uzinelor de fier şi domeniilor din Reşița şi frumusețea naturală a împrejurimilor*, ediția a II-a, Bucureşti, 1935).

42 Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluției industriale*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1972, p. 42.

43 Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluției industriale*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1972, p. 42..

„Dacă fără metal n–ar fi fost posibilă maşina cu abur a lui Watt, transformările pe care aceasta avea să le producă n–ar fi fost posibile fără invențiile lui Maudslay”[44].

Într–o primă etapă salariile muncitorilor industriali au crescut mai repede decât cele din agricultură. Pe măsura dezvoltării manufacturii, oraşele şi populația ocupată în industrie creşteau, iar populația agricolă scădea. În jurul anului 1770, din cei 8.500.000 locuitori ai Angliei, 3.000.000 erau ocupați în industrie, 3.600.000 în agricultură, 700.000 în comerț, 500.000 erau militari, sau lucrau în administrația de stat, 200.000 aveau alte profesii, iar 500.000 erau pauperi[45].

„Potrivit recensământului din 1861, populația totală a Angliei şi Wales–ului număra 20.066.244 de persoane, din care 9.776.259 bărbați şi 10.289.965 femei. Dacă se scad toți cei care sunt prea bătrâni sau prea tineri pentru muncă, toată categoria „neproductivă” de femei, adolescenți şi copii, apoi păturile „ideologice”, cum sunt guvernul, clerul, juriştii, militarii etc., apoi toți cei a căror ocupație exclusivă este consumarea muncii altora sub forma rentei funciare, dobânzii etc., în sfârşit pauperii, vagabonzii, infractorii etc., rămân, în cifre rotunde, circa 8.000.000 de persoane de ambele sexe şi de cele mai diferite vârste, inclusiv toți capitaliştii care funcționează într–un fel sau altul în producție, comerț, finanțe etc.

44 Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluției industriale*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1972, p. 43.
45 H. de B. Gibbins, *The industrial History of England*, London, 1890, p. 153.

Aceste 8.000.000 persoane se repartizează astfel"[46]:

1. Muncitori agricoli (inclusiv ciobanii, argații și slujnicele care locuiesc la fermieri)	**1.098.261**
2. Toți cei ocupați în fabricile de bumbac[47], lână, worsted, in, cânepă, mătase și iută, precum și în producția mecanizată de ciorapi și dantele	**642.607***
3. Toți cei ocupați în minele de cărbune și în cele metalifere	**565.835**
4. Cei ocupați în toate uzinele metalurgice (furnale, laminoare etc.) și în manufacturile de metal de orice fel	**396.998****
5. Personal casnic	**1.208.648*****

Comparativ cu situația de la sfârșitul secolului al XVII–lea, pe timpul lui Adam Smith, **populația orașelor** crescuse impunător; între 1685 și 1760 numărul locuitorilor din Liverpool a sporit de 10 ori, în Birmingham de 7 ori, în Sheffield de 7 ori, în Manchester de 5 ori[48]. **Creșterea mai rapidă a populației orășenești, comparativ cu populația**

46 Marx, Engels, *Opere*, vol. 23, p. 455. *Dintre care numai 177.596 de sex bărbătesc și trecuți de 13 ani. **Dintre care de sex feminin 30.501. ***Dintre care de sex bărbătesc 137.447. Toți cei care nu servesc în case particulare nu sunt cuprinși în cifra de 1.208.648. Datele din tabel adunate înseamnă doar 3.912.349. Unde sunt 4.087.651 persoane?

47 „În 1806 lucrau în fabricile din industria bumbacului 90.000 de muncitori, la care se adăugau 184.000 de lucrători din manufacturi sau la domiciliu" (Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluției industriale*, 1972, p. 40).

48 Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluției industriale*, Editura Științifică, București, 1972, p. 151.

totală, semnifică – întotdeauna şi în toate ţările – declanşarea şi derularea procesului de industrializare. Crearea fabricilor a atras spre centrele industriale un număr crescând de populaţie. Dar premisele pentru ca noii veniţi să fie primiţi corespunzător nu erau create. Prin urmare, condiţiile de muncă şi viaţă ale muncitorilor industriali au continuat să se înrăutăţească. Curând a apărut şi s–a accentuat şomajul, iar salariile au scăzut drastic. În această situaţie au fost atraşi în producţie copiii şi femeile, care acceptau salarii mici şi condiţii de lucru inferioare.

La graniţa dintre secolele al XVIII–lea şi al XIX–lea economia şi întreaga societate britanică au suferit modificări structurale fundamentale, determinate în principal de factori interni, dar şi sub influenţa conjuncturii internaţionale.

1. În ultima treime a secolului al XVIII–lea numărul populaţiei Marii Britanii a crescut semnificativ, comparativ cu perioada 1650–1750 când numărul locuitorilor a rămas aproape la acelaşi nivel. Dacă în intervalul anterior de 100 de ani populaţia Angliei a fost de circa 6,5–7 milioane, la începutul secolului al XIX–lea atingea circa 16 milioane[49], pentru ca între 1800 şi 1820 să

49 „Evaluată în 1700 la 6,5 milioane de locuitori, populaţia Angliei creşte la 8 milioane în 1760 şi la peste 9 milioane în 1780; în acest ultim an, populaţia Irlandei era de 3 milioane. În 1801, recensământul indică pentru Regatul Unit al Marii Britanii şi Irlandei circa 16 milioane de locuitori, ceea ce înseamnă o creştere cu aproximativ 33% în ultimele două decenii ale secolului al XVIII–lea" (Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluţiei industriale*, Bucureşti, 1972, p. 48).

crească cu 30%, ajungând la 20,8 milioane locuitori, iar în 1850 la 27 milioane de suflete[50]. Deci, între 1750 şi 1850 populația Angliei a crescut de peste 4 ori! Iată suficiente argumente pentru creşterea „în progresie geometrică" a populației! Iată climatul în care Thomas Robert Malthus şi–a elaborat faimosul său „principiu al populației!" Iată suficiente temeiuri pentru a explica succesul *Eseului* ... malthusian şi pentru a înțelege răspândirea tezelor cuprinse în el, sau pentru faptul că – în epocă – au existat destui adepți ai malthusianismului[51]!

---

50 Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluției industriale*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1972, p. 74–75. Vezi şi Jean–Pierre Rioux, *La révolution industrielle 1780–1880*, Éditions du Soleil, Paris, 1971.

51 Printre ei se află şi nume sonore ale teoriei economice: James Mill (1773–1836) şi fiul său John Stuart Mill (1806–1873), William Nassau Senior (1790–1864). J. S. Mill – cel mai proeminent dintre ei – scria: „Nu prea se poate spera ca moralitatea să progreseze atâta timp cât familiile numeroase nu vor fi privite cu acelaşi dispreț ca beția sau orice alt exces trupesc. Dar atât timp cât aristocrația şi clerul vor fi primii care să dea pildă de neînfrânare, la ce ne putem aştepta din partea celor săraci?" (după J. Freville, *op. cit.*, p. 202). Înmulțirea oamenilor favorizează viciile; religia creştină greşeşte când proclamă că Dumnezeu binecuvântează familiile numeroase. Familia numeroasă fusese condamnată şi de Malthus, dar tocmai în numele lui Dumnezeu! Deşi liberal, J. S. Mill nu pregetă să sacrifice libertatea când este vorba de a limita naşterile. „Legile care în multe țări de pe continent interzic căsătoria atunci când părțile nu pot arăta că au mijloace de a întreține o familie nu depăşesc limita puterilor legitime ale statului ... nu pot fi criticate drept violări ale libertății. Asemenea legi constituie intervenții ale statului menite să interzică un act dăunător – un act care aduce prejudicii altora şi, ca atare, trebuie să facă obiectul condamnării, al stigmatului social, chiar şi atunci când nu se consideră indicat să se adauge şi pedeapsa legală" (John Stuart Mill, *Despre libertate*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 141).

2. Extinderea relațiilor de producție capitaliste în agricultură a disponibilizat însemnate contigente de forță de muncă pentru activitățile neagricole, în principal industriale.

Populația orașelor manufacturiere a crescut foarte rapid:

A celor **textile**: Manchester de la 4.000 în 1685 la 40.000 în 1760 şi 93.000 în 1801 (de peste 23 ori în circa un secol); Liverpool şi Manchester totalizau la 1844, 700.000 locuitori;

A celor **metalurgice**: Birmingham de la 20.000 în 1750 la 75.000 în 1801 şi 200.000 în 1844 (de 10 ori în mai puțin de 100 de ani); Sheffield de la 46.000 în 1801 la 110.000 în 1844 (de peste 2 ori în patru decenii) etc.

Populația **Londrei** a crescut în secolul al XVIII–lea cu peste 200.000 locuitori (de la circa 700.000 în 1700 la circa 900.000 în 1800), capitala Angliei devenind, la începutul secolului al XIX–lea, cel mai populat oraş al lumii. În anul 1811 populația Londrei ajungea la 1.000.000 locuitori, cifră atinsă de Paris doar în anul 1851.

Oraşul	**Numărul locuitorilor**		
	1700	**1800**	**Creştere**
Manchester	**4.000**	**93.000**	**23 ori**
Birmingham	**15.000**	**150.000**	**10 ori**
Londra	**700.000**	**1.000.000**	**1,43 ori**

3. Descoperirile tehnice din ultima treime a secolului al XVIII–lea au accelerat revoluția industrială şi evoluția pe cale capitalistă a Angliei.

Faptul economic fundamental al dezvoltării Angliei în primele trei decenii ale secolului al XIX–lea a fost rapida răspândire a utilizării maşinii cu abur, datorită căreia producţia manufacturieră a cedat definitiv locul maşinismului şi marii industrii[52]. După cum se ştie, trecerea de la manufactură la industria mecanizată a creat baza tehnică a epocii moderne şi a celei contemporane. Asemenea trecere a schimbat fundamental nu numai tehnica de producţie, dar a creat şi un nou mod de producţie.

„În manufactură şi în meserii – scria Marx – muncitorul se serveşte de unealtă, în fabrică el serveşte maşina. Acolo mişcarea mijlocului de muncă porneşte de la el; aici el trebuie să urmeze mişcarea mijlocului de muncă. În manufactură, muncitorii formează membrele unui mecanism viu. În fabrică există, independent de ei, un mecanism mort, căruia îi sunt înglobaţi ca anexe vii ... ”[53].

Trecerea la maşinism a fost în Anglia mai rapidă şi mai semnificativă decât în oricare altă ţară a lumii, în primele trei decenii ale secolului al XIX–lea. „La 1830, decalajul pe care–l aveau celelalte ţări europene sub acest aspect este ilustrat de următoarele cifre: 15.000 de maşini în Anglia faţă de numai 3.000 în Franţa şi 1.000 în Prusia”[54].

---

52 Cei **doi** mari piloni pe care s–a înălţat revoluţia industrială au fost: **maşina cu abur** şi **maşina de prelucrat bumbacul**.
53 Karl Marx, *Capitalul*, vol. I, p. 431.
54 Robert Schnerb, *Le XIX–e siècle. L'apogée de l'expansion européenne*, Paris, 1965, p. 24.

Într–o perioadă de 70 de ani, între 1770 şi 1840, productivitatea muncii în Anglia a crescut cu 2.700%![55]

Ca urmare „producţia de metal creşte de la 253.000 tone cât era în 1806 la 325.000 în 1818 – 581.000 în 1825 – un milion în 1835 – 1,3 milioane în 1839"[56] (de 5 ori în numai trei decenii!). Raportul între Anglia şi Franţa la producţia de cărbune a ajuns în 1831 la 12/1. Anglia deţinea o poziţie de monopol absolut în producţia şi exportul produselor textile, în special de bumbac (dar şi de lână). „După unele calcule, în 1835 Anglia producea singură 60% din totalul mărfurilor din bumbac consumate în lume, în timp ce cota Franţei – a cărei industrie textilă nu era înainte de începerea revoluţiei industriale cu nimic mai prejos decât cea engleză – era de numai 16%, iar a Statelor Unite – marele producător de bumbac – de 7%"[57].

55 Marx, Engels, *Opere*, vol. 4, p. 122.
56 Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluţiei industriale*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 69.
57 Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluţiei industriale*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 69. Anglia a devenit – în prima jumătate a secolului al XIX–lea – „atelierul industrial al lumii".

Consumul de țesături din bumbac englezesc (milioane yarzi)[58]

Zona	1820	1840	1860	Creşteri
Europa	128	200	201	1,6 ori
S. U. A.	24	32	227	9,5 ori
America Latină	56	279	527	9,4 ori
Africa	10	75	358	3,6 ori
Indiile Orientale	11	145	825	75,0 ori
China	3	30	324	108,0 ori
Total	232	993	2.462	10,6 ori

4. Revoluția franceză de la 1789 a influențat mişcările de liberalizare a societății britanice, ca, de altfel, şi pe ale întregii Europe[59]. Sub impulsul acesteia, mişcările revendicative ale maselor populare s–au accentuat, la fel şi manifestările adepților liberalismului economic. Paralel, s–au radicalizat şi pozițiile conservatorilor. În Parlamentul britanic s–a produs, în anul 1790, ruptura între orientarea **conservatoare („torry”)**, formată din landlorzi şi cler, având ca lider pe **Edmund Burke (1729–1797)**, şi cea **liberală („whig”)** condusă de **Charles James Fox (1749–1806)**.

5. Războaiele napoleoniene au condus la pierderea supremației Franței pe arena internațională şi ocuparea primului loc de către Anglia, care se va menține în această

58 Întocmit după Eric J. Hobsbawn, *Originile revoluției industriale în Anglia*, în Revoluția industrială, Editura politică, Bucureşti, 1963, p. 72.
59 Aşa s–a putut ajunge la **„Anul 1848”** al revoluțiilor burgheze din întreaga Europă.

poziție până la primul război mondial (1914–1918). După prima conflagrație mondială se vor destrăma sistemele coloniale (mai puțin cel sovietic, dispărut în ultimul deceniu al secolului al XX–lea). Locul Angliei de mare putere economică, va fi luat de Statele Unite ale Americii, care îl vor deține – în ciuda unor încercări de redistribuire a puterii, făcute de Germania, U.R.S.S., Japonia şi Comunitatea Economică Europeană – pe întreaga durată a secolului al XX–lea.

În lucrarea sa din 1960, ediția a II-a în Anglia în 1971, ediția a III-a, în SUA 1999, intitulată ***Etapele creşterii economice***, profesorul american **Walt Whitman Rostow**[60] apreciază că revoluția industrială este marcată de o fază decisivă numită **„decolare”,** relativ scurtă de circa două–trei decenii, în timpul căreia **„societatea depăşeşte obstacolele şi barierele care se opun creşterii regulate”.** Această etapă este atinsă când rata investițiilor trece de 10% din Produsul Intern Brut (PIB). Autorul consideră că această etapă a fost parcursă astfel: Marea Britanie 1780–1800; Franța 1830–1860;

60 **Walt Whitman Rostow (1916–2003)**, profesor american de Economie politică. Lucrări principale ***The Process of Economic Growth (1950)***, ***Stages of Economic Growth (1960)***. În ultima apreciază că societățile trec prin **cinci stadii** ale dezvoltării economice: **1) „the traditional society”**; **2) „the preconditions for take–off”**; **3) „the take–off”** when growth becomes a normal feature of the economy; **4) „the drive to maturity”**; and some 60 years after take–off begins **5) „the maturity”,** reached in the age of mass consumption.

Belgia 1833–1860; Statele Unite 1843–1860; Germania 1850–1873; Suedia 1868–1890; Japonia 1878–1900; Rusia 1890–1900.

Indicatori semnificativi ai revoluției industriale (procente)[61]

Indicatorii / Țările — Anii	Europa de Vest, Statele Unite, Japonia		
	1700	1800	1900
Produsul Intern Brut	100	147	937
Producția Industrială	100	157	1.600
Producția Siderurgică	100	400	20.500
Populația ocupată în Agricultură	77	73	48
Populația ocupată în Industrie	12	16	29
Populația ocupată în Servicii	11	12	23

Perioada „decolării” economice în câteva țări[62]

Nr. crt.	Țara	Perioada	Nr. crt.	Țara	Perioada
1.	Anglia	1783–1802	8.	Rusia	1890–1914
2.	Franța	1830–1860	9.	Canada	1896–1914
3.	Belgia	1833–1860	10.	Argentina	din 1935
4.	S.U.A.	1843–1860	11.	Turcia	din 1937
5.	Germania	1850–1873	12.	India	din 1952
6.	Suedia	1868–1890	13.	China	din 1952
7.	Japonia	1878–1900			

După părerea cercetătorului american, evoluția normală a oricărei economii parcurge **cinci etape:**

61 J. Boncoeur, H. Thouement, *Histoire de la pensée économique*, tome 1, Éd. Nathan, Paris, 1989, p. 90.
62 Walt Whitman Rostow, *The Stages of Economic Growth,* 2d edition, Cambridge, USA, 1971, p. 38.

1. „The Traditional Society" („Societatea tradițională"), bazată pe știința și tehnologia pre–Newtoniană.

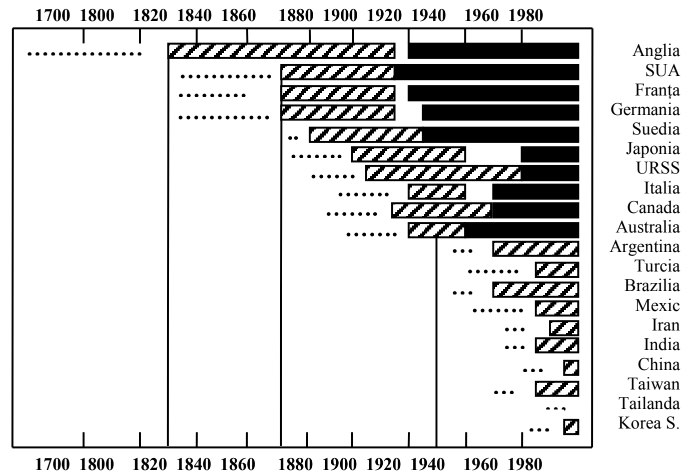
2. „The Preconditions for Take–Off" („Pregătirea pentru Decolare"), când știința începe să fie aplicată în producție, deopotrivă în agricultură și industrie (secolele XVII–XVIII).

3. „The Take–Off" („Decolarea", „Demarajul") este creșterea economică autoîntreținută, care se instalează când investițiile depășesc 10% din venitul național. Acum are loc revoluția industrială și trecerea spre industrializare. Durează două–trei decenii.

4. „The Drive to Maturity" („Maturitatea"), între 20–30% din venitul național este investit și rezultatele globale ale economiei cresc mai repede decât populația. Are loc creșterea nivelului de trai al populației. Se realizează în circa șase decenii de la începerea și în patru decenii de la sfârșitul decolării.

5. „The Age of High Mass–Consumption" („Etapa Consumului de Masă") are loc în secolul al XX–lea și este marcată de două procese:

- venitul național pe locuitor depășește nivelul necesar pentru consumul strict necesar (de hrană, îmbrăcăminte etc.);
- populația urbană și forța de muncă ocupată în sectorul serviciilor devin majoritare.

LEGENDĂ

...... **Take–Off**

Drive to Technological Maturity

High Mass Consumption

Ordinea cronologică a „decolării” economice (Take–Off)

Grupa I:	**Anglia (1783–1802)**
Grupa II:	**SUA, Franța, Germania (1830–1850)**
Grupa III:	**Suedia, Japonia, URSS, Italia, Canada, Australia (1870–1901)**
Grupa IV:	**Argentina, Turcia, Brazilia, Mexic, Iran, India, China, Taiwan, Tailanda, Korea de Sud[1] (după 1933).**

Notă: 1. După Walt Whitman Rostow, ***The World Economy. History and Prospect***, University of Texas Press, Austin, USA 1978, p. 51 and Part Five (Vezi și W. W. Rostow, ***The Stages of Economic Growth***, 3rd edition, Cambridge University Press, New York, USA 1999, p. XVIII).

2. DAVID RICARDO. VIAȚA ŞI ACTIVITATEA

David Ricardo era „**cam puțintel de statură, dar bine proporționat; activ şi cu o înfățişare deschisă, expresivă; inteligent, cu o voce plăcută, dar care ştie să se înalțe spre a fixa atenția celor din jur**”[63]. Scrierile şi descrierile biografilor ni–l înfățişează ca pe un om de o mare sensibilitate, profund ataşat familiei sale, atent şi tandru nu numai cu soția şi copiii, dar şi cu toate rudele (pe care nu de puține ori le–a ajutat cu însemnate sume băneşti).

David Ricardo s–a născut – la Londra – la **18 aprilie 1772**[64], într–o familie de evrei sefarzi de origine spaniolă. Familia sa – originară din Spania – s–a stabilit în Olanda neutră pe la începutul secolului al XVIII–lea. Bunicul (Joseph Israel) şi tatăl său (Abraham Israel) au fost agenți de schimb la Bursa din Amsterdam. Abraham Israel s–a stabilit în Anglia, „nu mai târziu de 1760”[65], unde a desfăşurat o activitate intensă în cadrul bursei londoneze şi a prosperat sub aspect material. În aprilie 1769 s–a căsătorit cu Abigail Delvale „dintr–o familie de negustori de tutun şi

---

63 **Pierro Sraffa, Maurice Dobb,** ***The Works and Correspondence of David Ricardo,*** Cambridge, 1955, vol. X, p. 51–53.

64 Cele mai multe informații despre viața lui David Ricardo le furnizăm pe baza lucrării ***The Works and Correspondence of David Ricardo,*** în 10 volume, publicată între 1953–1955 la Cambridge, de **Pierro Sraffa** şi **Maurice Dobb** (vezi şi Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluției industriale*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1972).

65 Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluției industriale*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1972, p. 14.

agenți de bursă"[66]. În familia lui Abraham (mort în 1812) şi Abigail (decedată în 1801) s–au născut 17 copii. David Ricardo a fost născut al treilea dintre ei.

La 11 ani David a fost trimis să studieze la Şcoala Talmud Tora, de pe lângă Sinagoga portugheză din Amsterdam. După numai doi ani petrecuți în Olanda, David Ricardo s–a întors în Anglia.

De la vârsta de 14 ani, David Ricardo a început să lucreze în biroul de schimb al tatălui său. Absorbit de activitatea bursieră, David Ricardo n–a mai continuat studiile şi va resimți toată viața lacunele insuficientei sale pregătiri şcolare din anii adolescenței. Din această cauză David Ricardo a resimțit un complex de inferioritate față de contemporanii săi mai instruiți. Acest complex a fost cu atât mai acut cu cât, se ştie, el a trăit în perioada în care au activat erudiți de seamă ai Marii Britanii. William Pitt junior (1759–1806) a fost unul dintre aceştia. La vârsta de 13 ani ştia greceşte şi latineşte şi scria o tragedie în cinci acte. La vârsta de 24 ani (în 1783) a ajuns prim–ministru al Angliei, funcție pe care a deținut–o – cu o întrerupere între 1801 şi 1804 – până în anul 1806. Mandatul lui William Pitt junior (de 19 ani) a fost cel mai lung din istoria Angliei. Al doilea ca durată a fost al doamnei Margaret Thatcher de 11 ani (între 1980 şi 1991). John Stuart Mill la 8 ani îi citea în original pe Xenofon şi Herodot, învăța latina şi îl studia pe Euclid. Thomas Robert Malthus era un ilustru intelectual şi

66 Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluției industriale*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1972, p. 14.

profesor universitar, cu care David Ricardo a purtat o îndelungată corespondență (între 1810 şi 1823) însumând câteva sute de scrisori. Întreaga corespondență a lui David Ricardo s–a ridicat la 500 de scrisori (conform editorilor săi Pierro Sraffa şi Maurice Dobb). De fapt, în perioada vieții lui Ricardo în Anglia au fost mulți tineri care au jucat un rol însemnat în viața politică şi socială din Anglia: William Pitt junior a fost parlamentar la 21 ani; Charles Fox la 19 ani etc.

Relațiile lui David Ricardo cu părinții săi s–au înrăutățit din momentul în care David s–a îndrăgostit de Priscilla Anne, cu care se va căsători la 20 decembrie 1793. Din acest moment David a părăsit religia iudaică a părinților şi a trecut la creştinism (cultul unitarian, al cărui conştiincios enoriaş a fost până la moarte). La 21 de ani David a fost dezmoştenit de tatăl său şi excomunicat din biserica strămoşilor lui. În familia David şi Priscilla Ricardo s–au născut 8 copii (trei băieți şi 5 fete). Doi dintre băieți (Osman şi David) au ajuns parlamentari britanici.

Între 1793 şi 1819 David Ricardo a fost agent al Bursei de valori din Londra. El a fost „jobber” (dealer) şi a speculat în principal „à la baisse” (fiind denumit „bear”)[67]. La bursă există două tipuri de tranzacții: **a) în numele clientului**, făcute de **„brokers”**; **b) în nume propriu**, realizate de **„dealers”** (jobbers) (dealerul poate fi şi broker,

---

67 Vezi pentru detalii, *Piețe financiare (primare şi secundare) şi bursa de valori*, Elena Drăgoescu şi Anton Drăgoescu, Editura Mesagerul, Cluj–Napoca, 1995.

invers nu este valabil). În funcție de momentul realizării, există tot două tipuri de tranzacții: **a) la vedere**, în care transferul titlurilor negociate are loc în momentul încheierii tranzacției, la cursul (cotația) zilei; **b) la termen**, când transmiterea efectivă a titlurilor are loc la o dată ulterioară încheierii contractului, la cursul din ziua contractului. Tranzacțiile la termen sunt speculative. **„À la baisse",** când vânzătorul mizează ca până la scadență cursul titlurilor să scadă. El le va cumpăra de pe piață la cursul zilei (mai mic) şi le va vinde la cursul anterior (mai mare) câştigând diferența. **„À la hausse",** când cumpărătorul mizează ca, până la scadență cursul titlurilor să crească. El le va cumpăra la cursul din contractul la termen (mai mic) şi le va vinde la noul curs (mai mare) câştigând diferența. În timpul lui Ricardo cei care speculau „à la hausse" se numeau „bulls", iar cei care speculau „à la baisse" se numeau „bears". David Ricardo a încheiat, în special, tranzacții cu titluri ale împrumuturilor de stat şi s–a dovedit „un rege al bears"–ilor. „Talentul de a agonisi bogăție – scria fratele său – nu se bucură de mare considerație, dar pe semne că Dl R. nu şi–a etalat nicăieri extraordinarele sale puteri mai mult ca în afaceri. Cunoaşterea desăvârşită a tuturor dedesubturilor, surprinzătoarea sa îndemânare la cifre şi socoteli, capacitatea sa de a da de cap, fără vreun efort vizibil, imenselor tranzacții cu care avea de a face, cumpănirea şi puterea sa de judecată i–au permis să–i lase mult în urmă pe toți contemporanii săi de la Bursă"[68]. Modalitatea lui de lucru era următoarea: de cum observa „o

68 După Robert Louis Heilbroner, *Filozofii lucrurilor pământeşti*, Editura Humanitas, 1994, p. 92.

creştere cât de mică a valorii la anumite acţiuni, numaidecât cumpăra, fiind sigur că va urma o creştere nerezonabilă din care va câştiga; iar când cota începea să scadă, vindea cu convingerea că alarma şi panica aveau să cauzeze un declin pe care circumstanţele nu–l îndreptăţeau”[69].

Averea adunată de David Ricardo din afacerile bursiere a fost considerabilă. Unele surse afirmă că în anul 1814 dispunea de o avere „evaluată între 500.000 şi 1.600.000 de lire”[70], iar altele arată că în anul 1819 – când s–a retras din afaceri – averea lui Ricardo se ridica la circa 40.000.000 franci[71].

„În iulie 1814 îşi cumpără astfel cu 60.000 de lire reşedinţa de la Gatcomb Park (unde se va retrage în anul 1815 – nota noastră – G. P.) cu o suprafaţă de aproximativ 2.400 de hectare şi, apoi, o altă proprietate în Kent pe care a plătit, se pare, 25.000 de lire sterline. În 1816 a cumpărat cu 105.000 de lire alte două mari domenii, dintre care unul va fi cedat ca reşedinţă fiului său mai mare, Osman. Urmează o proprietate cumpărată în octombrie 1817 cu 35.000 de lire şi o alta cumpărată în vara lui 1818 cu 26.000 de lire. Împreună cu alte terenuri mai mici, investiţiile funciare ale

69 Robert Louis Heilbroner, *Filozofii lucrurilor pământeşti*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 92–93.
70 Robert Heilbroner, *Filozofii lucrurilor pământeşti*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 88.
71 Gheorghe Popescu, *Fundamentele gândirii economice*, Editura Anotimp, Oradea, 1993, p. 61.

lui Ricardo s–au ridicat, după calculele lui Sraffa, la circa 275.000 de lire sterline”[72].

Paralel cu aceste plasamente David Ricardo a acordat împrumuturi ipotecare, în valoare totală de 200.000 lire sterline[73].

„În sfârşit, s–a calculat că în iulie 1821 el avea investite 3 milioane de franci francezi în rente la Paris, de unde dividendele i se trimiteau în lire la Londra; ulterior a vândut însă o parte din aceste rente”[74].

Astfel că „în ultimii ani de viaţă, valoarea reală a investiţiilor sale se pare a se fi cifrat la 675.000 – 775.000 de lire sterline, ceea ce–i aduceau un venit anual de circa 28.000 de lire”[75].

---

72 Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluţiei industriale*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 96.
73 Cf. Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluţiei industriale*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 96.
74 Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluţiei industriale*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 96.
75 Pierro Sraffa, Maurice Dobb, *The Works and Correspondence of David Ricardo*, vol. VII, p. 230. E. Ray Canterbery, de la Florida State University, apreciază averea lui David Ricardo la 725.000 £. „When he died of an ear infection at the age of 51, he was worth about £725.000, a kingly sum in those days. The bulk of his estate was in land and mortgages”, (an irony of his entire life and social atitude – nota noastră – G. P.) (E. Ray Canterbery, *A Brief History of Economics. Artful Approaches to the Dismal Science*, World Scientific Publishing Co., Singapore, New Jersey, London, Honk Kong, 2002, p. 80. Lucrarea lui Canterbery – de 481 pagini – ne-a fost făcută cadou de asistent universitar doctorand Larissa Margareta Bătrâncea în luna iulie a anului 2004).

În anul 1819 s–a retras din activitatea de „jobber” al Bursei de valori din Londra şi a intrat în politică. „Ajuns foarte bogat pe când era încă şi foarte tânăr – scria Costin Murgescu –, Ricardo nu făcea excepţie de la dorinţa bancherilor şi industriaşilor vremii de a intra şi în «înalta societate» londoneză sau cel puţin de a duce o viaţă pe picior de egalitate cu aceasta”[76]. Ajuns parlamentar (în Camera Comunelor), David Ricardo a promovat interesele forţelor capitalismului în ascensiune – fiind de fapt un „whig” – deşi el însuşi a sfârşit prin a deveni un important „landlord”.

Dar viaţa–i, tumultuoasă, plină de succes şi încununată cu o esenţială contribuţie la dezvoltarea gândirii economice a lumii, va fi curmată dureros, la o vârstă tânără, când se afla în deplinătatea forţei creatoare. „În plină activitate, după încheierea sesiunii parlamentare din 1823, i se redeschide o veche şi neglijată afecţiune la ureche. Îngrijirile medicale nu pot împiedica evoluţia rapidă a bolii şi, după o grea agonie, David Ricardo moare în vârstă de 51

76 Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluţiei industriale*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 83.

de ani la **11 septembrie 1823** la reşedinţa sa”[77] (din Gatcombe Park[78] – nota noastră – G. P.).

Unii exegeţi ai operei ricardiene susţin că David Ricardo a trăit şi şi-a scris lucrările de teorie economică la proprietatea Gatcombe Park. În anii 1970 proprietatea a fost suficient de importantă pentru a o atrage pe Regina Elisabeta a II-a a Regatului Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord, care a cumpărat-o pentru Prinţesa Anne şi soţul ei. Proprietatea există şi la ora actuală[79].

---

77 Costin Murgescu, *David Ricardo – un clasic al economiei politice burgheze*, în David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, p. 20. La moartea lui, vechiul şi redutabilul său adversar de idei, Thomas Robert Malthus scria: „Niciodată n–am iubit atât de mult pe cineva din afara familiei mele” (ca pe David Ricardo – n. ns.).

78 Costin Murgescu scrie „Gatcomb Park”, iar E. Ray Canterbery scrie „Gatcombe Park”. Probabil că mai aproape de adevăr ar putea să fie E. Ray Canterbery întrucât este vorbitor nativ al limbii engleze.

79 „Ricardo lived and wrote his economic tracts at his Gatcombe Park estate. In the 1970s, the estate was sufficient to attract Queen Elizabeth II, who purchased it for Princess Anne and his husband. It still stands” (E. Ray Canterbery, *A Brief History of Economics. Artful Approaches to the Dismal Science*, World Scientific Publishing Co., Singapore, New Jersey, London, Honk Kong, 2002, p. 92).

3. METODOLOGIA LUI DAVID RICARDO

Principala sa lucrare ***On the Principles of Political Economy and Taxation*** a văzut lumina tiparului în anul 1817[80]. ***Despre principiile Economiei politice şi impunerii***, a apărut cu 41 de ani după ***An inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*** a lui Adam Smith şi cu 50 de ani înainte de primul volum din ***Das Kapital*** al lui Karl Marx.

Se pare că în decizia lui Ricardo de a scrie această carte, un rol deosebit a avut James Mill (1773–1836), care l–a încurajat cu insistenţă spunându–i la un

80 ***On the Principles of Political Economy and Taxation,*** by David Ricardo, esq., Third edition, London, John Murray, Albemarle–Street, 1821. În limba română, vezi David Ricardo, *Opere alese*, vol. I–II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959–1962 (vol. I 334 pagini, vol. II 335 pagini). Toate citatele din prezenta lucrare vor fi luate din această lucrare. Mulţi gânditori au exprimat puncte de vedere asemănătoare. Marx relevă „arhitectonica nespus de ciudată şi necesarmente greşită a lucrării" (Karl Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea a II–a, p. 135). Ch. Gide acuză „lipsa unui plan unitar şi dispoziţia întâmplătoare a capitolelor" (Ch. Gide, *op. cit.*, p. 161). J. Schumpeter subliniază „lipsa de sistem a lui Ricardo (în sens formal) greu de urmărit" (J. Schumpeter, *History of Economic Analysis*, New York, 1954, p. 475) sau că unele secţiuni ale cărţii sunt „printre cele mai dificile părţi de absorbit din întreaga literatură economică" (*ibidem*). Dar, în acelaşi timp, s–a exprimat şi „satisfacţia teoretică pe care primele două capitole o procură prin originalitatea lor, prin unitatea concepţiei lor fundamentale, prin simplitatea, caracterul concentrat, profunzimea, noutatea şi concizia atotcuprinzătoare a expunerii" sau „originalitatea unor raţionamente" chiar în capitolele a căror lectură este „obositoare şi plicticoasă" (Karl Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea a II–a, p. 138).

moment dat: „Întrucât am obiceiul să exercit o autoritate de profesor, vă ordon să mă ascultaţi şi să începeţi, fără nici o oră de întârziere, scrierea cărţii".

„Deşi Ricardo a fost preocupat să scrie o carte cât mai accesibilă, – apreciază Costin Murgescu –, Principiile reprezintă, probabil, cartea cea mai dificilă din toate câte au intrat în tezaurul gândirii economice mondiale"[81].

Mulţi gânditori au exprimat puncte de vedere asemănătoare. Marx relevă „arhitectonica nespus de ciudată şi necesarmente greşită a lucrării"[82]. Charles Gide acuză „lipsa unui plan unitar şi dispoziţia întâmplătoare a capitolelor"[83]. Joseph Alois Schumpeter subliniază „lipsa de sistem a lui Ricardo (în sens formal) greu de urmărit", sau că unele secţiuni ale cărţii sunt „printre cele mai dificile părţi de absorbit din întreaga literatură economică"[84].

Dar, în acelaşi timp, s–a exprimat şi „satisfacţia teoretică pe care primele două capitole o procură prin originalitatea lor, prin unitatea concepţiei lor fundamentale, prin simplitatea, caracterul concentrat,

---

81 Costin Murgescu, *David Ricardo ...* , p. 130.
82 Karl Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea a II–a, p. 135.
83 Charles Gide, Charles Rist, *Istoria doctrinelor economice,* Editura Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1926, p. 161.
84 Joseph Alois Schumpeter, *History of Economic Analysis*, New York, 1954, p. 475.

profunzimea, noutatea şi concizia atotcuprinzătoare a expunerii" sau „originalitatea unor raţionamente" chiar în capitolele a căror lectură este „obositoare şi plicticoasă"[85].

Prin apariţia lucrării fundamentale a lui David Ricardo ***Despre principiile Economiei politice şi impunerii*** gândirea economică universală intră într–o nouă etapă, superioară, a dezvoltării sale. Locul lui Ricardo şi al *Principiilor* sale este bine precizat în lungul mers al ideilor economice:

1. Economia britanică şi cea mondială se afla, la 41 de ani de la tipărirea ***Bogăţiei naţiunilor*** a lui Adam Smith, într–o nouă etapă a evoluţiei sale. Dacă în vremea lui Smith manufactura era dominanta economiei, în timpul lui Ricardo se înfăptuia revoluţia industrială. ***Principiile*** lui Ricardo sunt expresia acestui nou stadiu de evoluţie al economiei britanice şi mondiale.

2. În timp ce ***Bogăţia naţiunilor*** şi concepţia economică a lui Adam Smith conţineau unele elemente ale doctrinei religioase, ***Principiile*** şi gândirea economică a lui David Ricardo sunt integral laice. Cu apariţia ***Principiilor*** lui Ricardo Economia politică intră într–o nouă etapă a dezvoltării sale**. De acum înainte, Economia politică devine o disciplină integral laică[86].** Până la David Ricardo

85 Vezi şi Karl Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea a II–a, p. 138.
86 „With Ricardo, economics detaches from philosphy and becomes an independent discipline, frees from any principles except those generated by its own unadorned inner logic" (E. Ray Canterbery, *A Brief History of*

Economia politică era legată de Religie şi Filosofie. **De acum încolo ea devine disciplină ştiinţifică de sine stătătoare.**

3. Metodologia lui David Ricardo se deosebeşte fundamental de cea a predecesorilor săi. De–a lungul timpului – până la el – realitatea economică fusese cercetată şi explicată prin folosirea mai multor metode: descrierea şi abstracţia, inducţia şi deducţia. David Ricardo foloseşte o singură metodă de investigare a economiei reale, **abstracţia.** „Metoda deducţiei şi a abstracţiei ştiinţifice, utilizată de Ricardo cu luciditate şi o consecvenţă neîntâlnită la vreunul dintre predecesorii săi, – scria Costin Murgescu – , i–au permis nu numai să pătrundă în sfera teoriei, dar să ridice pe o nouă treaptă cercetarea economică şi să devină primul constructor al analizei economice moderne”[87]. Aceasta va conferi întregului său demers teoretic un caracter unitar şi profund ştiinţific.

4. Până la David Ricardo preocupările gânditorilor economişti fuseseră concentrate – în principal – pe căutarea răspunsului la întrebarea: „Ce este bogăţia şi cum poate fi ea sporită?” Deşi Ricardo nu s–a preocupat în mod special de analiza problematicii creării şi sporirii bogăţiei naţionale, aprecia că: „O naţiune este bogată nu prin abundenţa monedei, nici prin valoarea urcată în moneda cu care circulă mărfurile sale, ci prin abundenţa mărfurilor sale, ce

---

Economics. Artful Approaches to the Dismal Science, World Scientific Publishing Co., Singapore, New Jersey, London, Honk Kong, 2002, p. 90).
87 Costin Murgescu, *David Ricardo ...* , p. 129.

contribuie la bunăstarea şi satisfacţiile sale”[88]. De asemenea, clasicul englez a fost favorabil creşterii numărului populaţiei (deşi în privinţa evoluţiei nivelului de trai al acesteia a fost un pesimist). „Aş regreta foarte mult – arăta el – dacă considerente legate de foloasele vreunei clase ar duce la frânarea creşterii avuţiei şi populaţiei ţării”[89].

Ricardo apreciază – la fel ca Smith – că **există două modalităţi de a spori bogăţia oricărei naţiuni:**

- **sporirea cantităţii de muncă productivă;**
- **creşterea productivităţii muncii**[90].

Dintre aceste două moduri de a mări bogăţia, cel din urmă trebuie preferat, deoarece aceeaşi muncă va produce mai mult, „**bogăţia va spori, dar nu şi valoarea”**[91] (sublinierea noastră – G. P.) . Evident că această afirmaţie a lui Ricardo privind posibilitatea creşterii masei bogăţiei pe cale intensivă, fără o creştere corespunzătoare a valorii ei, este o concluzie falsă. Dar, întrucât el nu a clarificat conţinutul capitalului constant, nu putea să–şi dea seama că, o dată cu creşterea forţei

88 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 142.
89 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 153.
90 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 215.
91 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 215.

productive a muncii, aceasta poate să conserve, respectiv să transfere asupra mărfurilor o valoare tot mai mare. Adept al creşterii bogăţiei pe cale intensivă, Ricardo a identificat – în mod magistral – direcţiile de acţiune pentru aceasta: **„prin inventarea de maşini, prin perfecţionarea îndemânării, printr–o mai bună diviziune a muncii sau prin descoperirea de noi pieţe unde schimburile pot fi făcute în condiţii mai avantajoase, un milion de oameni pot produce dublul sau aproape triplul sumei bogăţiilor"**[92] (sublinierea noastră – G. P.).

Apreciind că în domeniul producerii bogăţiei lucrurile fuseseră rezolvate corespunzător, David Ricardo orientează cercetările spre studierea problematicii repartizării bogăţiei în societate. „A determina legile care reglementează această distribuţie – apreciază el – constituie principala problemă în economia politică"[93]. În *Principiile* sale se găseşte una din primele teorii ştiinţifice despre repartiţia veniturilor între clasele sociale.

5. David Ricardo va curăţi de imperfecţiuni teoria valorii–muncă preluată de la Smith, pregătind, astfel, cvasitotalitatea elementelor acesteia pentru modelul marxist, care a urmat la o jumătate de secol după apariţia *Principiilor*. Apreciind că valoarea are ca unic izvor munca încorporată în marfă, clasicul englez va defini şi trata – în mod consecvent – toate veniturile drept „scăzăminte din

92 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 212.
93 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 57.

produsul muncii muncitorului". Pe această bază el va iniţia teoria contradicţiilor sociale apărute în procesul repartizării bogăţiei create prin munca muncitorilor.

6. Trăind în perioada revoluţiei industriale,Ricardo a sesizat că societatea umană intră într–o nouă etapă de evoluţie, industrialismul. De aceea, prin întreaga sa operă şi atitudine, el s–a situat pe poziţiile capitalismului şi a respins modul de producţie feudal. Această poziţie este cât se poate de evidentă şi de netă în teoria repartiţiei, unde apreciază că renta este un venit „retrograd", în timp ce salariul şi profitul sunt venituri „progresiste". Ba mai mult, el a apreciat că în procesul repartiţiei apar două tipuri de contradicţii. Prima, între „landlorzi", pe de o parte, şi forţele capitalismului, pe de altă parte. A doua, între muncitori şi patroni. El a considerat că prima contradicţie este mai puternică şi în soluţionarea ei a susţinut – evident – interesele capitalismului. Această poziţie pare – la prima vedere – paradoxală şi contradictorie statutului social din ultima parte a vieţii lui David Ricardo. După cum se ştie el a devenit un mare proprietar de pământ, căpătând în felul acesta statutul de landlord şi intrând în clasa socială ale cărei interese le-a respins consecvent prin întreaga sa activitate teoretică. În aceeaşi vreme prietenul său de o viaţă, Robert Thomas Malthus, a fost fervent şi consecvent susţinător al intereselor marilor proprietari funciari, fără ca el însuşi să se numere printre aceştia.

4. CONCEPȚIA ECONOMICĂ

„În vara lui 1792, pe când se afla cu soția sa bolnavă în stațiunea Bath, a trecut printr–o bibliotecă de unde se puteau împrumuta cărți; a dat astfel, de *Avuția națiunilor* a lui Adam Smith pe care a luat–o şi a început s–o citească. Unii biografi atribuie acestei întâmplări rolul «determinant» în trecerea sa spre o activitate științifică economică"[94] (sublinierea noastră – G. P.).

Exegeții operei ricardiene consideră că acest moment ar fi fost hotărâtor pentru începerea de către David Ricardo a studiului problemelor practicii şi teoriei economice. De fapt, lucrarea lui Adam Smith – pentru care a manifestat o mare admirație – a constituit punctul de plecare în demersul teoretic al lui David Ricardo. Într–o scrisoare către Hutches Trower din 1818 Ricardo afirma: „Îmi amintesc bine plăcerea pe care am avut–o când am descoperit că d–ta, ca şi mine, suntem mari admiratori ai operei lui Adam Smith"[95].

94 Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluției industriale*, Editura Științifică, Bucureşti, 1972, p. 85.
95 Pierro Sraffa, Maurice Dobb, *The Works and Correspondence of David Ricardo*, vol. VII, p. 246.

4.1. TEORIA BANILOR. DE LA HÂRTIA MONEDĂ LA ETALONUL AUR

Cheltuielile bugetare ale Angliei au urcat de la circa 20.000.000 lire anual (înainte de războaiele napoleoniene) la peste 100.000.000 lire anual în perioada 1813–1814. Volumul impozitelor percepute anual a crescut de la 17.000.000 lire în 1792 la 70.000.000 în 1815. Datoria publică a Angliei va ajunge în 1816 la 846.000.000 lire, cu o sarcină anuală de 32.000.000 lire[96]. S–a declanşat o puternică inflaţie, care a devalorizat lira sterlină cu peste 100% în perioada 1793–1815. În asemenea condiţii, **Banca Angliei** (înfiinţată la 24 iulie 1694) a luat măsuri de suspendare a plăţilor în monedă metalică (din 1797), de înlocuire a metalelor preţioase din circulaţie cu banii de hârtie şi de suspendare a convertibilităţii acestora din urmă.

Devalorizarea biletelor Băncii Angliei, cu care era angajat în tranzacţii mereu mai importante, l–a îngrijorat pe David Ricardo într–o asemenea măsură, încât din 1809 îşi va consacra tot mai mult timp explicării fenomenelor economice şi găsirii soluţiilor de redresare. Aşa apare în acel an, în cotidianul „Morning Chronicle”, primul său studiu pe probleme economice, intitulat ***Preţul aurului.*** Se poate aprecia că acest moment a fost hotărâtor pentru viitorul gânditor clasic al Economiei politice. La cei 37 de ani pe care–i avea în 1809, David Ricardo păşeşte în

---

96 Costin Murgescu, *David Ricardo în Anglia revoluţiei industriale*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 97.

domeniul teoriei economice, cu idei importante pe care va încerca să le apere şi să le promoveze toată viața.

În primul rând, el a constatat că deprecierea hârtiei–monedă şi creşterea prețurilor îşi au originea în suspendarea convertibilității şi în prerogativele acordate Băncii Angliei de a efectua emisiuni necontrolate de bilete fără acoperire. „Toate neajunsurile din circulația monetară trebuie atribuite excesului emisiunii băncii, puterii primejdioase ce i s–a încredințat acesteia de a micşora, după voința sa, valoarea proprietății oricărui om bogat în bani şi de a scumpi prețul alimentelor şi al oricăror obiecte de primă necesitate, nedreptățind pe rentierul statului şi pe toate acele persoane care au venit fix şi care, prin urmare, nu vor fi capabile să se debaraseze de o parte din sarcinile care le apasă pe umeri”[97].

În al doilea rând, David Ricardo a întrezărit modalitățile de ieşire din această situație. El a propus reluarea plăților Băncii Angliei în monedă metalică, prin promovarea unei politici deflaționiste graduale. „Atâta timp cât banca îşi converteşte biletele în monedă metalică, nu poate fi nicicând o mare diferență între prețul aurului pe piață şi cel de la monetărie”[98]. La o asemenea situație se va putea ajunge numai „când banca îşi va fi retras din circulație cantitatea aflată în plus a biletelor sale şi îşi va fi

97 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 11.
98 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 7.

adus prețul aurului la același nivel pe piață ca și la monetărie”[99].

În perioada următoare se declanșează în presa britanică o dezbatere polemică în jurul problemelor legate de prețul aurului. În cadrul acestei polemici David Ricardo va publica – câteva luni mai târziu – lucrarea ***Prețul urcat al aurului, o dovadă de depreciere a bancnotelor***[100]. Referindu–se la această lucrare, **Joseph Gillman** aprecia că Ricardo era „un autor care a citit mult și a meditat profund asupra literaturii existente din noul său domeniu ales ... Este surprinzător, avându–se în vedere lipsa de educație școlară a lui Ricardo, că această primă lucrare este scrisă totuși strălucit și că el se dovedește a fi un teoretician perfect, un statistician competent și un logician aproape fără rival în aceeași vreme. Fiecare argument este prezentat cu o judecată matură. Autorul pare să fie absolut sigur de el însuși. Se prevăd, de asemenea, în acest efort inițial de economie politică teoretică, semnele clare ale unei contribuții majore pe care Ricardo o va aduce acestei științe”[101].

În domeniul monetar, Ricardo a dezvoltat ideea unei politici deflaționiste graduale și a revenirii la

99 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962, p. 7.
100 *The High Price of Bullion, a Proof of the Depreciation of Bank Notes;* vezi David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, p. 25–49. Până în aprilie 1811 această lucrare va fi editată de patru ori.
101 Joseph M. Gillman, *Dezvoltarea lui Ricardo ca economist*, în „Science and Society”, vol. XX, nr. 3, London, 1956.

convertibilitate. „Remediul pe care–l propun pentru toate neajunsurile monedei noastre de circulație constă în aceea ca banca să reducă treptat suma biletelor sale în circulație până când ceea ce va rămâne va avea aceeaşi valoare ca şi monedele metalice pe care le reprezintă sau, cu alte cuvinte, până când prețul lingourilor de aur şi de argint va scădea la prețul de monetărie”[102]. **El a apreciat că rolul de echivalent general al valorii poate fi îndeplinit de un singur metal.** „Nu se poate spune că există vreo măsură permanentă de valoare într–o țară în care mijlocul de circulație constă din două metale, deoarece valoarea lor este în mod permanent supusă variației ... singurul remediu față de neajunsurile provocate monedei în circulație de această cauză este de a face doar unul din metale etalon de măsură a valorii”[103].

Dar el **nu respinge circulația monedei–hârtie**, integral acoperită în aur şi garantată cu metal prețios, **ci o susține**. „Atâta timp cât mijlocitorul circulației constă din moneda metalică nedegradată sau din hârtie monedă convertibilă imediat în monedă metalică nedegradată, cursul schimbului nu poate fi nicio dată cu mult peste paritate sau cu mult sub paritate, decât cu cheltuielile necesare transportului de metal prețios”[104]. Sau mai departe: „Circulația bănească este în starea cea mai perfectă atunci

102 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 47.
103 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 31.
104 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 35.

când constă în întregime din bani de hârtie, dar din bani de hârtie de o valoare egală cu aurul pe care îl reprezintă”[105]. În această problemă, punctul de vedere al lui Ricardo este identic cu al lui Smith, care susținea că volumul banilor de hârtie emişi nu poate depăşi masa de metal prețios şi aprecia că trebuie asigurată convertibilitatea neîngrădită (la paritate) a hârtiei–monedă în metal prețios. Dar între ei va apărea imediat şi o mare diferență. În timp ce Smith era de părere că metalele prețioase şi banii de hârtie (complet acoperiți) pot circula simultan, David Ricardo va susține demonetizarea metalelor prețioase şi înlocuirea lor în circulație cu banii de hârtie (complet acoperiți şi convertibili, fără restricții).

David Ricardo elaborează şi publică în 1816 o nouă lucrare ***Propuneri cu privire la o circulație bănească economicoasă şi sigură, cu observații asupra profiturilor Băncii Angliei interesând statul şi proprietarii capitalului băncii***[106]. Prin intermediul ei, concepția ricardiană a **„etalonului–aur” („Gold Standard”)** îşi croia drumul. Autorul atacă frontal prejudecata monedei metalice. „O monedă de hârtie bine reglementată constituie un avantaj atât de mare pentru comerț, încât aş regreta enorm dacă anumite prejudecăți ne–ar obliga să ne reîntoarcem la un

105 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 263.
106 *Proposals for an Economical and Secure Currency; with Observations on the Profits of the Bank of England, as they regard the Public and the Proprietors of Bank Stock,* publicată de editorul său John Murray. Vezi şi David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 155–212.

sistem de mai puţină utilitate"[107]. Ideea s–a materializat în Anglia începând din anul 1819, în Europa continentală după 1870, iar în SUA din 1900.

Deci, David Ricardo a propus:

a. Demonetizarea metalelor preţioase şi înlocuirea lor în circulaţie cu banii de hârtie. Banii de hârtie îndeplinesc aceleaşi funcţii ca metalele preţioase şi au – în plus – avantajul că sunt mai ieftini (idee preluată şi de John Maynard Keynes).

b. Fixarea şi reglementarea strictă a cursului banilor de hârtie, pentru a evita devalorizarea lor. Masa banilor de hârtie trebuie dimensionată astfel încât să fie complet acoperită în metale preţioase la cursul fixat de autoritatea statală.

Arătând că în trecut monetizarea metalelor preţioase a constituit un factor de progres al comerţului, el consideră că a sosit momentul ca societatea să facă un pas înainte şi anume, **să înlocuiască banii din metal preţios cu moneda–hârtie complet acoperită.** „Pe măsura progresului cunoştinţelor şi al ştiinţei, înţelegem că ar fi un nou progres dacă le–am retrage (metalelor preţioase – nota noastră – G. P.) întrebuinţarea pe care le–am dat–o cu atâta folos într–o perioadă mai puţin luminată"[108]. Prin aceasta,

107 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 165.
108 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 166.

David Ricardo demonstrează inutilitatea monetizării metalelor preţioase şi înfăţişează avantajele noului sistem monetar. Acest sistem se va impune în Anglia şi întreaga lume în secolul al XIX–lea, sub denumirea „**Etalonul Aur” („Gold Standard”)**.

O variantă ulterioară hibridă a acestui sistem – aplicată de unele state în vremurile tulburi în secolul XIX şi în perioada interbelică a secolului XX – a fost **„Etalonul Aur Lingouri” („Gold Bullion Standard”)**. Convertibilitatea banilor în metal preţios era condiţionată de existenţa sumei (monezi, bancnote) egală cu un lingou sau cu multipli ai unui lingou de aur. 1 Lingou de aur standard = 400 uncii troy = 12,4414 Kg aur.

După al doilea război mondial „**Etalonului Aur**” va fi înlocuit – în urma Conferinţei de la Bretton Woods din SUA, 1944 – cu **„Etalonul Aur Devize” („Gold Exchange Standard”).** Sistemul instituit la Bretton Woods a aşezat la baza sistemului monetar internaţional dolarul SUA ($), ca monedă liber convertibilă în aur, la paritatea 1$ = 1/35 uncii troy. Celelalte valute[109] convertibile internaţional (în principal lira sterlină, marca vest germană, francul francez), aveau cu dolarul american – la început – rate de schimb fixe (care nu se puteau abate de la paritatea stabilită cu mai mult de 1%). Acest sistem, care a durat până la mijlocul anilor ’70, a obligat ţările cu valută convertibilă să fie solidare cu economia SUA şi cu soarta $.

---

109 Valuta reprezintă – după părerea noastră – „semnul bănesc al unui stat aflat în afara graniţelor sale naţionale”.

Pe parcurs, noțiunea de convertibilitate a căpătat tot mai mult sensul de a dispune de mijloace de plată internaționale (adică de valute liber convertibile). În plus, chiar valutele forte se convertesc – astăzi – doar în mod excepțional în metale prețioase, cel mai adesea convertibilitatea se face între diferitele valute şi nu pe baza unor cursuri fixe ci a unora flotante.

Începând cu 1976, prin Acordul de la Jamaica, se elimină complet aurul din sistemul monetar internațional, prin interzicerea definirii monedelor în aur. Banii fiduciari sunt astăzi definiți fie în funcție de o valută forte (fostele colonii britanice îşi definesc moneda națională prin raportare la lira sterlină, 12 țări membre ale Uniunii Europene au înlocuit din 2002 monedele naționale cu Euro (€), alte țări îşi raportează moneda doar la dolarul SUA), fie în funcție de un coş valutar de tipul DST (Drepturi Speciale de Tragere, în cadrul Fondului Monetar Internațional). Unele țări din Africa sau America Latină îşi definesc moneda în raport cu un sistem de indicatori macroeconomici.

David Ricardo scria: „A pune în siguranță publicul împotriva altor variațiuni de valoare a banilor decât aceea la care este supus etalonul însuşi şi a efectua, în acelaşi timp, circulația bănească cu un mijlocitor din cei mai puțin costisitor, înseamnă a atinge stadiul cel mai perfecționat la care pot ajunge banii în circulație; toate aceste avantaje le vom poseda obligând Banca, ca în loc de a elibera o guinee în schimbul biletelor sale, să le convertească în aur sau

argint nemonetizat, la titlul şi preţul monetăriei; prin acest mijloc banii de hârtie nu vor mai scădea niciodată sub valoarea lingoului, fără ca aceasta să fie urmată de o scădere a cantităţii sale. Pentru a împiedica urcarea banilor de hârtie peste valoarea lingoului, Banca va trebui de asemenea să fie obligată să dea biletele ei în schimbul aurului cu titlul standard, la preţul de 31,17 s. uncia"[110].

Analizând rolul Băncii Angliei în gestionarea sistemului bănesc englez, David Ricardo sesizează că aceasta era o companie privată (particulară) şi că ea aplica discreţionar şi neîngrădit politica de emisiune monetară. Folosind acest drept neîngrădit Banca Angliei a majorat nejustificat masa monetară a Regatului Unit începând cu deceniul al optulea al secolului al XVIII-lea, generând inflaţia şi erodând puterea de cumpărare a lirei sterline. De aceea, economistul clasic englez aprecia că – pentru stoparea inflaţiei şi evitarea pericolului ei viitor – se impune ca dreptul de emisiune monetară să fie rezervat exclusiv statului naţional. „S-ar putea crede că, într-o ţară liberă, se vor găsi mijloace prin care un avantaj atât de considerabil (cum decurge din dreptul de emisiune – nota noastră – G. P.) s-ar putea obţine pentru stat independent de orice control din partea miniştrilor"[111]. David Ricardo respinge o asemenea idee, fiind convins că „Moneda de hârtie poate fi considerată ca implicând un drept regalian, egal cu întreaga

110 David Ricardo, Opere alese, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 166.
111 David Ricardo, Opere alese, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 186.

ei valoare de schimb – dreptul regalian, însă, aparține în toate țările statului"[112].

Modelul propus de David Ricardo se va impune şi generaliza treptat în întreaga lume şi va avea ca piloni fundamentali trei idei:

– dreptul de emisiune devine monopol al statului național;
– convertibilitatea deplină a hârtiilor monedă;
– responsabilitatea pentru politica monetară exclusiv în fața parlamentului

Concepția monetaristă a lui Ricardo a triumfat – în Anglia şi întreaga lume – după moartea sa. Prin ideea demonetizării metalelor prețioase, David Ricardo s–a dovedit unul dintre cei mai talentați şi viguroşi demolatori ai **teoriei nominaliste a banilor**, curățind, astfel, gândirea economică de rămăşițele doctrinei mercantiliste. El a adus contribuții majore la triumful **teoriei cantitative a banilor** (ale cărei începuturi le făcuse francezul Jean Bodin în anul 1568) ce va domina de acum încolo gândirea monetaristă. Iată, formulată de Ricardo, **ecuația schimburilor: „Put the mass of commodities of all sorts on one side of the line, – and the amount of money multiplied by the rapidity of its circulation on the other. Is not this in all cases the regulator of prices?".**

112 David Ricardo, Opere alese, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 194.

Prin aur îşi măsoară valoarea toate celelalte mărfuri existente pe piaţă, de unde şi concluzia privitoare la raportul dintre cantitatea de monedă, valoarea aurului şi suma valorilor de schimb ale mărfurilor. „Cantitatea de bani care poate fi întrebuinţată într–o ţară trebuie să depindă de valoarea ei: dacă aurul singur s–ar întrebuinţa pentru circulaţia mărfurilor, s–ar cere numai o a cincisprezecea parte din ceea ce ar fi necesar dacă argintul s–ar întrebuinţa pentru acelaşi scop”[113]. Banii au fost definiţi de Ricardo drept o marfă, a cărei valoare este determinată la fel ca a oricărei alte mărfi. „Aurul şi argintul, la fel ca toate celelalte mărfuri, sunt valoroase numai în raport cu cantitatea de muncă necesară pentru a le produce şi a le aduce pe piaţă. Aurul este, aproximativ, de cincisprezece ori mai scump ca argintul, nu fiindcă există o cerere mai mare pentru aur şi nici fiindcă oferta de argint este de cincisprezece ori mai mare decât cea de aur, ci numai fiindcă e nevoie de o cantitate de muncă de cincisprezece ori mai mare pentru a procura o anumită cantitate de aur”[114].

Propunând demonetizarea metalelor preţioase şi eliminarea lor din circulaţie, pe de o parte, şi înlocuirea lor cu moneda–hârtie (integral acoperită şi cu un curs forţat, stabilit de autoritate), pe de altă parte, David Ricardo a redus funcţiile banilor la una singură, şi anume la aceea de **mijloc de schimb** (de circulaţie).

113 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 258.
114 Nota Institutului Marx–Engels–Lenin la Karl Marx, *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie*, Berlin, 1953, p. VII.

La 24 mai 1819, Robert Peel Junior, preşedintele comitetului Camerei Comunelor, reuşeşte să treacă prin parlament „Peel's Bill”, lege care prevedea în esență:

- Reluarea de către Banca Angliei – începând de la 1 februarie 1820 – a plăților în aur, marcat şi titrat de către monetărie;
- Posibilitatea Băncii Angliei de a efectua plățile – începând cu luna mai a anului 1822 – la alegerea ei, în lingouri sau monedă metalică;
- Obligația Băncii Angliei de a relua – începând cu 1 mai 1823 – a plăților în monedă metalică;
- Stabilirea ratelor de schimb a hârtiei monedă în metal prețios pe baza unei scări fixe, începând cu 1 mai 1823.

Popularitatea lui David Ricardo ca inițiator al etalonului aur devenise atât de mare încât în februarie 1820, când Banca Angliei a făcut primele plăți în metal prețios, londonezii au denumit lingourile de 60 de uncii, ***ricarduri***, tot aşa cum francezii au spus ***napoleoni*** monedelor de aur introduse de împăratul Napoleon Bonaparte[115].

115 The New York Time, 15 mai 1819, după Pierro Sraffa, Maurice Dobb, *The Works and Correspondence of David Ricardo,* Cambridge, 1953–1955, vol. V, p. 368.

4.2. TEORIA VALORII

Într–o societate în care producţia de mărfuri atinge apogeul, în care mărfurile reprezintă forma elementară a întregii bogăţii, **problematica mărfii şi a valorii constituie cheia fără de care nu se poate porni la dezlegarea celorlalte „mistere" ale producţiei sociale**. „Principiile" se deschid cu un capitol dedicat problematicii vaste, complicate şi controversate a valorii. El şi–a justificat opţiunea astfel: „Multe din erorile comise în economia politică provin din erori în această chestiune, din faptul că mărimea bogăţiei şi creşterea valorii sunt considerate unul şi acelaşi lucru, şi din noţiuni neîntemeiate cu privire la ceea ce constituie etalonul de măsură a valorii"[116]. Încă din 1816 – într–o scrisoare adresată lui Thomas Robert Malthus – David Ricardo afirma: „Dacă aş putea învinge obstacolele care se pun în calea lămuririi originii şi legii valorii relative[117] sau a valorii de schimb, aş câştiga jumătate din bătălie"[118].

Eforturile teoretice ale lui Ricardo în problematica valorii s–au focalizat în **două direcţii**:

116 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 213.
117 Marx apreciază că Ricardo a pus semnul identităţii între noţiunile „valoare relativă" şi „preţul de cost" (vezi Marx, Engels, *Opere*, vol. 26, partea a II–a, p. 180–191).
118 Pierro Sraffa, Maurice Dobb, *The Works and Correspondence of David Ricardo*, vol. VII, p. 20.

- Eliminarea contradicţiilor şi clarificarea unor importante aspecte ale teoriei valorii–muncă preluată de la Adam Smith;
- Utilizarea teoriei valorii–muncă pentru explicarea şi înţelegerea interdependenţei dintre diferitele fenomene ale realităţii economice, în întreaga ei complexitate.

Asemenea unora dintre economiştii care l–au precedat (William Petty şi Adam Smith), Ricardo a văzut izvorul valorii în munca producătoare de mărfuri. Spre deosebire de ei, Ricardo a fost consecvent acestui principiu fundamental şi a elaborat un sistem perfect unitar, în concordanţă cu el. **David Ricardo va aşeza teoria valorii–muncă la baza întregului său sistem de gândire**. Drumul deschis de el va fi parcurs – câteva decenii mai târziu – de către Karl Marx.

Spre deosebire de predecesori, care au tratat aproape exclusiv „valoarea de schimb”, David Ricardo a analizat cei doi factori ai mărfii şi a făcut o bună distincţie între ei. Dar, cu toate că a sesizat distincţia dintre utilitate şi valoare, precum şi faptul că utilitatea nu determină valoarea (deşi este purtătorul acesteia), totuşi Ricardo s–a ocupat în demersul său, aproape exclusiv, de problematica valorii de schimb.

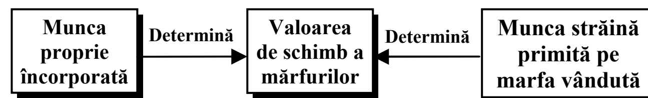
După aceasta, Ricardo a demonstrat că substanţa valorii mărfurilor nu se găseşte în utilitatea lor. „Utilitatea nu este deci măsurătorul valorii de schimb, cu toate că este pentru aceasta neapărat esenţială. Dacă o marfă nu ar fi în

nici o privință utilă – cu alte cuvinte dacă nu ar contribui în nici un fel la satisfacerea nevoilor noastre – atunci ar fi lipsită de valoare de schimb, oricât ar fi de rară sau oricât de mare ar fi cantitatea de muncă necesară pentru obținerea sa”[119].

În anul 1815, într–o scrisoare adresată lui Jean Baptiste Say, Ricardo afirma: „Observ că ați modificat puțin definiția cuvântului valoare în măsura în care ea depinde de utilitate ... Desigur, utilitatea este baza valorii, dar gradul utilității nu poate să fie niciodată măsura cu care se apreciază valoarea ... O marfă trebuie să fie utilă pentru a avea valoare, dar numai dificultatea de a o produce este adevărata măsură a valorii ei”[120].

David Ricardo a constatat că Adam Smith „schimbă succesiv caii”. Pe de o parte, Smith aprecia că valoarea unei mărfi este dată de cantitatea de muncă necesară pentru producerea ei. Pe de altă parte, el susținea că valoarea mărfii este egală cu cantitatea de muncă străină primită în schimbul mărfii vândute.

În concepția lui Adam Smith:

---

119 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1959, p. 61.
120 Pierro Sraffa, Maurice Dobb, *The Works and Correspondence of David Ricardo*, 1953–1955, vol. VI, p. 247–248.

„Adam Smith, – arăta Ricardo –, care a definit atât de precis sursa originară a valorii de schimb şi care ar fi fost obligat să susţină, în conformitate cu aceasta, că toate lucrurile devin de o valoare mai mare sau mai mică după cum s–a cheltuit mai multă sau mai puţină muncă la producerea lor, a stabilit el însuşi un alt etalon de măsură a valorii spunând că bunurile sunt de o valoare mai mare sau mai mică, după cum pot fi schimbate cu mai mult sau mai puţin din acest etalon de măsură”[121]. Prin aceasta Ricardo denunţă dualismul lui Smith, înlătură confuzia creată de identificarea „muncii cheltuite pentru producerea unei mărfi” cu „munca obţinută în schimbul ei” şi elaborează o teorie unitară despre valoarea–muncă. Identificând cele două definiţii cu care operează Adam Smith în domeniul valorii, Ricardo remarca: „Cu toate că Adam Smith a dat definiţia corectă a bogăţiei, lucru pe care l–am remarcat nu o dată, el o explică, mai târziu, în mod diferit spunând că «un om trebuie să fie bogat sau sărac după cantitatea de muncă pe care şi–o poate cumpăra». Această definiţie diferă în mod esenţial de cealaltă şi este cu siguranţă greşită, deoarece, presupunând că minele ar deveni mai productive, iar valoarea aurului şi argintului ar scădea din cauza mai marii uşurinţe pentru producţia lor sau că ţesăturile din catifea s–ar fabrica cu mai puţină muncă decât înainte, astfel încât valoarea lor s–ar reduce la jumătate, bogăţia tuturor acelora care cumpără aceste mărfuri s–ar mări: unul ar putea să–şi sporească tacâmurile, altul ar putea să

121 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 63.

cumpere dublul cantității de catifea. Prin posesiunea acestui plus de tacâmuri şi catifea, însă, ei nu ar putea utiliza mai multă muncă decât mai înainte, deoarece, valoarea de schimb a catifelei şi a tacâmurilor ar scădea, ei ar trebui să dea proporțional mai mult din aceste feluri de bogății ca să cumpere o zi de lucru. Bogăția, deci, nu poate fi estimată prin cantitatea de muncă pe care o poate cumpăra”[122]. Definind bogăția națională ca totalitatea valorilor de întrebuințare de care dispune o țară, Ricardo ajunge în mod logic la concluzia că „bogăția depinde întotdeauna de cantitatea de mărfuri produse, indiferent de uşurința cu care au fost procurate instrumentele întrebuințate în producție”[123].

El afirmă categoric:

- **„Valoarea unei mărfi sau cantitatea din oricare altă marfă cu care poate fi schimbată depinde de cantitatea relativă de muncă necesară pentru producerea ei şi nu de compensația mai mare sau mai mică ce se plăteşte pentru această muncă”[124]** (sublinierea noastră – G. P.).

Deci, substanța valorii este „cantitatea relativă de muncă necesară pentru producerea mărfii”. Ricardo apreciază că munca este cauza valorii, iar valoarea este

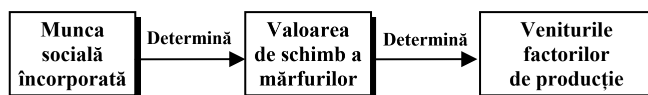
122 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 214–215.
123 Karl Marx, *Bazele criticii economiei politice*, vol.2, Editura Politică, Bucureşti, 1974, p. 69.
124 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 61.

cauza veniturilor. El este de acord că munca determină valoarea, dar respinge, afirmația – cu circulație în epocă – conform căreia valoarea se compune din venituri.

În concepția lui Adam Smith:

În concepția lui David Ricardo:

În concordanță cu această concepție, Ricardo respinge părerea curentă la începutul secolului al XIX–lea după care **nivelul salariilor ar determina mărimea valorii.** „Nici o modificare în salariul muncii nu poate produce vreo modificare în valoarea relativă a acestor mărfuri, căci presupunând că salariul se ridică nu înseamnă că e nevoie de o cantitate mai mare de muncă în vreuna din aceste ocupații, ci că munca este plătită cu un preț mai urcat şi aceleaşi motive care ar fi determinat pe vânător şi pe pescar să caute să ridice valoarea vânatului şi peştelui lor determină pe proprietarul minei să urce valoarea aurului său. Acest motiv acționând cu aceeaşi forță în toate cele trei ocupații, iar situația relativă a acelora care le exercită rămânând aceeaşi, atât înainte cât şi după urcarea salariilor, valoarea relativă a vânatului, peştelui şi aurului va continua

să rămână neschimbată”[125]. Asemenea poziție va fi atacată, câteva decenii mai târziu, atât de Friedrich Engels cât şi de Karl Marx care o considerau – întocmai ca David Ricardo – vulnerabilă. „Determinarea valorii mărfurilor prin salariu, care la Adam Smith se mai întâlneşte adesea alături de determinarea valorii prin timpul de muncă, a fost alungată din economia ştiințifică de la Ricardo încoace şi mai are curs astăzi numai în economia vulgară”, aprecia Friedrich Engels[126]. Iar, conform raționamentului de mai târziu al lui Karl Marx, urcarea salariilor va determina „prețuri de cost”[127] (sau „prețuri medii”) diferite[128], însă nu va modifica valoarea socială a mărfurilor.

Deşi Ricardo este consecvent cu sine apreciind că valoarea mărfurilor este determinată de munca necesară producerii lor, totuşi el admite şi un alt punct de vedere. „Având utilitate, scrie el, mărfurile îşi trag valoarea lor de

125 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 71.

126 Friedrich Engels, *Anti–Dühring*, ESPLA, Bucureşti, 1955, p. 213.

127 David Ricardo pune semnul identității între „valoarea relativă” şi „costul producției” (vezi Marx, Engels, *Opere*, vol. 26, partea a II–a, p. 180–191).

128 „Deşi aceste deosebiri (în nivelul salariului – n. ns.) nu afectează câtuşi de puțin valorile în sine, totuşi, datorită influenței inegale exercitate asupra profiturilor din diferite sfere, ele creează prețuri medii care se deosebesc de valorile propriu–zise, sau, cum vom spune noi, prețuri de cost care nu sunt determinate direct de valorile mărfurilor, ci de capitalul avansat pentru producerea acestor mărfuri plus profitul. Prin urmare, el ar trebui să spună: aceste prețuri de cost medii sunt diferite de valorile mărfurilor. În loc de aceasta, el conchide că sunt identice şi, cu această premisă greşită, trece la examinarea rentei funciare” (Marx, Engels, *Opere*, vol.26, partea a II–a, p. 182–183).

schimb din două izvoare: **din raritatea** şi din **cantitatea de muncă necesară pentru obţinerea lor** (sublinierea noastră – G. P.). Există anumite mărfuri a căror valoare este determinată exclusiv de raritatea lor. Nici o muncă nu poate spori cantitatea unor astfel de bunuri şi de aceea valoarea lor nu poate fi redusă printr–o ofertă sporită. Anumite sculpturi şi tablouri alese, cărţi şi monede rare, vinuri de o calitate specială care nu pot fi obţinute decât din struguri care cresc numai în vii plantate pe un teren anumit, foarte limitat ca suprafaţă, fac parte din această categorie. Valoarea acestora este cu totul independentă de cantitatea iniţială de muncă necesară pentru producerea lor şi variază după posibilităţile şi înclinaţiile acelora care doresc să le aibă”[129].

Ricardo a sesizat **dublul caracter al muncii producătoare de marfă.** Vorbind despre munca ce determină valoarea, Ricardo s–a referit la „unităţi de muncă identice”, degajate de calitatea lor diferită, perfect comensurabile pe piaţă, unde se stabilesc relaţiile cantitative reciproce, independent de formele concrete în care ele s–au materializat.

Apropiindu–se de „munca abstractă” care creează valoarea şi de „munca socială necesară”, care determină mărimea acestei valori, Ricardo a încercat să definească „munca necesară”.

---

129 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 61–62.

◆ **„MUNCĂ NECESARĂ” reprezintă, după părerea clasicului liberal britanic, CANTITATEA DE MUNCĂ NECESARĂ PRODUCERII UNEI UNITĂŢI DINTR–O MARFĂ, ÎN CONDIŢIILE CELE MAI GRELE DE PRODUCŢIE**.

„Valoarea de schimb a tuturor mărfurilor, fie că sunt fabricate, fie că sunt produse ale minelor sau produse ale solului, este întotdeauna reglementată, nu de cantitatea mai redusă de muncă care ar fi suficientă pentru producerea lor în condiţiile cele mai favorabile şi de care profită exclusiv acei care au înlesniri speciale de producţie, ci de cantitatea mai mare de muncă întrebuinţată în mod necesar pentru producerea lor de acei care nu au asemenea înlesniri, de acei care continuă să le producă în condiţiile cele mai nefavorabile – înţelegând prin condiţiile cele mai nefavorabile acelea în care cantitatea de produs cerută face încă necesară continuarea producţiei”[130]. Încercând să măsoare această cantitate de muncă, Ricardo nu reuşeşte să ducă analiza până la capăt, deoarece „este imposibil să posedăm un etalon invariabil al valorii”[131]. Ideea de a găsi o unitate de măsură invariabilă a valorii l–a obsedat pe Ricardo până în ultima clipă a vieţii. Discuţiile şi corespondenţa cu prietenii, însemnările găsite, ca şi ultimele pagini scrise sub titlul

130 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 88.
131 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 80.

Valoare absolută şi valoare de schimb[132] stau mărturie în acest sens. „Singurele calităţi necesare ca o măsură de valoare să fie perfectă sunt ca ea însăşi să aibă o valoare şi să fie invariabilă, la fel cum o măsură perfectă de lungime trebuie să aibă ea însăşi lungime şi ca acea lungime să nu fie niciodată supusă creşterii sau descreşterii; sau la fel ca o măsură de greutate care trebuie să aibă greutate şi ca o asemenea greutate să fie constantă ... Când avem nevoie de o unitate de lungime, alegem un yard sau un picior – care este o lungime bine determinată, nefiind supusă nici creşterii, nici descreşterii; dar când avem nevoie de o măsură de valoare, ce marfă ar trebui să alegem care are valoare şi a cărei valoare să nu varieze?"[133].

Ricardo a sesizat deosebirea între „**valoarea absolută"** şi „**valoarea de schimb"** a unei mărfi. El a definit „**valoarea absolută"** drept cantitatea de muncă necesară producerii unei unităţi de marfă, în condiţiile cele mai grele de producţie. „**Valoarea de schimb"** semnifică „puterea pe care o deţine o marfă de a obţine pentru ea o cantitate anumită din oricare altă marfă, fără nici un fel de referire la valoarea sa absolută"[134]. Cercetările sale au intrat într–un impas de netrecut când a încercat să măsoare valoarea absolută. Imposibilitatea lui de a măsura valoarea absolută provine din faptul că a căutat o „unitate de valoare

132 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 257–283.
133 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 257.
134 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 276.

invariabilă" şi pe care nu a putut–o găsi. De aceea el şi–a orientat cercetările spre valoarea de schimb ca „**valoare relativă",** respectiv ca raportul în care o marfă este schimbată pe altă marfă pe piaţă, în funcţie de cantitatea de muncă încorporată. Mai departe, David Ricardo a pus semnul identităţii între „valoarea de schimb" şi „preţul mărfurilor".

Pornind de la concepţia lui Ricardo, nivelul preţului unei mărfi pe piaţă se poate calcula după formula[135]:

$$\mathbf{P_A = Q_A/Q_M}$$ unde:

P_A – preţul mărfii „A";
Q_A – cantitatea de muncă încorporată într–o unitate din marfa „A";
Q_M – cantitatea de muncă încorporată într–o unitate monetară.

Dacă, de exemplu, 1 u. m. necesită 10 ore de muncă **(Q_M = 10)**, iar 1 scaun 100 ore de muncă **(Q_A = 100)**, preţul unui scaun va fi de 10 u. m. **(P_A = 100 Q_A/10Q_M = 10 u. m.)**. Deci, preţul – în bani – al unei unităţi de marfă este direct proporţional cu cantitatea de muncă încorporată în ea şi invers proporţional cu cantitatea de muncă necesară obţinerii unei unităţi monetare (u. m.).

135 Vezi Henri Denis, *Histoire de la pensée économique,* PUF, 7ème édition, Paris, 1983, p. 314.

„**Prețul natural”** al mărfurilor este determinat pe baza „muncii necesare” pentru producerea lor. „**Prețul de piață”** al mărfurilor este determinat prin confruntarea ofertei cu cererea. Când oferta întrece cererea, prețul de piață va scădea sub prețul natural. Când oferta este mai mică decât cererea, prețul de piață urcă peste prețul natural. Când oferta este egală cu cererea, prețul pieței este egal cu prețul natural. Într–o economie liberă – apreciază Ricardo – oferta se adaptează, în mod legic, cererii efective şi prețul pieței tinde spre prețul natural, abaterile constituind excepții temporare.

David Ricardo a subliniat relația dintre **mărimea valorii şi productivitatea muncii** (idee sesizată şi de Smith). „Dacă cantitatea de muncă încorporată în mărfuri este aceea care determină valoarea lor de schimb, orice sporire a cantității de muncă trebuie să mărească valoarea acelei mărfi pentru că s–a cheltuit mai multă muncă, după cum orice micşorare trebuie s–o reducă”[136]. Sau, mai departe, „orice perfecționare a maşinilor, uneltelor, clădirilor, a metodelor de obținere a materiilor prime economiseşte muncă şi ne permite să producem marfa la care se foloseşte perfecționarea cu mai multă uşurință, ceea ce în consecință îi modifică valoarea”[137]. „Economia în întrebuințarea de muncă reduce întotdeauna valoarea relativă a mărfii – arăta Marx –, fie că economia ar fi în

136 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 62.
137 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 76.

munca necesară pentru confecționarea mărfii însăşi, fie în cea necesară pentru formarea capitalului cu ajutorul căruia este produsă”[138]. Orice modificare într–un sens a productivității muncii produce o modificare direct proporțională, dar de sens contrar, a valorii mărfurilor. Deci, **între evoluția productivității muncii şi mărimea valorii mărfii există un raport invers proporțional**.

O contribuție importantă aduce Ricardo la dezvoltarea teoriei valorii prin aprecierea potrivit căreia „**nu numai munca întrebuințată direct la producerea mărfurilor influențează valoarea acestora, ci, la fel, şi munca întrebuințată la producerea de instrumente, unelte şi clădiri cu care se ajută această muncă”**[139] (sublinierea noastră – G. P.).

Cu alte cuvinte, la formarea valorii unei mărfi contribuie pe de o parte capitalul materializat în mijloace de producție, iar pe de altă parte munca vie a muncitorului. Dar analiza făcută de Ricardo capitalului nu se ridică nici pe departe la nivelul celei realizate de Smith. El se limitează doar la enunțarea unor fraze generale, fără a intra în profunzimea abordării subiectului. „Capitalul este acea parte din bogăția unei țări care este întrebuințată în vederea unei producții viitoare şi care poate fi sporită în acelaşi fel ca şi bogăția”[140].

---

138 Karl Marx, *Bazele criticii economiei politice*, vol.2, Editura Politică, Bucureşti, 1974, p. 69–70.
139 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 68.
140 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 215.

Dimensiunile capitalului sporesc, în urma acumulării, prin două metode:

- prin creşterea profitului[141];
- prin reducerea consumului[142].

Mai departe, încercările lui David Ricardo de analiză a **structurii capitalului** sunt neconvingătoare şi nu–i servesc la clarificarea mai deplină a problematicii valorii. „După cum este repede perisabil şi reclamă să fie des reprodus sau se consumă încet, capitalul este clasificat în categoria de capital circulant sau de capital fix”[143]. „Trebuie de asemenea observat că capitalul circulant poate circula sau se poate reîntoarce la cel care îl foloseşte în intervale de timp foarte inegale”[144].

Ricardo n–a făcut distincţia între „capitalul constant” (alcătuit din „capital fix” şi „capital circulant”[145])

141 Dar, în această privinţă, Ricardo se va dovedi sceptic, întrucât pe măsura creşterii rentei şi a salariilor, profitul are tendinţa de scădere.

142 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 125.

143 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 72.

144 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 73. Se observă aceeaşi manieră de tratare a capitalului circulant la Ricardo ca şi la Adam Smith.

145 „Ricardo nu ajunge la conceptul de capital constant, din care o parte constă în capital fix, iar cealaltă – materia primă şi matières instrumentales – din capital circulant, tot aşa cum capitalul circulant nu include numai capitalul variabil, ci şi materia primă etc., precum şi toate mijloacele de subzistenţă care intră în consum în general (numai în consumul

şi „capitalul variabil” (format din partea de capital ce plăteşte forţa de muncă). Dar el a sesizat că în valoarea mărfii intră atât „valoarea mijloacelor de producție consumate”, cât şi „munca vie” şi că mijloacele de producție „nu creează valoare”, ci „îşi transmit valoarea” asupra mărfurilor produse. Deci, valoarea mărfurilor se compune din:

$$\mathbf{M = C + S + \Pi}$$

a. valoarea mijloacelor de producție folosite şi consumate, care se transmite mărfurilor fabricate **(C)** (deşi Ricardo a pus semnul identităţii între „valoarea mijloacelor de producție folosite” şi „valoarea mijloacelor de producție consumate”, întocmai ca Adam Smith);

b. valoarea nou creată prin munca muncitorului (S + Π) din care:

- o parte îi revine muncitorului, sub forma salariului **(S)**;
- o parte reprezintă valoarea creată de muncitor peste produsul necesar plătirii forţei sale de muncă **(Π)**.

---

muncitorilor)” (Marx, Engels, *Opere*, vol. 26, partea a II–a, Editura Politică, Bucureşti, 1983, p. 181).

Dinamica teoriei valorii la Ricardo este următoarea:

„Munca necesară” în agricultură ⇒ Valoarea mărfurilor agricole ⇒ „Munca necesară” în celelalte ramuri ale economiei (întrucât bunurile agricole intră în componența majorității celorlalte bunuri) ⇒ Valoarea mărfurilor din economie ⇒ Prețurile.

- **Prin urmare, în gândirea lui Ricardo valoarea tuturor mărfurilor din economie este determinată de „munca necesară” din agricultură şi are o tendință continuă de creştere pe măsura sporirii numărului populației şi a dezvoltării societății!**

Contribuțiile lui David Ricardo la fundamentarea teoriei valorii–muncă au fost substanțiale, fapt ce l–a determinat pe Friedrich Engels să afirme că aceasta a fost **„formulată de Ricardo – Marx”**[146] (sublinierea noastră – G. P.). Într–adevăr, David Ricardo a fost primul care a demonstrat că „valoarea mărfurilor este determinată de munca general–omenească socialmente necesară întruchipată în ele”. Karl Marx a fost de acord cu Ricardo, arătând – la rândul său – că „munca se măsoară prin durata ei în timp”. Şi tot Marx a demonstrat că „munca este măsura tuturor valorilor, dar ea însăşi nu are valoare”.

Munca nu are valoare pentru bunul şi simplul motiv că ea însăşi … nu este marfă ! În cel mai deplin şi

146 Friedrich Engels, *Anti–Dühring*, p. 212; Marx, Engels, *Opere*, vol. 20. Editura Politică, Bucureşti, 1964, p. 186.

clar înţeles, munca este „întrebuinţarea productivă”, este manifestarea utilităţii forţei de muncă. Prin urmare, „forţa de muncă este marfă” şi ca oricare altă marfă are, la rândul ei, doi factori: utilitate şi valoare. Utilitatea forţei de muncă marfă este întrebuinţarea ei în producţie, adică consumarea ei productivă. Acest proces are loc în producţie, deci în afara schimbului (unde forţa de muncă nu mai este marfă !). Valoarea forţei de muncă marfă se manifestă pe piaţă – în procesul vânzării–cumpărării – la fel ca în cazul oricărei alte mărfi, sub forma valorii de schimb. Aici forţa de muncă se realizează ca valoare – prin preţul ei numit salariu – şi se recunoaşte ca utilitate socială. Realizarea socială a utilităţii forţei de muncă are loc – în mod natural – în afara schimbului, şi anume în procesul consumării ei efective, în producţie prin procesul muncii. Utilitatea ei este specială şi duală. Pe de o parte, prin consumarea mijloacelor de producţie, munca transmite valoarea lor asupra noilor mărfuri. Pe de altă parte, munca produce o valoare nouă peste cea transmisă, valoarea adăugată sau valoarea nou creată (din care o parte îi revine muncitorului ca salariu, iar cealaltă revine proprietarilor condiţiilor materiale ale producţiei (profit pentru proprietarii de capital, rentă pentru proprietarii factorilor naturali). Astfel, valoarea totală a mărfurilor se compune din valoarea mijloacelor de producţie consumate şi valoarea nou creată de munca vie a muncitorului (adăugată).

4.3. TEORIA RENTEI FUNCIARE[147]

David Ricardo a trăit în Anglia într–o perioadă în care prețul cerealelor a crescut continuu. În prima jumătate a secolului al XVIII–lea prețul cerealelor a scăzut continuu în Anglia, pentru ca în următoarea perioadă de 100 de ani prețul acestora să crească continuu (în 1813, de exemplu, prețul unui bushel[148] de grâu ajunsese la un preț egal cu salariul pe două săptămâni al unui muncitor). Un quarter de grâu se vindea cu 117 shillingi, adică circa 14 shillingi bushelul.

Pentru a se înțelege sensul acestor cifre, menționăm cel mai ridicat preț atins vreodată de grâul american înainte de 1970; 3,50 dolari pentru un bushel

---

147 Înainte de a fi cuprinsă in lucrarea sa fundamentală, *On the Principles of Political Economy and Taxation*, din 1817, problematica rentei funciare a fost tratată de David Ricardo în două studii separate publicate în anul 1815, după cum urmează: *An Inquiry into the Nature and Progress of Rent*, (Cercetare asupra naturii și progresului rentei), 3 februarie 1815; *An Essay on the Influence of a Low Price of Corn on the Profits of Stock; showing the Inexpediency of Restrictions on Importation with Remarks on mr. Malthus two last Publications*, (Eseu privind influența prețului scăzut al grânelor asupra profitului capitalului arătând ineficacitatea restricțiilor la import cu observații referitoare la ultimele două lucrări ale domnului Malthus), 24 februarie 1815.

148 Prețul unui quarter de grâu s–a ridicat în Anglia între 1792 și 1801 de la 47 șilingi la 128 șilingi, adică de aproape 3 ori. (Jean Freville, *Mizeria și numărul. Sperietoarea malthusianistă*, ESPLP, București, 1957, p. 163). Quarter, unitate de măsură pentru volum egală cu 8 busheli. Un bushel este egal cu 8 galloni. Un quarter = 290,79 litri. Un bushel = 36,35 litri. Un gallon = 4,546 litri (Anglia) și 3,785 litri (SUA). 1 quarter = 8 busheli; 1 bushel = 8 galloni.

înregistrat în anul 1920, când salariul mediu săptămânal era de 26 dolari. Deci cu plata pe o săptămână muncitorul american putea cumpăra o cantitate de 7,4 busheli de grâu, iar cel englez 0,5 busheli; deci de 15 ori mai puţin. **„Corn Law"** din **1791**[149] a impus sarcini apăsătoare asupra importului de cereale, cu scopul de a–l frâna sau chiar de a–l interzice total, în interesul landlorzilor şi arendaşilor britanici. Asemenea reglementări au fost completate în acelaşi sens şi cu alte acte normative, al căror efect a fost consolidarea poziției sociale a landlorzilor şi care s–au menținut până în al cincilea deceniu al secolului al XIX–lea, când **Parlamentul** – dominat de forțele capitalismului – **le–a abrogat** (prin legiuirile lui **Robert Peel (1788–1850)** din **1842** şi **1846**) şi a liberalizat importul cerealelor. „Relațiile din Anglia – aprecia Marx – sunt singurele în care s–a dezvoltat în mod adecvat *proprietatea funciară modernă,* adică proprietatea funciară *modificată* de producția capitalistă. În această privință, concepția engleză este clasică pentru modul de producție modern, pentru modul de producție capitalist"[150].

Baza teoretică a întregului demers ricardian a fost teoria valorii–muncă. Ea a constituit şi suportul teoretic al dezvoltării teoriei rentei funciare.

---

149 **„Corn Laws"**: legiferate: 1663; 1689; 1791; 1815; abolite: 1828–1846.

150 Marx, Engels, *Opere*, vol. 26, partea a II–a, Editura Politică, Bucureşti, 1983, p. 253.

Înlăturarea barierelor artificiale puse de predecesorii săi între agricultură şi celelalte ramuri ale economiei naționale, tratarea valorii produselor agricole asemenea valorii oricăror altor mărfuri şi a profitului capitalistului agrar asemenea profitului oricărui alt capitalist constituie elemente novatoare ale teoriei ricardiene a rentei.

În virtutea liberei mişcări a capitalurilor, indiferent de ramura de activitate în care se investeşte, rata profitului trebuie să fie aceeaşi[151]. Ca urmare, la un capital egal, investitorii din agricultură trebuie să obțină aceeaşi rată a profitului ca în oricare altă ramură. În caz contrar, „dacă profitul capitalului întrebuințat în comerț ar fi mai mare ... , capitalul ar fi retras din agricultură şi întrebuințat în comerț. Dacă profitul ar fi mai mic, capitalul va fi retras din comerț şi întrebuințat în agricultură”[152]. Pentru autorul ***Principiilor*** profitul capitalului din agricultură nu poate înregistra variații pe care să nu le transmită, în mod asemănător, profiturilor înregistrate de capitalurile folosite în alte ramuri ale economiei.

151 Concurența dintre întreprinzătorii capitalişti declanşează – în condițiile liberei concurențe – procesul de egalizare a ratei profitului şi de formare a profitului mijlociu („profit proporțional cu mărimea capitalului folosit”). Ca urmare, indiferent de ramura în care este investit capitalul, gradul lui de autovalorificare va fi acelaşi. Prin urmare, masa profitului obținut nu va mai fi influențată de compoziția organică a capitalului, de ramura de activitate, sau de rata plusvalorii, ci – exclusiv – de mărimea capitalului folosit. De exemplu, la o rată mijlocie a profitului de 20%, capitalul de 100 u.m. aduce 20 u.m. profit, cel de 1.000 u.m. aduce 200 u.m. etc., indiferent de activitatea şi ramura în care este întrebuințat.

152 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 135.

Spre deosebire de economiştii care l–au precedat, Ricardo a refuzat să vadă izvorul rentei într–un „mare dar al Naturii” şi a elaborat o paradigmă originală, bazată pe teoria valorii–muncă. „Renta este acea parte din produsul pământului care se plăteşte landlordului pentru folosirea forțelor originare şi indestructibile ale solului”[153].

Dar de unde obține arendaşul capitalist această parte de profit, pe care poate să o dea proprietarului funciar sub formă de rentă, fără a reduce propriul său profit sub nivelul celui ce l–ar fi realizat investindu–şi capitalul în oricare altă ramură a economiei?

Pentru prima dată în istorie, David Ricardo este acela care a sesizat şi a explicat ştiințific apariția, în agricultură, pe lângă profitul mijlociu – care revine întreprinzătorului capitalist din ramură –, a profitului suplimentar – baza formării rentei funciare însuşită de proprietarul terenului (landlordul). La baza formării valorii şi prețurilor mărfurilor agricole stau costurile unitare maximale necesare obținerii producției în cele mai grele condiții (pe ultimele terenuri – cele mai slab productive – atrase în circuitul economic).

Pv = Cp maximal + Π mijlociu

153 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 85.

În felul acesta prețurile vor asigura, capitaliştilor care au investit pe terenurile cele mai slabe, recuperarea costurilor de producție şi valorificarea medie a capitalului (punându-i în condiții identice cu investitorii din oricare alt domeniu).

Întreprinzătorii de pe terenurile mai bine situate sau mai fertile vor înregistra costuri unitare inferioare celor maximale sau vor obține – la acelaşi volum al capitalului întrebuințat – cantități mai mari de produse, ceea ce este acelaşi lucru.

Întreaga producție agricolă se va realiza la prețurile determinate pe baza de mai sus. În asemenea condiții întreprinzătorii de pe terenurile mai bune (decât cele mai slabe folosite productiv) vor realiza – prin preț – recuperarea costurilor producției, profitul mijlociu şi un profit suplimentar (ca diferență între costul maximal mai mare şi costul propriu mai mic). Pentru ei prețul de vânzare va avea următoarea structură:

Pv = Cp individual + Π mijlociu + Π suplimentar

iar **Π suplimentar = Cp maximal – Cp individual**

Profitul suplimentar obținut în agricultură formează baza rentei funciare.

În mod matematic, renta funciară este, în concepția lui David Ricardo, chiar diferența dintre costurile unitare maximale de pe cele mai slabe terenuri şi costurile mai mici de pe terenurile mai bune.

Renta = Π suplimentar = Cp maximal – Cp individual

În concepţia lui David Ricardo numai terenurile mai bune – comparativ cu cele mai slabe – obţin profit suplimentar. Prin urmare, după părerea lui, numai proprietarii terenurile mai bune vor pretinde şi primi rentă. Teoreticianul „prin excelenţă” al rentei funciare, David Ricardo, a analizat – în felul acesta – doar rente funciară diferenţială, lăsând nestudiate renta absolută (obţinută de proprietarii celor mai slabe terenuri) şi renta de monopol din agricultură. Aceste ultime două forme ale rentei funciare – studiate de Karl Marx – se obţin când cererea este mai mare ca oferta şi preţurile pieţei se stabilesc peste preţurile de producţie.

La baza teoriei rentei funciare David Ricardo a aşezat **patru premise**:

1. Creşterea continuă a populaţiei. „Deci numai pentru că pământul nu este nelimitat în cantitate şi uniform în calitate şi pentru că, o dată cu dezvoltarea populaţiei se cultivă pământ de calitate inferioară sau situat mai puţin avantajos se plăteşte rentă pentru folosirea sa”[154].

2. Caracterul limitat al pământului de o anumită fertilitate. „Dacă orice pământ ar avea aceleaşi proprietăţi, dacă s–ar afla în cantitate nelimitată şi de

---

154 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 86–87.

calitate uniformă, atunci, nu s–ar putea cere nimic pentru folosința lui”[155].

3. Monopolul proprietății private asupra pământului, ca obiect al economiei. „Pământul nu este numai el singurul agent al naturii, care are o putere productivă; dar el este singurul, sau aproape singurul, pe care un grup de oameni pun stăpânire prin excluderea celorlalți; şi ale cărui beneficii, prin urmare ei şi le pot însuşi”[156]. De aceea „eu consider întotdeauna renta ca un rezultat al unui monopol parțial, care nu reglementează, în realitate, niciodată prețul, ci este mai degrabă un efect al acestuia”[157].

4. Legea randamentelor descrescânde. În procesul istoric al dezvoltării societății populația a crescut continuu. O dată cu creşterea populației şi în aceeaşi măsură a sporit şi cererea de bunuri de subzistență. Dar, cum terenurile de o anumită fertilitate au caracter limitat, societatea este obligată să atragă treptat în producție terenuri de categorii inferioare, cu fertilitate din ce în ce mai mică. „Pe măsură ce populația creşte, apare necesitatea de a împinge mai departe hotarul pământurilor cultivate. Mai multe guri reclamă mai multe cereale, iar pentru a avea mai multe cereale este nevoie de mai mult pământ. Şi noile

155 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 86.
156 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, p. 86. Nota de subsol, citată din J. B. Say, *Économie politique*, vol. II, p. 124.
157 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 218.

terenuri nu vor fi la fel de fertile, de productive ca cele aflate deja în folosinţă, căci prost agricultor ar fi acela care n–ar avea deja culturi pe cele mai bune dintre terenurile de care dispune”[158]. Acest lucru este posibil deoarece preţul cerealelor este reglementat – la fel ca şi la celelalte mărfuri – de condiţiile de producţie de pe terenurile cele mai puţin fertile. Astfel, creşterea continuă a populaţiei şi folosirea de noi terenuri, cu randamente tot mai reduse, va mări progresiv costul de producţie. Concomitent vor creşte, desigur, preţurile de vânzare ale produselor agricole. În felul acesta, prin luarea în cultură a terenurilor mai puţin fertile sau mai prost situate, pe pământurile mai fertile sau mai bine situate apare un profit suplimentar (peste cel aferent ratei mijlocii a profitului) încasat de landlord sub formă de rentă funciară. Renta este tocmai „diferenţa dintre produsul obţinut prin întrebuinţarea a două cantităţi egale de capital şi muncă”[159] (pe terenuri cu fertilităţi şi poziţii diferite – nota noastră – G. P.).

Dar renta funciară este determinată şi de monopolul proprietăţii asupra pământului de o anumită fertilitate sau cu o anumită poziţie geografică. Aceasta face imposibilă circulaţia liberă a capitalului investit în agricultură – între diferite parcele de pământ – şi, deci, va afecta în mod corespunzător şi rata profitului realizată de investitorii din ramură. Arendaşii sunt obligaţi să plătească landlorzilor rentă numai din momentul atragerii în

---

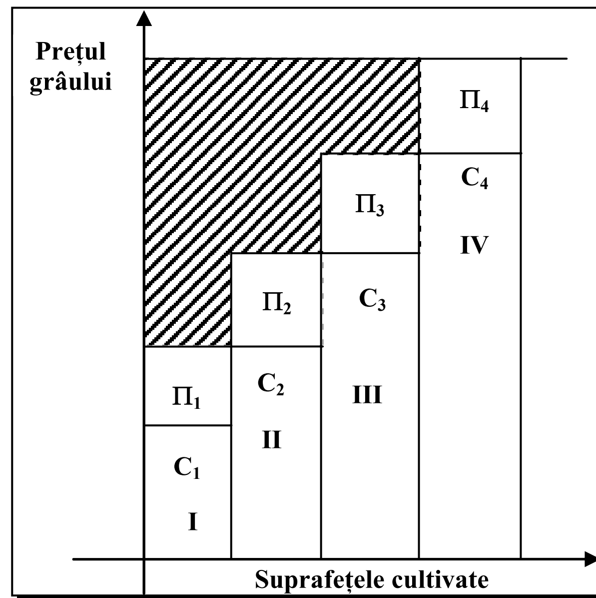
158 Robert Heilbroner, *Filozofii lucrurilor pământeşti*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 104.
159 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 87–88.

producție a unor terenuri cu o fertilitate mai mică decât a celor de categoria I, deoarece „pământul cel mai fertil şi cel mai favorabil situat va fi cultivat cel dintâi”[160] şi „nimeni nu va plăti pentru folosința pământului atunci când acesta se găseşte din abundență încă neînsuşit şi, în consecință, la dispoziția oricui ar putea să şi–l aleagă pentru a–l cultiva”[161].

„Când, o dată cu dezvoltarea societății, se cultivă pământ cu o fertilitate de gradul doi, atunci începe să se plătească imediat rentă pentru cel de primă calitate, iar mărimea acelei rente va depinde de diferența în calitate a celor două porțiuni de pământ. Când se cultivă pământ de calitatea a treia, începe imediat să se plătească rentă pentru cel de a doua, iar aceasta este reglementată, ca şi mai înainte, de diferența forțelor lor productive. În acelaşi timp, renta pentru pământul de calitatea întâi va creşte, deoarece aceasta trebuie să fie întotdeauna superioară rentei pentru pământul de calitatea a doua, din cauza diferenței dintre produsul pe care–l dau cu o anumită cantitate de capital şi muncă. Cu fiecare spor de populație, care va obliga o țară să recurgă la pământ de calitate mai slabă pentru a fi în stare să mărească oferta de alimente, renta tuturor pământurilor mai fertile va creşte”[162].

160 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 88.
161 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 86.
162 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 87.

Terenurile cu fertilitatea cea mai scăzută sau mai prost situate, atrase în circuitul productiv, nu produc rentă, întrucât capitalul investit în ele obține doar un profit corespunzător ratei mijlocii a profitului, ca în oricare altă ramură de activitate.

I,II,III,IV – categorii de terenuri
C_1,C_2,C_3,C_4 – costurile unitare
Π_1, Π_2, Π_3, Π_4 – profiturile unitare
– renta funciară diferențială

Notăm:

C, ΔC – costurile totale de producție, respectiv costurile suplimentare;
Cp – cheltuielile de producție propriu–zise;
Ct – cheltuielile de transport şi comercializare;
Q, ΔQ – cantitatea de produse, respectiv sporul producției, în tone;
C/to – costul de producție pe tonă;
pr' – rata mijlocie a profitului, în procente;
Pi – prețul de producție individual;
Pu – prețul de vânzare unitar;
Vt – veniturile totale;
Π – profitul total (în fapt, venitul net);
Rd – renta diferențială

Pe baza notațiilor de mai sus, avem:

Renta funciară diferențială I determinată de fertilitatea naturală a terenurilor

Teren	C	Q	C/to	pr'	Pi	Pu	Vt	Π	Rd I
I	2.000	100	20	20	24	48	4.800	2.800	2.400
II	2.000	80	25	20	30	48	3.840	1.840	1.440
III	2.000	50	40	20	48	48	2.400	400	–

Renta funciară diferențială I determinată de poziția terenurilor

Teren	Cp	Ct	Q	C/to	pr'	Pi	Pu	Vt	∏	Rd I
I	2.000	500	100	25	20	30	48	4.800	2.300	1.500
II	2.000	1.000	100	30	20	36	48	4.800	1.800	1.000
III	2.000	2.000	100	40	20	48	48	4.800	800	–

Renta funciară diferențială de gradul II

Teren	ΔC	ΔQ	C/to	pr'	Pi	Pu	Vt	∏	Rd II
I	2.000	100	20	20	24	48	4.800	2.400	2.000
I	2.000	80	25	20	30	48	3.840	1.840	1.440
I	2.000	50	40	20	48	48	2.400	400	–

Din analiza informațiilor şi afirmațiilor de mai sus decurg următoarele **concluzii**, de un deosebit interes teoretic şi practic:

1. Pe pământurile cele mai slabe aflate în circuitul productiv nu se plăteşte nici o rentă, deoarece investitorul realizează numai rata mijlocie a profitului (şi – deci – numai un profit egal cu profitul mijlociu[163]).

Prin urmare, David Ricardo a analizat doar renta funciară diferențială:

a. Renta funciară diferențială de gradul I, determinată fie de fertilitatea naturală diferită a terenurilor, fie de poziția diferită a acestora față de piață.

b. Renta funciară diferențială de gradul II, este determinată de eficiența diferită pe care o au investițiile egale, succesive, pe acelaşi teren, sau terenuri diferite.

2. Prin introducerea în cultură de terenuri cu randament descrescând, prețul produselor agricole creşte continuu. „Dacă se ia în cultură pământ de calitate inferioară, valoarea de schimb a produselor agricole va urca din cauză că pentru producerea lor se cere mai multă

---

163 În mişcarea lor între ramurile economiei, capitalurile participă la procesul egalizării ratei profitului şi formării profitului mijlociu (profit proporțional cu masa capitalului avansat). Adică, **rata fructificării capitalurilor tinde să fie aceeaşi în toate întrebuințările sale**, indiferent de ramura în care acționează, compoziția organică ori rata plusvalorii. Pe această bază se formează, **profitul mijlociu – o mărime direct proporțională numai cu volumul capitalului folosit**.

muncă”[164]. Dar această urcare a prețului conduce la creşterea rentei şi la scăderea profitului! Cum se explică aceasta? Prin urcarea prețurilor alimentelor landlorzii încasează rente tot mai mari, în timp ce patronii trebuie să ridice salariile nominale (deci şi costurile de producție) pentru a se putea menține salariul real la nivel constant. Prin urmare, urcarea rentei ridică salariile nominale şi reduce profitul. Renta nu creşte niciodată fără ca profiturile să scadă „profitul capitalului scade doar din cauză că nu se pot procura terenuri la fel de bine adaptate spre a produce alimente; iar gradul de scădere a profitului şi de creştere a rentei depinde în întregime de cheltuielile sporite ale producției”[165].

3. Mişcarea salariilor nu are nici o influență asupra rentei funciare. „Dacă salariile scad, se va urca profitul şi nu renta. Dacă salariile cresc, profitul şi nu renta va scădea”[166].

4. Renta nu reprezintă nici un fel de adaos la bogăția națională, ci „un simplu transfer de valoare, avantajos doar pentru landlorzi şi proporțional dăunător pentru consumator”[167]. Ba, mai mult, renta „nu

---

164 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 88.
165 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 138.
166 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 295.
167 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 289.

este niciodată o creație nouă de venit, ci totdeauna o parte dintr–un venit deja creat", şi anume „în toate cazurile, o parte a profitului obținut în mod prealabil în agricultură"[168]. Deci, renta nu măreşte nici bogăția, nici venitul societății. Ea face parte din venitul total creat în agricultură prin munca muncitorului şi este un scăzământ din produsul muncii, micşorând doar profitul capitalului, nu şi salariul muncii. În aceasta constă contradicția ireductibilă dintre landlorzi şi capitalişti. Landlorzii, fără să contribuie la progresul societății, beneficiază tot mai mult pe măsura creşterii bogăției. Capitaliştii, care se străduiesc să asigure dezvoltarea economică, îşi văd zădărnicite eforturile şi micşorate câştigurile din cauza prețului în creştere al bunurilor de subzistență. Din această situație nu există altă ieşire decât scăderea prețurilor mărfurilor alimentare prin promovarea unei politici economice liberale în producția şi comercializarea lor.

5. Pe măsura dezvoltării societății, sporeşte continuu prețul produselor agricole, „din cauză că pentru producerea lor se cere mai multă muncă"[169]. Aceasta va conduce la creşterea continuă a rentei. Vor creşte însă nu doar rentele, ci şi salariile; deoarece, subzistențele fiind mai scumpe, muncitorului va trebui să i se plătească mai mult ca să–şi poată cumpăra bucata de pâine şi să poată supraviețui.

168 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 138.
169 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 86.

Şi acum începe tragedia. Capitalistul, adică omul căruia i se datorează în primul rând progresul societăţii, se trezeşte prins ca într–o menghină. Pe de o parte, are de plătit salarii mai mari, pentru că pâinea este tot mai scumpă. Pe de altă parte, landlorzii o duc tot mai bine, dat fiind că pe măsura introducerii în cultură a noi terenuri cu fertilităţi descrescânde, cresc rentele proprietarilor cu pământuri mai bune. Iar pe măsura creşterii părţii ce revine landlordului din avuţia societăţii, cine altul decât capitalistul va fi dat la o parte ca să facă loc celui dintâi?

În lumea lui Ricardo numai landlordul câştigă, în cele din urmă. Muncitorul e condamnat pe veci să trăiască la limita subzistenţei, pentru că, după fiecare creştere a salariului, el se pomeneşte cu o droaie de copii şi astfel câştigul lui continuă să scadă (aici părerile lui Ricardo şi Malthus coincid, ca şi în privinţa randamentului descrescând al pământului suplimentar atras în producţie). Capitalistul, care munceşte, economiseşte şi investeşte, constată că toată truda i–a fost în zadar; costurile salariale au crescut iar profitul s–a diminuat. Cât despre landlord, care nu face altceva decât să încaseze renta, el stă liniştit şi contemplă cum îi cresc veniturile. De aceea „interesele landlordului sunt întotdeauna în opoziţie cu interesele celorlalte clase ale societăţii”[170]. „Muncitorul muncea şi pentru asta primea un salariu, capitalistul era capul întreprinderii şi pentru asta încasa un profit. Landlordul, însă, scotea câştig din puterile solului, iar venitul său –

170 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 141.

renta – nu era afectat nici de concurență, nici de dinamica populației. De fapt, el câştiga acolo unde toți ceilalți pierdeau”[171]. Ca urmare „legile care reglementează evoluția rentei sunt cu totul deosebite de acelea care reglementează evoluția profitului şi rareori acționează în acelaşi sens”[172].

6. „Cu o populație care presează asupra mijloacelor de subzistență, singurele remedii sunt fie o reducere a populației (iar Malthus!? – nota noastră – G. P.), **fie o acumulare mai rapidă de capital”[173]**. Dar creşterea rentei, ducând la scăderea profitului, frânează acumularea de capital. Dacă pământul de prima categorie ar fi suficient, pentru a produce la nesfârşit cantitatea de bunuri cerută de creşterea populației sau capitalul ar putea fi întrebuințat la nesfârşit fără ca randamentul pământului vechi să diminueze, atunci renta funciară nu ar creşte, pentru că „renta provine în mod invariabil din întrebuințarea unei cantități suplimentare de muncă cu un rezultat proporțional mai mic”[174]. Nu–i de mirare că Ricardo a combătut legislația cerealelor (impusă de landlorzi şi care interzicea importul), arătând că piața liberă ar prezenta avantajul de a aduce cereale ieftine în Marea

171 Robert Heilbroner, *Filozofii lucrurilor pământeşti*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 102.
172 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 86.
173 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 105.
174 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 88.

Britanie şi, deci, ar frâna tendinţa de creştere continuă a rentei.

Elaborată în condiţiile manifestării pe piaţa engleză a unei grave crize alimentare (accentuată de mai mulţi factori, printre care: creşterea de 4 ori a populaţiei Marii Britanii între 1750 şi 1850; caracterul limitat al pământului arabil în Anglia; războaiele napoleoniene şi **„Blocada continentală”**[175] împotriva Angliei; legislaţia restrictivă la importul de produse alimentare, impusă de landlorzi prin **„Corn Law” între 1663 şi 1791** pentru a–şi menţine o poziţie privilegiată în societate; creşterea exponenţială a populaţiei urbane; reducerea drastică a terenurilor destinate culturilor agricole prin aplicarea „Laws of Enclosures”; creşterea aberantă a preţurilor produselor agricole „«bushelul de grâu se vindea» în 1813 «la un preţ aproape egal cu dublul salariului săptămânal al unui muncitor»[176]“; generalizarea sărăciei etc.), teoria rentei reprezintă una dintre cele mai pesimiste viziuni ale operei ricardiene. Cu toate acestea, Ricardo a propus măsuri menite să asigure economiei engleze un alt curs. Cheia

175 **Blocada continentală (Blocusul continental)**, ansamblu de măsuri decretate la Berlin (21 noiembrie 1806) de Napoleon I pentru a închide porturile Europei continentale pentru comerţul Angliei. Ea a luat practic sfârşit după bătălia de la Waterloo (15 iunie 1815) şi înfrângerea lui Napoleon I de către armatele britanice conduse de generalisimul Arthur Wellesley Duce de Wellington (1769–1852; prim–ministru al Angliei 1828–1830).

176 Robert Heilbroner, *Filozofii lucrurilor pământeşti*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 86. „Grâul se vindea cu 117 şilingi quarterul – aproximativ 14 şilingi per bushel” (*ibidem*).

rezolvării acestei situații – aprecia el – este creşterea profitului.

„Profitul general al capitalului se poate urca numai prin scăderea valorii de schimb a alimentelor, scădere care se poate datora doar următoarelor trei cauze:

1. Scăderea salariilor reale ale muncii, care va permite fermierului să aducă pe piață o cantitate mai mare de produse.

2. Îmbunătățiri ale metodelor agricole sau perfecționarea uneltelor care vor mări, de asemenea, cantitatea produselor.

3. Descoperirea de noi piețe, de unde grânele pot fi importate la un preț mai ieftin decât cel la care pot fi cultivate în țară”[177].

Prima dintre aceste propuneri va fi tratată mai detaliat în contextul „teoriei repartiției”. Cea de a doua propunere este limitată datorită părerii autorului că „îmbunătățiri mai însemnate în agricultură sau perfecționări ale uneltelor sunt mai rare”[178]. Rămâne a treia propunere, punct de plecare pentru promovarea politicii liberului schimb, chiar cu prețul dependenței față de oferta străină pentru o cantitate considerabilă din alimentele Marii Britanii, dar pe care Ricardo a susținut–o cu elemente care pregăteau concepția sa despre comerțul exterior.

---

177 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 142.
178 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 140, nota 2.

4.4. TEORIA REPARTIȚIEI

Spre deosebire de predecesorii săi, preocupați, în principal, dacă nu chiar exclusiv, de modul în care se creează bogăția, Ricardo împinge cercetarea spre modul de distribuire a bunurilor create în procesul muncii. „A determina legile care reglementează această distribuție constituie principala problemă în economia politică”[179]. Autorul ***Principiilor*** a fost teoreticianul prin excelență al producției moderne în structura ei socială şi din concepția sa despre producție decurge şi teoria repartiției. „Ricardo – apreciază Marx –, care era preocupat să conceapă producția modernă în structura ei socială determinată şi care este «par excellence» economistul producției, consideră tocmai de aceea că nu producția, ci distribuția constituie tema propriu–zisă a economiei moderne”[180]. Pentru prima dată în istoria științei economice, Ricardo înlătură ruptura dintre producție şi repartiție – prezentă la toți predecesorii – realizând între cele două faze ale reproducției sociale o legătură indestructibilă. Îndreptându–şi atenția deopotrivă spre producție şi repartiție, Ricardo a conferit Economiei politice importante valențe de știință socială, a descoperit elemente importante ale structurii sociale a producției.

Ca şi Adam Smith, David Ricardo a apreciat că există trei factori de producție (Natura, Munca, Capitalul).

---

179 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 57.
180 Karl Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, p. 220.

Corespunzător, în societate există **trei clase sociale**, formate din deținătorii factorilor de producție respectivi:

- **landlorzii (proprietarii de pământ);**
- **muncitorii;**
- **capitaliştii**.

De asemenea, bogăția națională creată prin munca muncitorilor, se repartizează între cele trei clase, care obțin **venituri** diferite:

- **landlorzii încasează renta funciară, ca venit al proprietății asupra condițiilor naturale ale producției;**
- **muncitorii obțin salariul, ca venit al muncii depuse;**
- **capitaliştilor le revine profitul, ca venit al capitalului folosit în producție**.

Consecvent teoriei valorii–muncă, David Ricardo abordează – în acelaşi cadru – şi problematica repartiției bogăției între clasele sociale. Pe această bază el apreciază că întreaga bogăție națională, ca şi toate veniturile claselor sociale sunt create prin munca muncitorilor, sunt produs al muncii.

De aceea, va fi consecvent în definirea şi tratarea tuturor veniturilor celor trei clase sociale drept „scăzăminte din produsul muncii”.

Prin urmare:

Renta este partea din produsul muncii care revine landlorzilor.

Salariul este partea din produsul muncii care revine muncitorilor.

Profitul este partea din produsul muncii care revine capitaliştilor.

Tratând problematica repartiţiei prin prisma teoriei valorii–muncă, Ricardo a oferit – pentru prima dată în istoria gândirii economice – suportul teoretic al explicării contradicţiilor dintre clasele sociale. Pe drumul deschis de Ricardo va merge, 50 de ani mai târziu, Karl Marx. Dar nu vor lipsi nici criticii şi adversarii înfocaţi ai lui Ricardo, unii dintre ei caracterizându–l pe autorul ***Principiilor***, nici mai mult, nici mai puţin, decât „părintele comunismului". Americanul **Henry Charles Carey (1793–1879)** scria: „Sistemul lui Ricardo este un sistem al dezbinării ... el duce la lupta de clasă ... lucrarea sa este manualul demagogului, care urmăreşte să ajungă la putere cu ajutorul împărţirii pământurilor, al războiului şi al jafului"[181].

4.4.1. RENTA FUNCIARĂ

Elementul central al explicării şi înţelegerii mecanismelor repartiţiei bogăţiei între clasele sociale îl constituie **teoria rentei funciare**.

Aşa cum s–a văzut, întreaga bogăţie naţională este creată prin munca muncitorului, dar lui îi revine doar o

181 Citat după Friedrich Engels, *Anti–Dühring*, p. 279.

parte sub forma salariului. O parte o însuşeşte landlordul sub forma rentei funciare, iar alta revine capitalistului ca profit.

David Ricardo apreciază, spre deosebire de Adam Smith, că „întreaga valoare (nou creată – nota noastră – G. P.) a mărfurilor ... este împărțită numai în două porțiuni: una constituie profitul capitalului şi cealaltă, salariile muncii"[182].

Prin urmare, renta funciară care „nu este niciodată o creație nouă de venit, ci totdeauna o parte dintr–un venit deja creat"[183], îşi are sursa într–unul din aceste două venituri. David Ricardo afirmă – fără echivoc – că renta este venit derivat din profit, a cărui mărime o diminuează. „Renta este deci, în toate cazurile, o parte a profitului obținut în mod prealabil din agricultură"[184].

Adam Smith apreciase – cu patru decenii mai devreme – că salariul muncitorilor productivi, profitul şi renta sunt, deopotrivă, venituri primare şi că prețul majorității mărfurilor se compune şi descompune (în acelaşi timp) din şi în toate trei. Mai departe, autorul ***Bogăției națiunilor*** susținuse că celelalte venituri din societate (salariile lucrătorilor neproductivi, impozitele, dobânzile

182 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 111.
183 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 138.
184 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 138.

etc.) sunt venituri derivate din cele primare. Totodată, Smith era de părere că nivelul prețului este determinat de salariu şi profit, iar renta este o consecință a nivelului prețului (ea poate fi mai mare sau mai mică, sau uneori chiar lipsi, dacă nivelul salariului şi profitului este prea mare). Deci, în gândirea smithiană, renta funciară nu determină nivelul profitului, al salariului sau al prețului, ci este o consecință a acestora. Cu toate acestea, şi Smith sesizase tendința de creştere a rentei funciare.

Adam Smith susținea că **valoarea nou creată de muncitor se împarte în trei venituri primare**:

- **salariul muncii;**
- **profitul capitalului;**
- **renta pământului**.

David Ricardo demonstrează că **valoarea nou creată se împarte în două venituri primare**:

- **salariul muncii;**
- **profitul capitalului (renta este un venit derivat din profit)**.

Pe măsura creşterii populației şi dezvoltării societății, sporeşte nevoia de bunuri de subzistență. În scopul acoperirii corespunzătoare a nevoilor de produse alimentare, societatea este obligată să atragă în producție terenuri cu fertilitate descrescândă. Valoarea produselor agricole – întocmai ca şi a celorlalte mărfuri – se determină pe baza cheltuielilor de „muncă necesară" producerii lor, pe cele mai slabe sau mai prost situate terenuri. Paralel cu sporirea populației şi pe măsura dezvoltării societății, costul

produselor agricole înregistrează tendinţa continuă de creştere. Aceasta ridică continuu preţurile de vânzare ale alimentelor. Pământurile de fertilitate şi poziţie superioare celor „marginale”, ale căror produse sunt mai ieftine şi care se vând la acelaşi preţ ca şi cele obţinute în cele mai grele condiţii, trebuie să plătească rentă diferenţială landlorzilor. Pe măsura urcării preţurilor, aceasta are tendinţa de creştere, întrucât „renta obţinută pe terenurile de calitatea I este mai mare decât cea plătită de terenurile de categoria a II–a, aceasta mai mare decât renta terenurilor de calitatea a III–a” etc. Urcarea continuă a preţului subzistenţelor îi obligă pe capitalişti să mărească salariile nominale, pentru ca muncitorii să poată să–şi menţină nivelul de trai constant.

Dinamica teoriei ricardiene a rentei funciare este următoarea:

Creşterea populaţiei ⇒ Creşterea producţiei agricole ⇒ Extinderea suprafeţelor cultivate (prin atragerea în cultură a unor terenuri cu randament descrescând) ⇒ Creşterea costurilor unitare ⇒ Urcarea preţurilor de vânzare ale subzistenţelor ⇒ Sporirea continuă a rentei ⇒ Creşterea salariilor nominale ⇒ Reducerea profiturilor.

Din această dinamică rezultă că pe măsura creşterii populaţiei şi dezvoltării societăţii:

1. Renta landlordului creşte continuu, atât absolut, cât şi relativ, faţă de celelalte venituri, fără vreo contribuţie din partea lui;

2. Salariul nominal al muncitorului creşte, dar cel real se menține – în cel mai bun caz – constant;
3. Profitul capitalistului scade continuu, întrucât este diminuat neîncetat, atât de creşterea rentei, cât şi a salariului nominal.

Urcarea continuă a rentei alimentează **două tipuri de contradicții**:

- **I. Contradicția dintre landlorzi, pe de o parte, şi forțele capitalismului, pe de altă parte.** Partea din produsul muncii care revine landlordului creşte continuu, iar cea rămasă pentru muncitor şi capitalist scade continuu.

Creşterea rentei ⇒ Reducerea dimensiunilor salariului şi profitului

- **II. Contradicția dintre capitalişti, pe de o parte, şi muncitori, pe de altă parte.** Sporirea rentei impune ridicarea salariilor nominale pentru menținerea nivelului de trai. Întrucât „atât renta cât şi salariile vor avea o tendință de urcare o dată cu creşterea bogăției şi populației"[185], profitul se reduce continuu.

(Creşterea rentei ⇒ Urcarea salariului nominal) ⇒ Scăderea profitului

185 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 106.

Prima dintre aceste contradicții – apreciază Ricardo – este cea mai puternică şi mai gravă pentru evoluția societății şi ea joacă rolul de cauză principală pentru declanşarea şi dezvoltarea celei de a doua. Singurul venit care poate asigura reproducția lărgită şi dezvoltarea economică, progresul societății este profitul. Dar, din cauzele arătate mai sus, el are tendință continuă de scădere.

Prin urmare, pe măsura creşterii populației, societatea îşi îngustează continuu posibilitățile de progres. Ieşirea din acest „cerc vicios ricardian" este posibilă, după părerea autorului ***Principiilor***, în **două feluri**:

- **fie prin limitarea creşterii populației (la fel ca Malthus);**
- **fie prin sporirea profitului**.

Dintre aceste posibilități Ricardo o preferă pe a doua şi declanşează în demersul său teoretic, dar şi în Parlamentul britanic, o neînduplecată luptă împotriva legislației prohibitive a importului de cereale, împotriva landlorzilor şi pentru promovarea unei politici economice liberale, ca şi pentru apărarea intereselor întreprinzătorilor capitalişti.

4.4.2. SALARIUL

David Ricardo nu face distincția între „muncă" şi „forța de muncă" (pe care o va realiza mai târziu Marx) **şi apreciază că muncitorul îşi vinde pe piață „munca".** „Munca, la fel ca toate celelalte lucruri care sunt cumpărate şi vândute şi a căror cantitate

poate să crească sau să scadă, are prețul său natural şi prețul său de piață"[186].

În analiza muncii ca marfă, Ricardo deosebeşte şi analizează:

- **prețul natural al muncii;**
- **prețul de piață al muncii**.

„**Prețul natural** (sublinierea noastră – G. P.) al muncii este acel preț care este necesar pentru a da posibilitatea muncitorilor atât să se întrețină cât şi să–şi perpetueze rasa, fără nici o creştere sau scădere"[187]. În aceşti temeni este definit, de fapt, **salariul real minim**, suficient pentru a asigura reproducția simplă a forței de muncă.

Este un merit incontestabil al lui Ricardo că a sesizat şi explicat convingător nivelul salariului real minim al muncitorului, **nu prin suma de bani primită în schimbul muncii depuse, ci prin cantitatea bunurilor strict necesare consumului său şi al familiei sale, dimensionată astfel încât să refacă forța de muncă consumată în procesul producției şi nimic mai mult**. „Capacitatea muncitorului de a se întreține pe sine şi familia sa, care poate fi necesară pentru a menține numărul muncitorilor, nu depinde de cantitatea de bani pe care o poate primi drept salariu, ci de cantitatea de alimente,

186 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 101.
187 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 101.

obiecte de primă necesitate şi lucruri de confort, devenite esențiale prin obişnuință şi pe care şi le poate cumpăra cu aceşti bani"[188].

Tot Ricardo apreciază că prețul natural al muncii nu este fix ci el evoluează în timp şi spațiu, în funcție de o serie de factori, printre care: tradițiile, raporturile dintre oferta şi cererea de muncă, productivitatea muncii, nivelul de dezvoltare generală a țării etc. „Nu trebuie să se înțeleagă că prețul natural al muncii, chiar când este estimat în alimente şi obiecte de primă necesitate, este absolut fix şi constant. El variază la diferite epoci, în aceeaşi țară, şi diferă mai ales de la țară la țară. Acesta depinde în mod esențial de obiceiurile şi tradițiile poporului"[189].

În analiza dinamicii prețului natural – dar şi a celui nominal – al muncii, Ricardo distinge **două tendințe**:

1. O tendință de creştere, datorată scumpirii produselor alimentare, în concordanță cu teoria sa despre rentă. „Paralel cu progresul societății, prețul natural al muncii are întotdeauna o tendință de creştere, întrucât una din mărfurile principale de care este reglementat prețul său

188 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, p. 101. Deci „prețul natural al muncii depinde de prețul alimentelor, al obiectelor de primă necesitate şi lucrurilor de confort cerute pentru susținerea muncitorului şi familiei sale" (*ibidem*, p. 101).
189 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 103.

natural are o tendință de scumpire din cauza dificultății mai mari de a o produce”[190].

2. O tendință de scădere, determinată de creșterea productivității muncii. „Prețul natural al tuturor mărfurilor, exceptând produsele agricole și munca, au tendință de scădere o dată cu progresul bogăției și populației; pentru că, deși, pe de o parte, valoarea lor reală crește datorită creșterii prețului natural al materiilor prime din care sunt făcute, acest lucru este mai mult decât compensat prin perfecționarea mașinilor, prin diviziunea și distribuirea mai bună a muncii și prin îndemânarea crescândă, atât în știință cât și în meșteșug, a producătorilor”[191]. Aceasta, „deoarece îmbunătățirile în agricultură, descoperirea de noi piețe de unde pot fi importate alimente pot, pentru un timp, să contracareze tendința de creștere a obiectelor de primă necesitate și pot chiar ocaziona scăderea prețului lor natural” și prin urmare, „aceleași cauze vor produce efecte corespunzătoare și asupra prețului natural al muncii”[192].

Dar, din cauză că în agricultură acționează „legea randamentului descrescând”, iar în celelalte ramuri „legea randamentului crescând”, între creșterea rentei și creșterea salariilor există următoarea **diferență esențială**. „Creșterea valorii în bani a rentei este însoțită de o sporire a cotei sale

190 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1959, p. 101.
191 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1959, p. 101.
192 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1959, p. 101.

în produs; nu numai renta în bani a landlordului este mai mare, ci şi renta sa în grâu; el va avea mai mult grâu şi fiecare măsură definită din acest grâu se va schimba cu o cantitate mai mare din toate celelalte bunuri a căror valoare nu s–a urcat". De aceea „soarta muncitorului va fi mai puţin fericită; el va primi, este adevărat, mai mult ca salariu în bani, dar salariul său în grâu va fi mai mic; şi nu numai putinţa lui de a dispune de grâu, ci chiar condiţiile sale generale se vor înrăutăţi, din cauză că va găsi că este mult mai greu să menţină rata pe piaţă a salariilor deasupra ratei lor naturale"[193].

Întrucât tendinţa de creştere a preţurilor bunurilor agricole este mai puternică decât cea de sporire a productivităţii muncii (pentru că „îmbunătăţiri în agricultură sau perfecţionări ale uneltelor sunt mai rare"[194] şi mai mici ca în alte ramuri), salariul nominal va creşte continuu, dar cel real se va menţine la nivelul minimului de subzistenţă. Deci, concluzionează Ricardo, nivelul salariului real al muncii tinde spre salariul minim[195], adică spre cel care asigură doar reproducţia simplă a forţei de muncă. Preţul de piaţă al muncii – **salariul nominal** – este „preţul care se plăteşte în mod real pentru ea, pe baza

---

193 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 106.
194 David Ricardo, *Opere alese*, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962, p. 140. Nota 2.
195 **Ferdinand Lassale (1825–1864)** a numit **„Legea de aramă a salariilor",** adică **tendinţa acestora de a se stabili la nivelul „minimului de subzistenţă"** (vezi *Offens Antwortschreiben an das Zentralkomitee zur Berufung eines allegemeinen deutschen Arbeiter–Kongresses zu Leipzig*).

acțiunii naturale a proporției dintre ofertă şi cerere; munca este scumpă când este rară şi ieftină când este abundentă"[196].

Nivelul salariilor nominale este supus unor urcări sau scăderi, datorită urătoarelor două împrejurări:

„1. Oferta şi cererea de muncitori.

2. Prețul mărfurilor pentru care sunt cheltuite salariile muncii"[197].

Oferta de muncă este, de regulă, mai mare decât cererea din economie, deoarece populația are tendința de a creşte mai repede decât acumularea capitalului şi sporirea bogăției. De aceea salariul nominal va creşte mai încet decât dimensiunile capitalului sau ale bogăției naționale.

Pe de altă parte, urcarea mai rapidă a prețurilor bunurilor de origine agricolă decât creşterea productivității muncii pentru celelalte mărfuri va face ca salariul real să crească şi mai încet decât cel nominal, sau să se mențină la nivelul minimului de subzistență. În acest sens acționează şi faptul că prețurile bunurilor neagricole înregistrează – la rândul lor – tendința generală de creştere, întrucât în componența majorității lor intră bunuri agricole ale căror prețuri urcă continuu. „Astfel, deci, cu fiecare progres al societății, cu fiecare creştere a capitalului acesteia, salariul de piață al muncii va creşte; dar permanența creşterii sale va

196 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 101.
197 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 104.

depinde de faptul dacă prețul natural al muncii a crescut de asemenea; iar această creştere va depinde, la rândul său, de creşterea prețului natural al acelor obiecte de primă necesitate pentru care se cheltuieşte salariul muncii"[198].

Dinamica teoriei ricardiene a salariului este următoarea:

Sporirea populației ⇒ Extinderea suprafețelor cultivate ⇒ Creşterea „muncii necesare" în agricultură ⇒ Urcarea prețului mărfurilor agricole ⇒ Creşterea „muncii necesare" în economie ⇒ Sporirea prețurilor tuturor mărfurilor ⇒ Creşterea rentei ⇒ Urcarea salariilor nominale pentru menținerea constantă a salariilor reale ⇒ Diminuarea profiturilor.

Într–un climat liberal salariul nominal se va stabili automat la nivelul salariului real. „Oricât de mult ar devia prețul de piață al muncii față de prețul ei natural, el are, ca şi la alte mărfuri, tendința de a se conforma acestuia"[199].

De aceea Ricardo a militat pentru promovarea unei politici economice liberale generale, care să fie realizată şi în domeniul salarizării. „Ca toate celelalte contracte, salariile trebuie lăsate la concurența liberă şi

198 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 103.
199 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 101.

loială de pe piață si nu trebuie niciodată controlate prin amestecul legislației”[200].

Ricardo – întocmai ca Malthus – se pronunță împotriva legislației săracilor, întrucât „în loc să facă pe săraci bogați, ea face pe bogați săraci”[201].

4.4.3. PROFITUL

Profitul este, crede Ricardo, – alături de salariu – **un venit primar**. El reprezintă singura sursă destinată reproducției lărgite şi dezvoltării, întrucât înnoieşte şi sporeşte capitalul ca factor de producție. Renta însuşită de landlord este un venit parazitar, deoarece întreține o clasă neproductivă, care se opune progresului general. Culmea este că pe măsura dezvoltării societății, veniturile acestei clase cresc continuu, fără nici un aport al ei la crearea bogăției şi a veniturilor. Totodată şi în aceeaşi măsură, se micşorează continuu veniturile primare ale muncitorilor şi capitaliştilor. Caracterul limitat al pământului şi randamentul descrescând al lui, conferă landlorzilor un statut privilegiat în societate.

Salariile reprezintă un venit primar, însuşit de muncitori, singurii care produc întreaga bogăție națională. Împreună cu profiturile, formează veniturile claselor productive ale societății. Dar, prin scumpirea continuă a

200 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 108.
201 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 108.

bunurilor alimentare, salariul nominal înregistrează o tendinţă de creştere, cu toate că salariul real se menţine la nivelul minimului de subzistenţă. Urcarea continuă (şi nejustificată) a rentei şi creşterea salariului nominal (cerută de scumpirea mărfurilor alimentare) diminuează neîncetat profitul. „Tendinţa naturală a profitului este deci de scădere, deoarece, o dată cu dezvoltarea societăţii şi a bogăţiei, cantitatea suplimentară de alimente cerute este obţinută cu sacrificiul unei munci din ce în ce mai mari"[202].

Între anumite limite şi până la dimensiuni previzibile ale creşterii capitalului, are loc numai o scădere a ratei profitului, în timp ce masa lui poate creşte. „Trebuie să ne aşteptăm, de asemenea, ca oricât de mult ar scădea rata profitului capitalului datorită acumulării de capital în agricultură şi datorită urcării salariilor, totuşi suma totală a profitului să crească"[203].

Sub anumite limite de scădere ale ratei profitului şi peste anumite dimensiuni ale capitalului, are loc chiar reducerea volumului total al masei profitului. „Totuşi această progresie este adevărată numai pentru un anumit timp ... dar, după ce s–a acumulat o sumă mai mare de capital, o acumulare în continuare va reduce totalul profitului"[204].

---

202 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 118.
203 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 119.
204 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, p. 119–120. „Astfel, presupunând că acumularea este de 1.000.000 l. şi că profitul este de 7 la sută, întreaga

Creşterea salariilor şi profiturilor nu urcă prețurile de vânzare ale bunurilor agricole. Valoarea lor este determinată de munca necesară obținerii ultimelor cantități destinate acoperirii nevoilor populației. Datorită randamentelor descrescânde, munca necesară din agricultură creşte continuu. Prețurile mărfurilor agricole urcă neîncetat. Cum produsele agricole intră în componența majorității covârşitoare a celorlalte bunuri, cantitatea de muncă socială din economie înregistrează o tendință ascendentă, cu toate efectele contrare ale sporirii productivității. Aceasta face ca prețurile să crească continuu. Dar, întreprinzătorii capitalişti nu beneficiază de urcarea prețurilor, din cauză că trebuie să plătească salarii tot mai ridicate, care măresc costurile şi reduc profitul.

sumă a profitului va fi de 70.000 l.; dacă la milion se va adăuga un capital de 100.000 l. iar profitul va scădea la 6 la sută, posesorii de capital vor primi 66.000 l. sau cu 4.000 l mai puțin, deşi suma întreagă a capitalului a sporit de la 1.000.000 l. la 1.100.000 l." (*ibidem*, p. 120).

Dinamica teoriei ricardiene a profitului este următoarea:

Creşterea populaţiei ⇒ Extinderea suprafeţelor cultivate ⇒ Acţiunea legii randamentelor descrescânde ⇒ Sporirea cantităţii de „muncă necesară” din agricultură ⇒ Urcarea valorii bunurilor agricole ⇒ Sporirea cantităţii de „muncă necesară” în economie ⇒ Creşterea valorii tuturor mărfurilor ⇒ Urcarea preţurilor de vânzare ⇒ Creşterea rentei funciare ⇒ Sporirea salariului nominal ⇒ Reducerea Profitului.

În scopul creşterii profiturilor şi a salariilor reale se impune controlul evoluţiei populaţiei şi trebuie promovată o politică liberală, atât în producţia internă, cât şi în comerţul exterior!

4.5. TEORIA COMERȚULUI INTERNAȚIONAL MODELUL „COSTURILOR COMPARATIVE”

„Pentru producția vinului, în Portugalia s–ar putea cere doar munca a 80 de oameni timp de un an; iar pentru a produce stofa în aceeaşi țară s–ar putea cere munca a 90 de oameni pe aceeaşi perioadă de timp. Ar fi, prin urmare, avantajos pentru ea să exporte vin în schimbul stofei. Acest schimb s–ar putea face chiar dacă marfa importată de Portugalia ar putea fi produsă de ea cu mai puțină muncă decât în Anglia. Deşi ar putea să facă stofa cu munca a 90 de oameni, ea ar importa–o dintr–o țară în care se cere munca a 100 de oameni pentru a o produce, deoarece ar fi mai avantajos pentru ea să–şi întrebuințeze capitalul pentru producția de vin, pentru care ar obține din Anglia mai multă stofă decât ar putea ea produce prin trecerea unei părți din capitalul ei de la cultivarea viței de vie la fabricarea stofei”.

David Ricardo

Una dintre contribuțiile cele mai importante ale lui David Ricardo la dezvoltarea teoriei şi practicii economice mondiale o constituie „teoria comerțului internațional”.

Contribuțiile lui David Ricardo la elaborarea unei teorii a comerțului internațional s–au bucurat şi se bucură, încă, de aprecierea multor specialişti, fiind partea întregului său sistem de gândire care a fost cel mai puțin supusă privirii critice a succesorilor. Într–o formă sau alta, teoria ricardiană stă şi astăzi la baza tuturor încercărilor de

explicare a mecanismelor schimburilor economice internaționale.

Modelul ricardian pornește de la concepția lui Adam Smith, pe care o întregește cu elemente noi, originale.

Între modelul smithian și cel ricardian cu privire la comerțul internațional există numeroase **asemănări**:

1. Ambii autori au studiat comerțul internațional în cadrul mecanismelor diviziunii muncii.

2. Ca și la Adam Smith, la David Ricardo se încearcă o explicare a schimburilor internaționale pe baza teoriei valorii–muncă.

3. Ambii își elaborează teoriile pe baza acelorași premise:

a. Principiul maximizării eficienței determină fiecare întreprinzător și fiecare economie națională să se specializeze în producția și exportul mărfurilor pentru care au cei mai abundenți și ieftini factori de producție (naturali și/sau dobândiți) și pe care le pot obține cu cele mai mici costuri unitare naționale;

b. Principiul liberei concurențe în comerțul internațional (fără monopol sau restricții tarifare ori netarifare);

c. Principiul circulației libere a metalelor prețioase între țări și al convertibilității depline a banilor de hârtie.

Cu toate acestea, între cele două modele există **mari diferențe**:

1. Mai întâi, Adam Smith aprecia că atât schimburile interne cât şi cele internaţionale au la bază principiul echivalenţei („muncă socială egală, pe muncă socială egală”). David Ricardo admite că echivalenţa este obligatorie numai în interiorul unei ţări. Pe piaţa internă a fiecărei ţări la baza schimbului de mărfuri stă principiul echivalenţei. **„*Munca a 100 de englezi nu poate fi dată pentru aceea a 80 de englezi*”**[205]. Dar **„*aceeaşi regulă care reglementează valoarea relativă a mărfurilor într–o ţară nu reglementează şi valoarea relativă a mărfurilor schimbate între două sau mai multe ţări*”**[206]. Deci, după părerea lui David Ricardo, în schimburile internaţionale principiul echivalenţei nu mai este obligatoriu, deoarece **„*produsul muncii a 100 englezi poate fi dat pentru produsul muncii a 80 de portughezi, a 60 de ruşi sau a 120 din India de Est*”**[207]. Se poate pune, pe bună dreptate, întrebarea dacă nu cumva David Ricardo a abandonat – în asemenea cazuri – teoria valorii–muncă ? Greu de răspuns, deşi unii exegeţi ai operei sale tocmai această inconsecvenţă i–o reproşează (Karl Marx, dar, mai ales, Mihail Manoilescu). După părerea noastră, David Ricardo s–a dovedit a fi consecvent în întregul său demers şi în integralitatea construcţiei magistralei sale concepţii economice. El a clădit totul pe bazele unice şi logice ale teoriei obiective a valorii determinată de muncă. Sigur, în

---

205 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 127.
206 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 126.
207 David Ricardo, *Opere alese*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 127.

scrierile sale există o anumită inconsecvență. Când se referă la schimburile interne din fiecare țară, apreciază că acestea sunt şi trebuie să fie echivalente, adică să se schimbe „muncă egală pe muncă egală” (*„Munca a 100 de englezi nu poate fi dată pentru aceea a 80 de englezi”)*. În acelaşi timp consideră că „în schimburile internaționale această regulă nu mai funcționează” (*„produsul muncii a 100 englezi poate fi schimbat pe produsul muncii a 80 de portughezi”)*. După părerea noastră această ultimă afirmație nu contravine câtuşi de puțin teoriei obiective a valorii, ci este o confirmare deplină a ei. S–ar putea ca aici David Ricardo să fi spus adevărul, fără să–l fi înțeles. Sau, poate anumiți exegeți ai lui David Ricardo n–au înțeles întocmai mesajul pe care el l–a transmis posterității (indiferent că este vorba de nume prestigioase, precum Karl Marx sau Mihail Manoilescu!!!). Sau, poate noi greşim, apărându–l pe David Ricardo. Iată despre ce este vorba. Când clasicul englez afirmă că în comerțul internațional *„produsul muncii a 100 englezi poate fi schimbat pe produsul muncii a 80 de portughezi”,* el se situează – după părerea noastră – în prelungirea lui Adam Smith – şi se încadrează perfect teoriei obiective a valorii–muncă. Faptul că englezii produc în 100 de ore–muncă o utilitate care se schimbă pe produsul a 80 de ore–muncă portugheze, înseamnă că **englezii şi portughezii produc, în timpi diferiți şi în proporțiile de mai sus, aceeaşi valoare socială**. Prin urmare, **produsul a 100 ore–muncă engleze = produsul a 80 ore–muncă portugheze**. În aceste proporții, cele două mărfuri schimbate conțin cantități egale din substanța comună numită valoare. Acest raport de schimb este unul echivalent. Diferența dintre cele două țări este una de

productivitate a muncii naționale. În proporțiile amintite englezii au o productivitate a muncii naționale mai mică decât portughezii. În acelaşi timp şi proporții, portughezii au o productivitate a muncii naționale mai mare decât englezii. Numai astfel, în cadrele teoriei obiective despre valoare, este posibilă schimbarea produsului a 100 ore–muncă engleze pe produsul a 80 ore–muncă portugheze. Certamente, în acest caz, englezii pierd, iar portughezii câştigă. Englezii pierd, pentru că schimbă produsul unei ore de muncă națională pe produsul a mai puțin de o oră de muncă străină. Portughezii câştigă, deoarece schimbă produsul unei ore de muncă națională pe produsul a mai mult de o oră de muncă străină. Proporțiile câştigului, respectiv pierderii uneia sau alteia dintre țări sunt strict determinate de raporturile concrete în care se află productivitățile lor naționale. La fiecare schimb Anglia pierde **80/100 – 100/100 = – 0,20** ore–muncă în favoarea Portugaliei. Concomitent, pentru fiecare schimb, Portugalia câştigă **80/80 – 80/100 = + 0,20** ore–muncă în defavoarea Angliei. În sumă absolută pierderea Angliei este egală cu câştigul Portugaliei. În mărime relativă Anglia pierde la fiecare schimb **20%**, adică **[(100 – 80)/100]100 = 20%**. În schimb, Portugalia câştigă la fiecare schimb **25%**, adică **[(100 – 80)/80]100 = 25%**. După cum se poate observa, câştigul relativ al Portugaliei este mai mare decât pierderea relativă a Angliei. Să însemne aceasta că pierderea Angliei este proporțională cu inferioritatea la productivitatea proprie? Să însemne aceasta că câştigul Portugaliei este mai mult decât proporțional cu superioritatea la productivitatea proprie? Oare greşim dacă formulăm următoarea **regulă generală:** Pierderea unei țări este direct proporțională cu

inferioritatea pe care o are (față de străinătate) la productivitatea națională. Câştigul unei țări este mai mult decât proporțional cu superioritatea pe care o are (față de străinătate) la productivitatea națională ?

Din această perspectivă unii sunt de părere că teoria lui David Ricardo nu se ridică la nivelul celei elaborate de Adam Smith. Notăm – totodată – că şi modelului smithian i se poate reproşa că nu ia în considerare toate situațiile posibile. De exemplu, avantajul absolut se reduce sau dispare pentru anumite țări, în cazul în care, fiind mai multe specializate pe producția şi exportul aceleiaşi mărfi, între ele există diferențe la costurile unitare naționale. În asemenea situații, avantajele şi/sau dezavantajele comerciale vor fi determinate – pentru fiecare caz în parte – prin compararea costurilor naționale unitare şi prețurilor internaționale ale mărfurilor care fac obiectul schimbului extern. Pentru determinarea exactă a câştigului sau pierderii fiecărei țări trebuie luate în calcul şi **costurile de oportunitate interne** pentru diferitele mărfuri, care „declanşează" şi chiar fundamentează (în mare măsură) schimburile internaționale.

2. Modelul smithian îşi fundamenta ideea avantajului absolut pe compararea costurilor unitare ale aceloraşi mărfuri în țări diferite, pe de o parte, şi cu prețurile internaționale, pe de altă parte. Modelul ricardian aduce în analiză, față de cel smithian, ideea comparării costurilor de producție unitare – la diferite mărfuri – în interiorul granițelor naționale ale fiecărui stat, pe de o parte, şi cu prețurile internaționale, pe de altă parte.

3. Adam Smith considera că în comerţul internaţional fiecare ţară obţine un **„AVANTAJ ABSOLUT" (ca diferenţă între costul de producţie unitar naţional mai mare şi preţul de import al aceleiaşi mărfi mai mic)**.

- David Ricardo apreciază că fiecare ţară realizează un **„AVANTAJ RELATIV"** din comerţul internaţional **dacă** (şi numai dacă) **în schimbul mărfii exportate obţine o cantitate mai mare din marfa importată decât şi–ar putea produce singură cu acelaşi consum de resurse (în autarhie)**[208].

Aşa cum înţelegem noi, David Ricardo nu exclude posibilitatea obţinerii – în anumite condiţii – şi a avantajului absolut. Pornind de la aceste observaţii, apreciem, o dată cu Mihail Manoilescu, că „***a confirma pe Ricardo înseamnă în acelaşi timp a confirma pe Smith. Dar invers nu este posibil, căci a contesta pe Ricardo nu înseamnă a contesta în acelaşi timp pe Smith"***[209]**.**

---

208 „Prin **avantaj relativ**, în producţie şi deci în comerţul exterior, D. Ricardo înţelegea **posibilitatea oricărei ţări** de a produce o marfă oarecare (marfa pe care a ales–o în vederea specializării) cu costuri comparativ sau relativ mai mici faţă de toate celelalte mărfuri din ţara respectivă, **chiar dacă** acea marfă ar putea fi obţinută, **în alte ţări**, cu costuri şi mai mici" (Nicolae Sută, Dumitru Miron, Sultana Sută–Selejan, *Comerţ internaţional şi politici comerciale contemporane*, Editura Eficient, Bucureşti, 1997, p. 508).

209 Mihail Manoilescu, ***Forţele naţionale productive şi comerţul internaţional*** *(Teoria protecţionismului şi a schimbului internaţional)*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 187.

Teoria ricardiană despre comerţul internaţional are **două componente**:

- **Teoria costurilor comparative şi a avantajelor relative;**
- **Teoria echilibrării automate a balanţei comerciale externe**.

4.5.1. COSTURILE COMPARATIVE ŞI AVANTAJELE RELATIVE

4.5.1.1. CÂŞTIGURILE ANGLIEI ŞI PORTUGALIEI SUNT EGALE !?

Dar, iată punctul de plecare în elaborarea teoriei costurilor comparative şi a avantajului relativ în comerţul internaţional. ***„Într–un sistem de perfectă libertate a comerţului, fiecare ţară îşi consacră în mod natural capitalul şi munca acelor genuri de activităţi care îi sunt cele mai avantajoase. Această urmărire a avantajului individual este admirabil legată de binele universal al tuturor. Stimulând activitatea, recompensând talentul şi folosind în modul cel mai eficace forţele speciale oferite de natură, acest sistem distribuie munca în mod cât mai folositor şi mai economicos; în timp ce, prin sporirea masei generale a produselor el răspândeşte avantajul general şi leagă printr–o ţesătură comună de interese şi relaţiuni societatea universală a naţiunilor, de la un capăt la altul al lumii civilizate. Acesta este principiul care face ca vinul să fie produs în Franţa şi Portugalia, ca grâul să fie cultivat în America şi Polonia şi ca obiectele de metal şi***

alte bunuri să fie fabricate în Anglia"[210]***.*** Regăsim aici, aproape cu aceleaşi cuvinte ca şi la Adam Smith, exprimate atât ideea libertăţii depline a agenţilor economici, cât şi pe aceea a specializării în funcţie de costurile de producţie naţionale unitare minime. Totodată, în cadrul diviziunii muncii – ca şi la Adam Smith – şi la David Ricardo, schimbul internaţional se impune ca o necesitate şi el oferă avantaje agenţilor economici participanţi.

Puţine sunt în literatura economică mondială citatele din opera unor autori, care să fi făcut obiectul atât de multor analize, ca exemplul de comerţ dintre Anglia şi Portugalia prin care David Ricardo îşi expune teoria sa despre comerţul internaţional. Iată acest pasaj:

„Anglia ar putea fi în aşa fel condiţionată de împrejurări, încât pentru a produce stofa să necesite munca a 100 de oameni timp de un an; iar dacă ar încerca să obţină vinul, s–ar putea să aibă nevoie de munca a 120 de oameni pe aceeaşi perioadă de timp. De aceea Anglia va găsi că este în interesul ei să importe vin şi să–l cumpere prin exportul de stofă.

Pentru producţia vinului, în Portugalia, s–ar putea cere doar munca a 80 de oameni timp de un an; iar pentru a produce stofa în aceeaşi ţară s–ar putea cere munca a 90 de oameni pe aceeaşi perioadă de timp. Ar fi, prin urmare, avantajos pentru ea să exporte vin în schimbul stofei. Acest schimb s–ar putea face chiar dacă

---

210 David Ricardo, ***Opere alese***, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 126.

marfa importată de Portugalia ar putea fi produsă de ea cu mai puțină muncă decât în Anglia. Deşi ar putea să facă stofa cu munca a 90 de oameni, ea ar importa–o dintr–o țară în care se cere munca a 100 de oameni pentru a o produce, deoarece ar fi mai avantajos pentru ea să–şi întrebuințeze capitalul pentru producția de vin, pentru care ar obține din Anglia mai multă stofă decât ar putea ea produce prin trecerea unei părți din capitalul ei de la cultivarea viței de vie la fabricarea stofei"[211] (sublinierea noastră – G. P.).

Ce rezultă din analiza modelului de mai sus ?

Vom reprezenta cele două țări prin „A" şi „B", costurile naționale ale mărfurilor '1' şi '2', prin C_{A1}; C_{A2} și respectiv C_{B1}; C_{B2}, iar prețurile interne P_{A1}; P_{A2} și respectiv P_{B1}; P_{B2}.

---

211 David Ricardo, ***Opere alese***, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 127.

Consumul de ore–muncă pentru unitatea de marfă în cele două țări

Mărfuri fabricate	Țara „A" (Portugalia)			Țara „B" (Anglia)			Prețul unitar (P^*_i)
	C	pr'	P_{Ai}	C	pr'	P_{Bi}	
1 Vin	C_{A1}=80	20	P_{A1}=96	C_{B1}=120	20	P_{B1}=144	P^*_1= 96
2 Stofă	C_{A2}=90	10	P_{A2}=99	C_{B2}=100	10	P_{B2}=110	P^*_2=110
Total	170			220			

C – costurile unitare naționale, egale cu numărul orelor–muncă/unitatea de marfă.
pr' – rata profitului pentru marfa '1', respectiv '2'.
P – prețul unitar național al mărfii '1', respectiv '2'.
P^*_i – prețul unitar internațional al mărfii '1', respectiv '2'.
Nota bene. Presupunem că cele două mărfuri se obțin în condițiile medii sociale din fiecare țară în parte.

Ţara „A” (Portugalia) se va specializa în producţia mărfii ‘1’, deoarece costul unitar al acesteia (**80**) este mai redus decât al mărfii ‘2’, (**90**), şi mai mic decât al mărfii ‘1’ în ţara „B” (Anglia) (**120**). $C_{A1}/C_{A2} < C_{B1}/C_{B2}$, adică **(80/90 < 120/100 = 0,889 < 1,200)**

Pentru aceeaşi raţiune ţara „B” se specializează în producţia şi exportul mărfii ‘2’, deoarece costul ei este mai mic (**100**) decât al mărfii ‘1’, (**120**) şi: $C_{B2}/C_{B1} < C_{A2}/C_{A1}$, adică **(100/120 < 90/80 = 0,833 < 1,125)**

Pentru a înţelege cum se realizează această specializare într–un climat liberal, trebuie să considerăm şi preţurile de vânzare, care vor modifica raporturile de schimb dintre ţări şi mărfuri. Presupunem – pentru simplificarea demonstraţiei şi uşurarea înţelegerii – că preţurile sunt exprimate, în fiecare ţară, în unităţi fizice de metal preţios (sau că în ambele ţări există acelaşi etalon bănesc). De asemenea, presupunem **costurile de producţie unitare interne = numărul orelor–muncă consumate pe unitatea de marfă**, ale celor două mărfuri, în ţările partenere, respectiv, **80/1** la ‘1’ (vin) şi **90/1** la ‘2’ (stofă) în Portugalia; **120/1** la ‘1’ (vin) şi **100/1** la ‘2’ (stofă) în Anglia.

Se poate afirma (dacă presupunem rate ale profitului egale în cele două ţări, pentru fiecare ramură [212] şi

212 **În producţia de vin pr’ = 20% în ambele ţări, iar în producţia de stofă pr’ = 10% în ambele ţări. Facem abstracţie aici de acţiunea „legii tendinţei de egalizare a ratei profitului” între ramurile economiei naţionale.**

facem abstracție de cheltuielile de transport de la o țară la alta[213]) că prețurile celor două mărfuri sunt proporționale cu costurile lor. Să presupunem că prețul internațional al mărfii '1', (P^*_1) este egal cu P_{A1}, **($P^*_1 = 96 = P_{A1}$)**, în timp ce prețul internațional al mărfii '2', (P^*_2) este egal cu P_{B2}, **($P^*_2 = 110 = P_{B2}$)**.

Se poate afirma că prețurile celor două mărfuri se fixează natural la nivelurile următoare: **$C_{A1}/C_{A2} < P_{A1}/P_{A2} < C_{B1}/C_{B2} < P_{B1}/P_{B2}$; (inegalitatea 1) sau (80/90 < 96/99 < 120/100 < 144/110 = 0,889 < 0,970 < 1,200 < 1,309)**

Prin urmare, în fiecare țară prețurile sunt proporționale cu costurile de producție unitare, ceea ce conduce la următoarea corelație: **$P_{A1}/P_{A2} < P_{B1}/P_{B2}$**, sau **(96/99 < 144/110 = 0,970 < 1,309)**

1. Presupunem că pentru cele două mărfuri, prețurile sunt cele mai scăzute în țara „A"[214]. Rezultă că țara „B" ar urma să cumpere ambele mărfuri din țara „A". Aurul iese din țara „B" pentru că balanța sa comercială este excedentară şi prețurile scad în „B", în timp ce ele urcă în „A", care primeşte aur. La un moment dat P_{A2} va deveni superior lui P_{B2}, în timp ce P_{A1} va fi încă inferior lui P_{B1} (deoarece raporturile prețurilor continuă să fie egale cu raporturile costurilor). Balanța comercială între cele două țări poate fi în echilibru, deoarece „B" cumpără marfa '1' din „A", în timp ce „A"

213 Le considerăm nule.
214 Ceea ce corespunde exemplului ricardian.

cumpără marfa ‘2’ din „B”. Prețul internațional al mărfii ‘1’, (P^*_1) va fi atunci egal cu P_{A1} (**$P^*_1 = 96 = P_{A1}$**), în timp ce prețul internațional al mărfii ‘2’, (P^*_2) va fi egal cu P_{B2} (**$P^*_2 = 110 = P_{B2}$**). Se poate observa că:

$P_{A1} < P_{B1}$ şi $P_{A2} < P_{B2}$ (96 < 144 şi 99 < 110)

De asemenea:

$P_{A1} = P^*_1$ şi $P_{A2} < P^*_2$ 96 = 96 şi (99 < 110)

Și prin urmare, putem scrie:

$P^*_1/P^*_2 < C_{A1}/C_{A2}$ (96/110 < 80/90 = 0,873 < 0,889); sau
$P^*_1/P^*_2 < P_{A1}/P_{A2}$ (2) (96/110 < 96/99 = 0,873 < 0,970)

2. Presupunând că prețurile cele mai reduse sunt în țara „B”, se demonstrează – de aceeaşi manieră – că echilibrul presupune:

$P^*_1/P^*_2 < C_{B1}/C_{B2}$ (96/110 < 120/100 = 0,873 < 1,200); sau
$P^*_1/P^*_2 < P_{B1}/P_{B2}$ (3) (96/110 < 144/110 = 0,873 < 1,309)

Pornind de aici, afirmă David Ricardo, fiecare țară realizează un avantaj din schimb. Prin urmare, din inegalitățile (1), (2) şi (3) vom obține: **$C_{A2} < C_{A1} (P^*_2/P^*_1)$**, sau **(90 < 80(110/96) = 90 < 91,667)**

Deoarece balanța comercială între cele două țări trebuie să fie în echilibru, vom avea:

$Q_1P^*_2 = Q_2P^*_1$; (Q_1, Q_2 – cantitățile mărfurilor schimbate).

(960x110 = 1100x96, adică 105.600 = 105.600) sau

960/1100 = 96/110 = 0,873 !!!???

Este foarte importantă semnificația acestui număr, 0,873[215]. Apreciem că nu este aici locul potrivit pentru a o reliefa, deşi ea este strict necesară şi nu poate să lipsească dintr–o analiză mai atentă a mecanismelor comerciale internaționale. Acest număr are o semnificație cu totul aparte, care poate ridica multe semne de întrebare asupra valabilității teoriei ricardiene despre comerțul internațional. Noi am realizat analiza semnificației **„numărului magic" 0,873**, la paragraful de mai jos, intitulat, **„Numai Anglia câştigă !!!???".**

Ceea ce înseamnă că – în situația de echilibru – **raportul cantităților schimbate este egal cu raportul prețurilor lor unitare,** adică:

$$\frac{Q_1}{Q_2} = \frac{P*_1}{P*_2} \text{ sau } Q_1 = \frac{Q_2 P*_1}{P*_2} \text{ şi } Q_2 = \frac{Q_1 P*_2}{P*_1} \text{ şi}$$

$$P*_1 = Q_1P*_2/Q_2;\ P*_2 = Q_2P*_1/Q_1$$

Cum avem:

$C_{A2} > C_{A1}(Q_1/Q_2)$; (90 > 80(960/1100) = 90 > 69,818), este evident că costul unitar al mărfii '2', (**90** ore–muncă) în țara „A" este mai ridicat decât costul cantității

215 Acest număr, **0,873**, va avea, pe parcursul demersului clasic o semnificație cu totul şi cu totul specială. Urmăriți–l şi n–o să vă pară răul !!! Veți descoperi lucruri extraordinare, care ridică serioase semne de întrebare asupra mesajului principal al teoriei clasice despre comerțul internațional. Acest număr „magic", **0,873** apare, în această lucrare, pe baza corelațiilor dintre prețurile internaționale ale mărfurilor schimbate. Dacă prețurile internaționale vor fi altele, dar păstrând anumite corelații, numărul „magic" va fi altul, dar semnificațiile lui vor fi asemănătoare.

din marfa ‘1’, (**80** ore–muncă), pe care o trimite în străinătate pentru a obține o unitate din marfa ‘2’. Se poate afirma, că **țara „A” economisește muncă națională cumpărând din străinătate marfa ‘2’ și plătind–o cu exportul mărfii ‘1’**.

În aceeași manieră se poate scrie:

$$C_{B1} > C_{B2}(P^*_1/P^*_2); (120 > 100(96/110) = 120 > 87,273)$$

și această inegalitate arată că **țara „B” economisește muncă națională cumpărând marfa ‘1’ din străinătate**. Rezultă că țara „B” se va specializa în producția și exportul mărfii ‘2’ la care dezavantajul față de străinătate este mai mic și va importa marfa ‘1’ de la țara „A”.

Concluziile principale desprinse de aici sunt următoarele:

I. Când o țară produce două mărfuri, ambele în condiții superioare străinătății (cazul Portugaliei), dar la prima marfă are o *<u>superioritate comparativă</u>* mai mare decât la a doua (la vin 120/80 = 1,500; la stofă 100/90 = 1,111 față de Anglia) atunci:

- **prima marfă (vinul) trebuie produsă în țară (în Portugalia) și exportată;**
- **a doua marfă (stofa) trebuie importată (din Anglia).**

Iată ce scrie chiar David Ricardo referitor la o astfel de specializare. ***„Doi oameni pot amândoi să facă atât ghete cât și pălării, și unul este superior celuilalt în ambele***

îndeletniciri; dar la confecționarea pălăriilor acesta întrece pe concurentul său doar cu o cincime sau cu 20%, iar la confecționarea ghetelor îl poate întrece cu o treime sau cu 33%; nu ar fi în interesul ambilor ca cel care are superioritatea (comparativă – nota noastră – G. P.) ***să se îndeletnicească în mod exclusiv numai cu confecționarea ghetelor, iar cel inferior*** (tot comparativ – nota noastră – G. P.) ***numai cu confecționarea pălăriilor?"***[216]

Dar de unde apare avantajul relativ pentru Portugalia ?

a. Dacă stofa s–ar produce pe cale industrială în țară, munca celor **80** de portughezi ar produce **80/90 = 0,889 stofă**.

b. Dacă stofa ar fi importată din Anglia şi plătită prin exportul vinului, cei **80** de portughezi ar obține **120/100 = 1,200 stofă**[217]. Deci, cumpărând stofă din Anglia, în loc s–o producă, Portugalia obține, cu acelaşi consum de muncă, un spor de stofă de **35%**.

- **120/100 : 80/90 = 1,350. Iată avantajul relativ al Portugaliei !**

Din această analiză rezultă următoarele:

1. Dacă o țară are, în producția mărfii '1', o superioritate față de străinătate mai mare decât pentru marfa '2', atunci este mai avantajos pentru ea să importe marfa '2', plătind–o cu exportul mărfii '1'.

---

216 David Ricardo, ***Despre principiile economiei politice şi impunerii***, vol. I, Editura Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 128.

217 **În modelul ricardian se presupune că schimburile dintre țări se realizează în aceleași proporții în care pot fi schimbate mărfurile în interiorul țărilor respective (importatoare).**

2. Excedentul de producție realizat de țară prin comerț, este egal cu gradul *superiorității comparative* pe care îl prezintă în producția mărfii exportate în raport cu marfa importată.

$$\frac{\frac{120}{80}}{\frac{100}{90}} = \frac{120}{80}\,\frac{90}{100} = 1{,}350 \text{ sau } \frac{1{,}500}{1{,}111}\,100 = 135\% \text{ ori } \frac{1{,}200 - 0{,}889}{0{,}889}\,100 = 35\%$$

II. Când o țară produce două mărfuri, ambele în condiții inferioare străinătății (cazul Angliei) şi când la prima marfă are o <u>*inferioritate comparativă*</u> mai mare decât a doua (la vin 80/120 = 0,667; la stofă 90/100 = 0,900 față de Portugalia) atunci:

- **prima marfă (vinul) trebuie importată (din Portugalia);**
- **a doua marfă (stofa) trebuie produsă în țară (în Anglia)[218] şi exportată.**

---

218 Iată ce scrie chiar David Ricardo referitor la o astfel de specializare. ***„Doi oameni pot amândoi să facă atât ghete cât şi pălării, şi unul este superior celuilalt în ambele îndeletniciri; dar la confecționarea pălăriilor acesta întrece pe concurentul său doar cu o cincime, sau cu 20%, iar la confecționarea ghetelor îl poate întrece cu o treime, sau cu 33%; nu ar fi în interesul ambilor ca cel care are superioritatea*** (comparativă – n. ns.) ***să se îndeletnicească în mod exclusiv numai cu confecționarea ghetelor, iar cel inferior*** (tot comparativ – n. ns.) ***numai cu confecționarea pălăriilor?"*** (David Ricardo, *Despre principiile economiei politice şi impunerii*, vol. I, Editura Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959, p. 128).

Dar de unde apare avantajul relativ pentru Anglia ?

a. Dacă vinul s–ar produce în țară, munca a **100** englezi ar obține **100/120 = 0,833 vin**.

b. Dacă vinul ar fi importat din Portugalia şi plătit prin exportul stofei, cei **100** englezi ar obține **90/80 = 1,125 vin**. Deci, cumpărând vin portughez, în loc să–l producă la intern, Anglia obține, cu acelaşi consum de muncă, un spor de vin de **35%**.

- **90/80 : 100/120 = 1,350. Iată avantajul relativ al Angliei !**

Din această analiză rezultă următoarele:

1. Dacă o țară are, în producția mărfii '1', o inferioritate față de străinătate mai mare decât pentru marfa '2', atunci este mai avantajos pentru ea să exporte marfa '2' şi să importe marfa '1'.

2. Excedentul de producție obținut prin comerț corespunde exact gradului de *inferioritate comparativă* pe care țara îl are în producția mărfii exportate în raport cu marfa importată.

$$\frac{\frac{90}{100}}{\frac{80}{120}} = \frac{90}{100}\,\frac{120}{80} = 1{,}350 \text{ sau } \frac{0{,}900}{0{,}667}\,100 = 135\% \text{ ori } \frac{1{,}125 - 0{,}833}{0{,}833}\,100 = 35\%$$

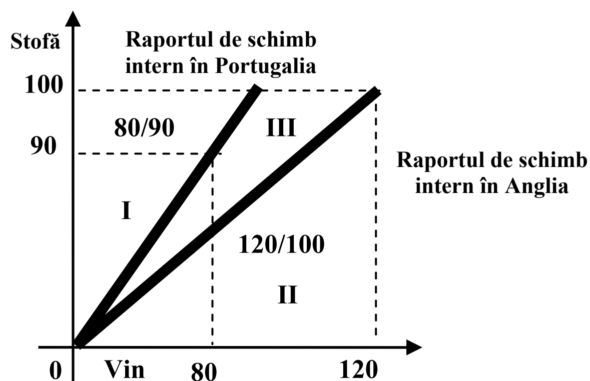
Dacă o țară de **tipul I** este în relații de comerț cu o țară de **tipul II** comerțul exterior este avantajos pentru ambele părți, şi anume pentru că fiecare importă ceea ce

cealaltă exportă. Concluzia la care ajunge David Ricardo este că Portugalia trebuie să se specializeze în producţia şi exportul vinului (pentru care are cel mai mare avantaj comparativ **120/80 = 1,500**), iar Anglia pe producţia şi exportul stofei (unde are cea mai mică inferioritate comparativă **90/100 = 0,900**).

Avantajul intern al ţării „A”	=	**Costul mediu (mai mare) al mărfii pentru care NU se specializează**	–	**Costul mediu mai mic al mărfii pentru care SE specializează**
Avantajul intern al ţării „B”	=	**Costul mediu (mai mare) al mărfii pentru care NU se specializează**	–	**Costul mediu mai mic al mărfii pentru care SE specializează**
Avantajul relativ al Portugaliei la stofă + 0,311	=	**Cantitatea de stofă importată din Anglia 1,200**	–	**Cantitatea internă de stofă ce poate fi produsă cu vinul exportat în Anglia 0,889**
Avantajul relativ al Angliei la vin + 0,292	=	**Cantitatea de vin importată din Portugalia 1,125**	–	**Cantitatea internă de vin ce poate fi produsă cu stofa exportată în Portugalia 0,833**

În urma profilării în producţie şi a comerţului dintre ele, cele două ţări, Anglia şi Portugalia, obţin excedente egale de producţie (câte **35%**). Deci, s–ar părea că schimbul este echivalent şi perfect explicat prin teoria valorii–muncă. Să însemne aceasta că în comerţul internaţional nimeni nu câştigă şi nimeni nu pierde ? Ar fi prea frumos ! Realitatea a demonstrat şi relevă mereu că lucrurile stau cu totul altfel ! Poate că prin specializarea ţărilor în funcţie de costurile de producţie minime, munca

fiecăreia devine tot mai eficientă, dar pe arena internațională vor câștiga totdeauna mai mult (cel puțin sub aspect monetar) cele care au productivitatea națională cea mai mare și deci costurile unitare sub prețurile pieței (toate celelalte pierd, sau câștigă mai puțin)[219].

Zona de schimb între Anglia și Portugalia
I – Zonă de schimb avantajoasă numai Angliei;
II – Zonă de schimb avantajoasă numai Portugaliei;
III – Zonă de schimb avantajoasă ambelor țări.

219 După Alain Samuelson, *Les grands courants de la pensée économique*, 4e édition, Presses Universitaires de Grenoble (PUG), Grenoble, France, 1992, p. 114.

Câştigul Portugaliei + 35% (stofă) (1,200/0,889)*100 = 135%	=	**Câştigul Angliei + 35% (vin) (1,125/0,833)*100 = 135%**
Avantajul relativ al Portugaliei + 35% (stofă) (1,500/1,111)*100 = 135%	=	**Avantajul relativ al Angliei + 35% (vin) (0,900/0,667)*100 = 135%**

4.5.1.1.1. ECHILIBRAREA BALANȚEI COMERCIALE

Această teorie a fost unul din argumentele cele mai solide pentru Anglia în favoarea promovării politicii liberschimbiste în comerțul internațional. David Ricardo a descris mişcările mărfurilor şi curentele inverse ale banilor de la o țară la alta, şi a arătat că echilibrul balanței comerciale externe se stabileşte automat, fără intervenția statului. Prin asemenea asertiuni clasicul englez a înlăturat orice rămăşiță a gândirii mercantiliste din teoria comerțului internațional.

În scopul explicării mecanismelor echilibrării automate a balanței comerciale externe, vom presupune şi vom analiza situația a două țări cu balanțe dezechilibrate.

4.5.1.1.1.1. ȚARA CU EXCEDENT AL BALANȚEI COMERCIALE

Excedentul balanței comerciale externe rezultă ca urmare a unui export mai mare decât importul (adică s–a vândut mai mult în străinătate decât s–a cumpărat). Prin urmare, din țara respectivă au

ieşit mărfuri şi au intrat bani. Pe piața internă se va înregistra o abundență de bani şi o cantitate scăzută (raritate) de mărfuri. Moneda națională a țării cu excedent se va devaloriza în raport cu mărfurile, puterea de cumpărare a banilor va scădea. Prețurile vor începe să crească.

Această situație va genera **două tipuri de procese**:

a. Pe de o parte, vor fi încurajate vânzările pe o asemenea piață, din cauza prețurilor urcate şi a posibilităților sporite de câştig. **Importurile țării cu excedent vor creşte** continuu (vor creşte plățile față de străinătate).

b. Pe de altă parte, vor fi descurajate cumpărările pe o asemenea piață, întrucât mărfurile vor deveni mai scumpe. **Exporturile vor începe să scadă** (se vor reduce încasările din străinătate).

Din aceste motive, **vor fi stimulate importurile** (intrările de mărfuri) **şi vor fi descurajate exporturile** (intrările de bani). Vor începe să iasă bani şi să intre mărfuri, până la nivelul stabilirii unui raport normal între cantitățile de mărfuri şi bani de pe piața internă.

4.5.1.1.1.2. ȚARA CU DEFICIT AL BALANȚEI COMERCIALE

Deficitul balanței comerciale externe rezultă ca urmare a unui import mai mare decât exportul (se cumpără mai mult din străinătate decât se vinde). Prin urmare, din țara respectivă au ieşit bani şi au intrat mărfuri. Pe piața internă se va înregistra o abundență de mărfuri şi o cantitate scăzută (raritate) de bani. Moneda

țării cu deficit al balanței comerciale externe se va revaloriza în raport cu mărfurile, puterea de cumpărare a banilor va creşte.

Această situație va genera **două tipuri de procese**:

a. Pe de o parte, vor fi descurajate vânzările pe o asemenea piață, din cauza prețurilor scăzute şi a posibilităților reduse de câştig. **Importurile țării cu deficit se vor reduce** continuu (se vor diminua plățile față de străinătate).

b. Pe de altă parte, vor fi încurajate cumpărările de pe o astfel de piață, întrucât mărfurile vor deveni mai ieftine. **Exporturile vor începe să crească** (vor creşte încasările din străinătate).

Din aceste motive **vor fi încurajate exporturile** (intrările de bani) **şi vor fi descurajate importurile** (intrările de mărfuri). Vor începe să iasă mărfuri şi să intre bani, până la nivelul stabilirii unui raport normal între cantitățile de mărfuri şi bani de pe piața internă.

Deci, din ambele părți, forțele economice concură la aducerea balanței comerciale în poziția de echilibru, adică spre situația în care „**fiecare țară posedă cantitatea de monedă necesară nevoilor sale, nici mai mult nici mai puțin**”[220]**.**

Prin urmare, prin promovarea unei politici economice liberale în comerțul internațional, fiecare țară va ajunge să dispună atât de mărfurile necesare (în cantitate şi structură) cât şi de cantitatea de bani necesară asigurării unei circulații sănătoase şi a unei monede stabile, perfect

---

220 Charles Gide, Charles Rist, ***Istoria doctrinelor economice***, Editura Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1926, p. 233.

acoperită cu metal preţios (dar şi cu mărfuri) şi liber convertibilă pe plan extern.

Din această analiză David Ricardo trage concluzia că liberul schimb este totdeauna avantajos pentru ţările care–l practică. Spre deosebire de Adam Smith, care considera necesar protecţionismul în anumite situaţii (concurenţa cu Olanda), David Ricardo se pronunţă **net** în favoarea liberalismului[221]. Este adevărat că situaţia Angliei se schimbase fundamental la începutul secolului al XIX–lea. Marea Britanie realizase revoluţia industrială, ieşise victorioasă din războaiele napoleoniene, ca şi din confruntările cu Olanda, îşi formase cel mai mare imperiu colonial, devenise prima putere economică a lumii. Mărfurile industriale, la care avea un „avantaj comparativ", se vindeau pe piaţa externă la preţuri superioare celor agricole. În această situaţie, poziţia privilegiată a Angliei în economia mondială nu era ameninţată de nimeni, iar politica liberală o consolida şi mai mult. Prin liberul schimb – promovat până în 1914 – Anglia a dominat economia mondială ***„parce qu'elle possédait, à l'époque de Ricardo, un avance d'un demi–siècle sur les voisins du point de vue d'implantation des techniques modèrnes de production"***[222].

---

221 **David Ricardo a acceptat intervenţia statului pentru controlul evoluţiei populaţiei şi a cerut controlul riguros de către autoritate a cursului banilor de hârtie.**

222 Henri Denis, ***Histoire de la pensée économique,*** PUF, 7ème édition, Paris, 1983, p. 332.

4.5.1.2. PORTUGALIA CÂŞTIGĂ MAI MULT DECÂT ANGLIA !!!???

Teoriei ricardiene despre comerţul internaţional i se poate da şi o altă interpretare, din care rezultă că, de fapt, în comerţul dintre două ţări, din care una specializată industrial (Anglia) şi alta specializată agricol (Portugalia), câştigul cel mai mare revine ţării agrare !!!???

Cheltuiala naţională în ore–muncă pentru 2 unităţi de marfă înainte de specializare

Ţările partenere Mărfurile fabricate	Vin	Stofă	Total ore–muncă
	'1'	'2'	'1'+ '2'
Portugalia	80	90	170
Anglia	120	100	220
Total ore–muncă	200	190	390

În teoria comerţului internaţional, David Ricardo a stabilit, în mod explicit, pentru prima dată, **legea costurilor comparative**.

Legea poate fi cel mai bine ilustrată prin exemplul a două ţări (Portugalia şi Anglia) şi a două mărfuri (vin şi stofă). Dacă costul relativ al vinului la stofă şi invers ar fi acelaşi în ambele ţări, schimbul nu ar avea loc deoarece nici una dintre ele nu va obţine vreun câştig prin schimbul mărfurilor proprii pe cele importate. Schimbul internaţional se justifică din punct de vedere economic, numai dacă există diferenţe de costuri între mărfuri şi între ţări.

Asemenea diferențe pot fi de două feluri:

1. Mai întâi, Portugalia are **avantaj comparativ** față de Anglia la ambele mărfuri **(80 – 120 = – 40 ore–muncă la vin,** sau **120/80 = 1,500**, **şi 90 – 100 = – 10 ore–muncă la stofă,** sau **100/90 = 1,111)**. În acelaşi timp, avantajul comparativ al ei este mai mare la vin **(– 40)** față de stofă **(– 10)**. De asemenea, Portugalia are şi un **avantaj comparativ intern** la producerea vinului față de stofă **(Efort/Efect = 80/1**, la vin, față de **90/1**, la stofă**)**. Sau, **cu 80 ore–muncă obține 1 unitate vin (80/80 = 1) şi numai 0,889 unități de stofă (80/90 = 0,889)**. Deci, avantajul comparativ intern pe care–l obține Portugalia producând vin şi nu stofă este **+ 0,111** unități **(80/80 – 80/90 = + 0,111**, sau **(80/80)/(80/90) = 1,125('1'))**. Avantajul comparativ intern al Portugaliei, la vin față de stofă, se poate determina şi ca diferență între costurile de producție unitare naționale ale celor două mărfuri **(90 – 80 = + 10**, sau **80 – 90 = – 10)**. Deci, Portugalia produce vinul mai ieftin decât stofa. Prin urmare, Portugalia se va specializa în producerea şi exportul vinului la care are, pe de o parte, cel mai mare **avantaj comparativ față de Anglia (– 40)**, iar, pe de altă parte, are şi un **avantaj comparativ intern (+ 0,111, sau un cost unitar cu 10 unități mai mic față de stofă)**. Stofa o va importa din Anglia şi o va plăti cu vinul exportat.

Apoi, Anglia are **dezavantaj comparativ** față de Portugalia la ambele mărfuri **(120 – 80 = + 40 ore–muncă la vin,** sau **80/120 = 0,667 şi 100 – 90 = + 10 ore–muncă la stofă,** sau **90/100 = 0,900)**. În acelaşi timp, dezavantajul

ei comparativ este mai mare la vin **(+ 40)** față de stofă **(+ 10)**. Totodată, Anglia deține un **avantaj comparativ intern** la producerea stofei față de vin **(Efort/Efect = 100/1**, față de **120/1)**. Sau, **cu 100 ore–muncă obține 1 unitate de stofă (100/100 = 1) şi numai 0,833 unități de vin (100/120 = 0,833)**. Deci, avantajul comparativ intern pe care–l obține Anglia producând stofă şi nu vin este **+ 0,167** unități **(100/100 – 100/120 = + 0,167**, sau **(100/100)/(100/120) = 1,200('2'))**. Avantajul comparativ intern al Angliei, la stofă față de vin, se poate determina şi ca diferență între costurile de producție unitare ale celor două mărfuri **(120 – 100 = + 20**, sau **100 – 120 = – 20)**. Deci, Anglia produce mai ieftin stofa decât vinul. Prin urmare, Anglia se va specializa în producerea şi exportul stofei, la care are, pe de o parte, **cel mai mic dezavantaj comparativ (+ 10)**, iar, pe de altă parte, are şi un **avantaj comparativ intern (+ 0,167), sau un cost unitar cu 20 de unități mai mic față de vin**. Vinul îl va importa din Portugalia şi îl va plăti cu stofa exportată.

2. Raporturile de schimb ale celor două mărfuri sunt determinate prin compararea **COSTURILOR DE OPORTUNITATE interne ale fiecărei mărfi în termenii celeilalte**. Portugalia ar putea schimba (la intern) producția unei ore–muncă de vin pe producția a **0,889** ore–muncă de stofă **(80/90 = 0,889)**. Invers, producția unei ore–muncă de stofă se poate schimba pe producția a **1,125** ore–muncă de vin **(90/80 = 1,125)**.

Anglia ar putea schimba (la intern) producția unei ore–muncă de vin pe producția a **1,200** ore–muncă de stofă **(120/100 = 1,200)**. Invers, producția unei ore–muncă de

stofă se poate schimba pe producția a **0,833** ore–muncă de vin **(100/120 = 0,833)**.

Costurile de oportunitate determină condițiile în care schimbul internațional va avea loc, chiar şi în cazul în care ambele mărfuri pot fi produse mai ieftin într–o țară decât în cealaltă. În cazul nostru, atât vinul, cât şi stofa se produc mai ieftin în Portugalia decât în Anglia.

Cazul I. Dacă Portugalia şi–ar folosi cele **80** ore–muncă pentru a–şi produce singură la intern stofa, atunci ar obține prin producția proprie numai **80/90 = 0,889** unități de stofă. Dacă Portugalia va exporta o unitate de vin în Anglia, ea va obține în schimb **120/100 = 1,200** unități de stofă din Anglia. În modelul ricardian original se presupune că schimburile internaționale se realizează în aceleaşi proporții în care mărfurile se pot schimba una pe alta în interiorul granițelor naționale respective (în termenii costurilor de oportunitate interne din fiecare țară). În Portugalia, costurile de oportunitate ale fiecărei mărfi în termenii celeilalte sunt: **1('1') = 90/80 = 1,125('2')/1**, adică, cele 90 ore–muncă din ('2') pot produce 1,125 unități de ('1') şi **1('2') = 80/90 = 0,889('1')/1**, adică, cele 80 ore–muncă din ('1') pot produce 0,889 unități de ('2'). Deci, pentru a produce 1('1') se sacrifică 0,889('2') şi pentru a produce 1('2') se sacrifică 1,125('1'). În acest caz, în Portugalia raportul intern de schimb va fi **1('1') = 0,889('2')** sau **1('2') = 1,125('1')**. În Anglia: **1('1') = 100/120 = 0,833('2')/1**, adică, cele 100 ore–muncă din ('2') pot produce 0,833 unități de ('1') şi **1('2') = 120/100 = 1,200('1')/1**, adică, cele 120 ore–muncă din ('1') pot produce 1,200 unități de ('2'). Deci, pentru a

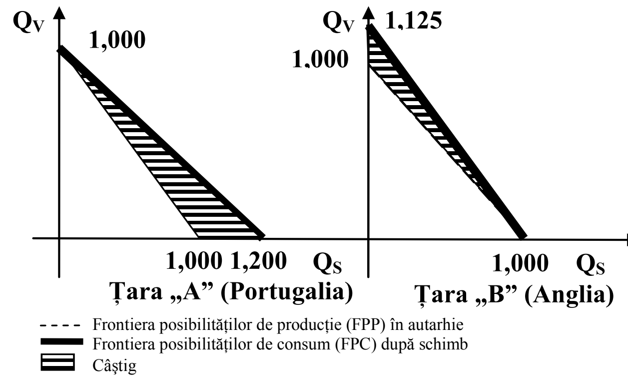
produce 1('1') se sacrifică 1,200('2') şi pentru a produce 1('2') se sacrifică 0,833('1'). În acest caz, în Anglia raportul intern de schimb va fi **1('1') = 1,200('2')** sau **1('2') = 0,833('1')**. David Ricardo presupune că 1('1') exportat din Portugalia se va schimba pe **1,200('2')** stofă din Anglia. Similar, 1('2') exportată din Anglia se va schimba pe **1,125('1')** vin din Portugalia. Trebuie precizat – încă o dată – că David Ricardo vorbeşte – în primul rând – de consumul de ore–muncă din fiecare ramură şi ţară şi numai în subsidiar de cantităţile schimbate între cele două ţări partenere, Portugalia şi Anglia. Dar, oare, schimbul internaţional se realizează în acest fel ? Noi credem că nu. În schimbul internaţional, timpii de muncă naţionali, costurile naţionale unitare, pot fi diferite şi ele nu coincid, neapărat, cu timpul de muncă internaţional, sau cu preţurile internaţionale ale mărfurilor schimbate. Fiecare ţară încasează din export preţul internaţional al mărfii exportate. În acelaşi timp, fiecare ţară plăteşte pentru import un preţ egal cu cel internaţional. Analiza acestei situaţii se va face în continuare şi ea va genera, după cum se va vedea, alte concluzii. Prin schimbul internaţional, Portugalia câştigă diferenţa **120/100 – 80/90 = + 0,311** unităţi de stofă, sau **(120/80)/(100/90) = 1,350. Atât timp cât Portugalia poate schimba vinul exportat pe o cantitate de stofă importată mai mare decât la intern[223], adică pe mai mult decât (0,889), ea va câştiga din comerţul internaţional. Acesta este avantajul ei relativ !!!**

223 **Raportul de schimb („Terms of Trade") este calculat prin raportarea valorii exportului la valoarea importului.** Vezi, pentru amănunte, explicaţiile de la teoria valorilor internaţionale a lui John Stuart Mill.

Cazul al II–lea. Dacă Anglia şi–ar folosi cele **100** ore–muncă pentru a–şi produce singură la intern vinul, atunci ar obţine prin producţia proprie numai **100/120 = 0,833** unităţi de vin. Dacă Anglia exportă o unitate de stofă în Portugalia, ea va obţine în schimb **90/80 = 1,125** unităţi de vin de acolo. Prin schimbul internaţional, Anglia câştigă diferenţa **90/80 – 100/120 = + 0,292** unităţi de vin, sau **(90/100)/(80/120) = 1,350**. **Atât timp cât Anglia poate schimba stofa exportată pe o cantitate de vin importat mai mare decât la intern, adică pe mai mult decât (0,833), ea va câştiga din comerţul internaţional. Acesta este avantajul ei relativ !!!**

Avantajul relativ al Portugaliei		Avantajul relativ al Angliei
1,200 – 0,889 = + 0,311 (stofă)	>	**1,125 – 0,833 = + 0,292 (vin)**
sau **1,200/0,889 = 1,350 (stofă)**		sau **1,125/0,883 = 1,350 (vin)**

Frontierele posibilităților de producție (FPP)[224] şi Frontierele posibilităților de consum (FPC)[225] ale celor două țări înainte şi după participarea la schimbul internațional reciproc

Câştigul Portugaliei		Câştigul Angliei
(1,000 + 1,200) – (1,000 + 1,000) = + 0,200	>	(1,125 + 1,000) – (1,000 + 1,000) = + 0,125

---

224 **Frontiera posibilităților de producție (FPP)** reprezintă **cantitățile maxime ce pot fi produse (din toate mărfurile) la un moment dat (sau perioadă) într–o economie pe baza resurselor, tehnologiilor şi eficienței de care dispune. Panta curbei FPP este dată de raportul dintre costul de oportunitate al fiecărei mărfi în termenii celeilalte. Aceasta reprezintă şi RATA MARGINALĂ DE TRANSFORMARE (RMT) a unei mărfi în alta.**

225 **Frontiera posibilităților de consum (FPC)** reprezintă **cantitățile maxime de bunuri ce pot fi consumate la un moment dat (sau perioadă) într–o economie, pe baza producției interne şi a intrărilor din comerțul exterior. Panta curbei FPC este dată de raportul de schimb al celor două mărfuri. Aceasta reprezintă şi RATA MARGINALĂ DE TRANSFORMARE (RMT) a unei mărfi în alta.**

În interiorul raportului de schimb al vinului pe stofă, cuprins între **120/100 = 1,200** şi **80/90 = 0,889**, ambele ţări câştigă din comerţul internaţional reciproc.

- **Pentru raporturile de schimb egale cu 1,200 şi respectiv 0,889 avantajele revin când unei ţări, când alteia. Avantajele se împart egal între ţări doar pentru raportul (1,200 + 0,889)/2 = 1,050.**

Pentru orice raport de schimb mai mare decât 1,200, comerţul exterior va fi avantajos numai Portugaliei.

Pentru orice raport de schimb mai mic decât 0,889, comerţul exterior va fi avantajos numai Angliei (între 0,889 şi 0,833)[226] !!!

În modelul ricardian este vorba de consum de ore–muncă pe unitatea de marfă produsă sau obţinută prin schimbul internaţional.

După specializare, prin transferul tuturor resurselor interne în ramurile cele mai eficiente, rezultă:

Cheltuiala naţională în ore–muncă pentru 2 unităţi de marfă după specializare

Ţările partenere Mărfurile fabricate	Vin '1'	Stofă '2'	Total ore–muncă '1'+ '2'
Portugalia	2*80 = 160	–	160
Anglia	–	2*100 = 200	200
Total ore–muncă	160	200	360

226 **Atenţie ! Exact în acest interval se situează (oare întâmplător ?) numărul „magic" 0,873. Sic !!!**

Se observă că prin specializare fiecare ţară economiseşte muncă socială internă. Portugalia va consuma numai **160** ore–muncă pentru a–şi acoperi nevoile de stofă şi vin, faţă de **170** ore–muncă înainte de specializare. Deci, câştigul **Portugaliei** este de **10** ore–muncă **(160 – 170 = – 10)**. La rândul ei, **Anglia** va economisi **20** ore–muncă **(200 – 220 = – 20)**. Pe **total**, munca socială se reduce cu **30** ore–muncă **(360 – 390 = – 30)**, în condiţiile satisfacerii depline a nevoilor celor două ţări. De aici, David Ricardo trage concluzia că specializarea şi schimbul internaţional sunt benefice ambelor ţări participante.

Se poate observa uşor că **economia de muncă socială pentru fiecare ţară este determinată în mod relativ, în interiorul graniţelor naţionale**. Portugalia economiseşte **10** ore–muncă pentru că renunţă la producerea stofei care este mai costisitoare decât vinul tocmai cu **10** ore–muncă. La rândul ei, Anglia economiseşte **20** ore–muncă pentru că renunţă la producerea vinului care este mai costisitor decât stofa tocmai cu **20** ore–muncă. De asemenea, **economia de muncă naţională este cu atât mai mare cu cât costurile de oportunitate unitare interne ale fiecărei mărfi în termenii celeilalte (celorlalte) sunt mai îndepărtate între ele**.

Costurile naţionale unitare şi costurile de oportunitate *determină direcţia specializării în producţia şi exportul fiecărei ţări.* Căci fiecare ţară se va orienta spre producţia şi exportul mărfurilor cu cele mai mici costuri unitare şi – prin urmare – cu cele mai mici costuri de oportunitate. Portugalia va produce şi va

exporta vin, pentru că are cel mai mic cost național unitar (80 ore–muncă) şi cel mai mic cost de oportunitate (0,889 unități de stofă / 1 unitate de vin). Anglia va produce şi exporta stofă, pentru că are cel mai mic cost național unitar (100 ore–muncă) şi cel mai mic cost de oportunitate (0,833 unități de vin / 1 unitate de stofă).

4.5.1.3. PARADOXUL LUI DAVID RICARDO

Din exemplul ricardian (pe baza cifrelor analizate de clasicul englez) rezultă că în comerțul internațional dintre o țară specializată industrial (Anglia) şi o alta specializată agricol (Portugalia) cel mai mare câştig îl înregistrează țara agricolă !!!???

I. Portugalia câştigă (la fiecare schimb) **+ 0,311 unități de stofă !!!** (față de cât ar putea obține la intern cu acelaşi consum de resurse cu care a produs vinul exportat). La intern Portugalia poate produce, cu acelaşi consum de resurse, 1,000 unitate de vin şi 0,889 unități de stofă. Exportând în Anglia 1,000 unitate de vin, ea poate importa de acolo 1,200 unități de stofă. Deci, **avantajul ei relativ este 1,200 – 0,889 = + 0,311 unități de stofă**.

II. La rândul ei, Anglia câştigă (la fiecare schimb) **+ 0,292 unități de vin !!!** (față de cât putea obține la intern cu acelaşi consum de resurse cu care a produs stofa exportată). La intern Anglia poate obține, cu acelaşi consum de resurse, 1,000 unitate de stofă şi 0,833 unități de vin. Exportând în Portugalia 1,000 unitate de stofă, ea poate

importa de acolo 1,125 unităţi de vin. Deci, **avantajul ei relativ este 1,125 – 0,833 = + 0,292 unităţi de vin)**.

Oare aşa să fie? Realitatea demonstrează că, din contră şi de regulă, ţările industrializate, care au o productivitate a muncii naţionale mai mare câştigă mai mult decât cele agrare, care au o productivitate a muncii naţionale mai mică. David Ricardo presupune că schimburile dintre ţări au loc în proporţiile stabilite între costurile de oportunitate (ale fiecărei mărfi în termenii celeilalte) din fiecare ţară parteneră. Astfel, Portugalia exportă **1,000('1')** în Anglia şi importă de acolo **1,200('2')**, pentru că în „B" **1,000('1') = 1,200('2')**. La fel, Anglia exportă **1,000('2')** în Portugalia şi importă de acolo **1,125('1')**, pentru că în „A" **1,000('2') = 1,125('1')**.

Noi credem, că în modelul de mai sus, câştigul mai mare al Portugaliei poate fi explicat prin superioritatea pe care o are la fabricarea ambelor mărfuri faţă de Anglia. Prin urmare, până la urmă, în comerţul internaţional dintre două ţări, totdeauna va câştiga cea care are o productivitate a muncii naţionale mai mare decât a partenerului, iar câştigul va fi direct proporţional cu avansul relativ al productivităţii.

4.5.1.4. ANALIZA COSTURILOR DE OPORTUNITATE

Să analizăm, acum, modelul ricardian luând în considerare, în mod explicit, şi COSTURILE DE OPORTUNITATE[227] ale fiecărei mărfi în temenii celeilalte, şi în fiecare ţară parteneră.

Presupunem că volumul total de resurse consumate (factori de producţie) este acelaşi în fiecare ramură şi ţară. Pentru simplificarea demonstraţiei şi uşurarea înţelegerii, plecând de la modelul ricardian, presupunem că inputurile totale din fiecare ramură sunt egale cu **80** ore–muncă[228]. Pe baza datelor iniţiale din model, situaţia devine[229]:

---

227 **Folosirea costurilor de oportunitate în analiza mecanismelor de comerţ internaţional a fost iniţiată de austriaco–americanul GOTTFRIED HABERLER (1900–1995)**, în anul 1929, prin studiul ***The Theory of Comparative Cost Once More,*** în „Quaterly Journal of Economics", vol., 43, p. 376–381.

228 **Fiecare ţară dispune de un fond total de 160 ore–muncă, folosite în proporţii egale (câte 80 ore–muncă) în cele două ramuri de producţie.**

229 Considerăm că prin folosirea celor 80 ore–muncă producţia obţinută din marfa '1' în ţara „A" este egală cu **80/80 = 1**. Celelalte niveluri ale producţiei s–au determinat prin rapoartele: **80/90 = 0,889; 80/120 = 0,667; 80/100 = 0,800**. În felul acesta, credem că se pot evidenţia şi diferenţele de productivitate între ramuri şi ţări, în spiritul modelului ricardian şi fără să i se distorsioneze, în vreun fel, mesajul principal. Astfel, $C_{A1} < C_{A2} < C_{B2} < C_{B1}$.

Producția totală obținută înainte de specializare

Țările partenere	Mărfurile		Total	Costul de oportunitate	
	'1'	'2'	'1' + '2'	'2'/'1'	'1'/'2'
Portugalia	**1,000**	**0,889**	**1,889**	**0,889/1**	**1,125/1**
Anglia	**0,667**	**0,800**	**1,467**	**1,200/1**	**0,833/1**
Total	**1,667**	**1,689**	**3,356**		

Presupunem – pentru simplificare – că inputurile totale sunt de 320 ore–muncă şi sunt repartizate egal în cele două țări (câte 160 ore–muncă), iar în interiorul acestora sunt repartizate în mod egal pe cele două ramuri de activitate (câte 80 ore–muncă). Avem, astfel, în tabelul de mai sus, cantitățile de mărfuri produse de fiecare țară, cu consumuri totale egale de factori de producție şi «costurile de oportunitate» ale unei unități din marfa '1' în termenii mărfii '2' şi invers. În termenii costurilor de oportunitate, țara „A" (Portugalia) va obține, pe baza acestor inputuri, 1 unitate de '1' şi 0,889 unități de '2'. Similar, țara „B" (Anglia) va putea obține 0,667 unități de '1' şi 0,800 unități de '2'. Costul de oportunitate al producerii unei unități suplimentare din '1' va fi 0,889('2'/1('1') = <u>0,889('2')</u> în țara „A", respectiv, 0,800('2')/0,667('1') = 1,200('2')[230] în țara „B". Costul de oportunitate al producerii unei unități suplimentare de '2' va fi 1('1')/0,889('2') = 1,125('1') în țara „A",

230 Aici s–au operat mici rotunjiri pentru a nu denatura, în nici un fel, corelațiile din modelul ricardian inițial.

respectiv, 0,667(‘1’)/0,800(‘2’) = 0,833(‘1’)[231] **în țara „B”.**

Cele două țări consumă cantități egale din aceiași factori de producție (au aceleași inputuri), dar rezultatele obținute sunt diferite. Țara „A” produce **1** unitate de ‘1’ și **0,889** unități de ‘2’. Țara „B” produce **0,667** unități de ‘1’ și **0,800** unități de ‘2’.

Din acest exemplu rezultă că țara „A” are un avantaj comparativ cantitativ față de țara „B” la producția ambelor mărfuri (**1 – 0,667 = + 0,333** unități de ‘1’ și **0,889 – 0,800 = + 0,089** unități de ‘2’). Similar, țara „B” are un dezavantaj comparativ cantitativ față de țara „A” la producția ambelor mărfuri (**0,667 – 1 = – 0,333** unități de ‘1’ și **0,800 – 0,889 = – 0,089** unități de ‘2’).

În concluzie, țara „A” are avantaj comparativ față de țara „B” la ambele mărfuri. Avantajul comparativ al țării „A” față de țara „B” este mai mare la marfa ‘1’, **(+ 0,333)** decât la marfa ‘2’, **(+ 0,089)**. Dimpotrivă, țara „B” are dezavantaj comparativ față de țara „A” la ambele mărfuri. Dezavantajul comparativ al țării „B” față de țara „A” este mai mare la marfa ‘1’, **(– 0,333)** decât la marfa ‘2’, **(– 0,089)**.

Țara „A” este mai eficientă decât țara „B” atât timp cât (cu același consum total de factori de producție

231 Aici s–au operat mici rotunjiri pentru a nu denatura, în nici un fel, corelațiile din modelul ricardian inițial.

(inputuri) ca şi țara „B") produce cantități mai mari decât țara „B" la ambele mărfuri (în exemplul de mai sus[232]).

Aşa stau lucrurile doar din punctul de vedere strict al cantităților produse de fiecare dintre cele două țări, pentru cele două mărfuri '1' şi '2', în condițiile date. O asemenea analiză inițială reflectă – în primul rând – doar anumite aspecte cantitative ale producției din cele două țări şi doar pentru mărfurile respective.

Mai multe aspecte de ordin calitativ ne relevă analiza avantajelor comparative pentru cele două țări şi mărfuri. **Este vorba de avantajele comparative şi nu de avantajele absolute** (care determină dacă schimbul este benefic sau nu vreuneia dintre cele două țări). În exemplul de mai sus **avantajele comparative apar întrucât şi costurile de oportunitate ale fiecărei mărfi în termenii celeilalte sunt diferite de la o țară la alta**.

De exemplu, țara „A" are un avantaj comparativ extern (dar şi unul intern) în producerea mărfii '1', şi pentru că este capabilă să obțină o unitate din ea la un cost de oportunitate mai mic decât țara „B". **Costul de oportunitate al unei unități din '1' în termenii lui '2' este de numai 0,889/1 = 0,889/1('2') în țara „A", față de 0,800/0,667 = 1,200/1 în țara „B". Totodată, costul de oportunitate al unei unități de '2' în termenii mărfii '1'**

232 Celelalte condiții rămânând nemodificate, credem că situația ar fi aceeaşi dacă la una din mărfuri ar produce o cantitate egală cu țara „B" şi la cealaltă una mai mare.

este 1/0,889 = 1,125/1 în țara „A", față de numai 0,667/0,800 = 0,833/1 în țara „B".

Totodată, țara „B" are un avantaj comparativ extern (dar şi unul intern) în producerea mărfii '2', pentru că este capabilă să obțină o unitate din ea la un cost de oportunitate mai mic decât țara „A"[233]. **Costul de oportunitate al unei unități din '2' în termenii lui '1' este de numai 0,667/0,800 = <u>0,833/1('1')</u> în țara „B", față de 1/0,889 = 1,125/1 în țara „A". Totodată, costul de oportunitate al unei unități de '1' în termenii mărfii '2' este 0,800/0,667 = 1,200/1 în țara „B", față de numai 0,889/1 = 0,889/1 în țara „A".**

În absența comerțului exterior, cele două mărfuri se vor schimba între ele în interiorul fiecărei țări. În acest caz, raporturile de schimb vor fi **1('1') = 0,889('2')** (sau **0,889('2') = 1('1')**) în țara „A" şi **1('2') = 0,833('1')** (sau **0,833('1') = 1('2')**) în țara „B".

Se observă că țara „A" are **avantaj comparativ** față de țara „B" la ambele mărfuri (mai mare la '1', **1,000/0,667 = 1,500**, şi mai mic la '2', **0,889/0,800 =**

---

233 Unii apreciază că în acest caz, țara „B" are chiar un **avantaj comparativ** față de țara „A" (vezi *Collins Dictionary of Economics*, second edition, Harper Collins Publishers, Glasgow, England, 1993, p. 79–80 sau *The Penguin Dictionary of Economics*, Penguin Books, Middlesex, England, 1973, p. 358 etc.). Deci, dacă în termenii costurilor unitare țara „B" are dezavantaj comparativ la ambele mărfuri față de țara „A", ea are, totuşi, un avantaj comparativ în termenii costurilor de oportunitate interne, întrucât poate produce 1('2') cu numai 0,833('1'), față de țara „A", unde 1('2') = 1,125('1').

1,111). Totodată, țara „A” înregistrează şi un **avantaj comparativ intern** la producerea mărfii ‘1’ față de marfa ‘2’, deoarece costul de oportunitate al unei unități din ‘1’ în termenii lui ‘2’ este de numai **0,889/1 =** **<u>0,889/1(‘2’)</u>**. În acelaşi timp, costul de oportunitate al unei unități din ‘2’ în termenii lui ‘1’ este **1/0,889 = 1,125/1**. Prin urmare, țara „A” se va specializa în producerea şi exportul mărfii ‘1’ (la care are cel mai mare **avantaj comparativ 1,000/0,667 = 1,500**, față de numai **0,889/0,800 = 1,111** la ‘2’ şi un **avantaj comparativ intern** față de ‘2’, pentru că **1 din ‘1’ = 0,889** unități din ‘2’, în timp ce **1 din ‘2’ = 1,125** unități din ‘1’).

Țara „B” are **dezavantaj comparativ** față de țara „A” la ambele mărfuri (mai mare la ‘1’, **0,667/1,000 = 0,667**, şi mai mic la ‘2’, **0,800/0,889 = 0,900**).Totodată, țara „B” înregistrează un **avantaj comparativ intern** la producerea mărfii ‘2’ față de marfa ‘1’, deoarece costul de oportunitate al unei unități din ‘2’ în termenii lui ‘1’ este de numai **0,667/0,800 =** **<u>0,833/1(‘1’)</u>**. În acelaşi timp, costul de oportunitate al unei unități din ‘1’ în termenii lui ‘2’ este **0,800/0,667 = 1,200/1**. Prin urmare, țara „B” se va specializa în producția şi exportul mărfii ‘2’ (la care are cel mai mic **dezavantaj comparativ** – **0,089**, față de – **0,333** la ‘1’ şi un **avantaj comparativ intern** față de ‘1’, pentru că **1 din ‘2’ = 0,833** unități din ‘1’, în timp ce **1 din ‘1’ = 1,200** unități din ‘2’).

După specializare:

- **Marfa ‘1’ se va produce în țara „A”, unde costul ei de oportunitate este 0,889 unități din ‘2’ (față de 1,200 în țara „B”);**
- **Marfa ‘2’ se va produce în țara „B”, unde costul ei de oportunitate este 0,833 unități de ‘1’ (față de 1,125 în țara „A”).**

Această combinare a **costurilor de oportunitate** şi a **avantajelor comparative** interne deschide posibilitatea schimburilor internaționale între cele două țări.

1. Țara „A” poate schimba în interior **1(‘1’) = 0,889(‘2’)**, sau 1(‘2’) = 1,125(‘1’). În comerțul exterior ea poate schimba **1(‘1’) pe mai mult de 0,889(‘2’)**. În exemplul ricardian „A” schimbă **1(‘1’) = 1,200(‘2’)**, importând pe ‘2’ din țara „B” şi plătindu–l cu exportul lui ‘1’. Pentru țara „A” comerțul internațional este avantajos – sub aspect cantitativ – atât timp cât poate schimba 1(‘1’) pe mai mult de **0,889 (‘2’)**.

2. Țara „B” poate schimba în interior **1(‘2’) = 0,833(‘1’)**, ori 1(‘1’) = 1,200 (‘2’). În comerțul internațional ea poate schimba **1(‘2’) pe mai mult de 0,833(‘1’)**. În exemplul de mai sus „B” schimbă **1(‘2’) = 1,125(‘1’)**, importând pe ‘1’ din țara „A” şi plătindu–l cu exportul lui ‘2’. Pentru țara „B” comerțul internațional este avantajos – sub aspect cantitativ – atât timp cât poate schimba 1(‘2’) pe mai mult de **0,833(‘1’). De fapt, pentru orice raport de schimb cuprins în intervalul (0,833–0,889) schimbul dintre cele două țări este avantajos numai Angliei !**

Limitele avantajului relativ obținut de fiecare țară din comerțul internațional se determină cu ajutorul raporturilor dintre costurile de oportunitate ale diferitelor mărfuri produse şi schimbate reciproc de cele două țări. În interiorul acestor limite fiecare țară va putea să obțină niveluri superioare ale consumului total, față de situația în care cele două mărfuri s–ar realiza integral în interiorul granițelor naționale.

Dacă **nu** ar exista comerț internațional, producția totală şi consumul global al fiecărei țări ar fi:

- **În țara „A":**
  1('1') + 0,889('2') = 1,889 unități de marfă.
- **În țara „B":**
  0,667('1') + 0,800('2') = 1,467 unități de marfă.

Pe total se produc **1,889 + 1,467 = 3,356 unități de marfă**.

După specializare, țara „A" va produce numai marfa '1', iar țara „B" numai marfa '2'.

Producția totală obținută după specializare

Țările partenere	**Mărfurile produse**		**Producția totală**
	'1'	**'2'**	**'1' + '2'**
Portugalia	**2*1 = 2,000**	**–**	**2,000**
Anglia	**–**	**2*0,800 = 1,600**	**1,600**
Total	**2,000**	**1,600**	**3,600**

Producția totală a celor două țări

Țara/Marfa	Producția totală înainte de specializare			Producția totală după specializare		
	'1'	'2'	Total	'1'	'2'	Total
1. „A" (Portugalia)	1,000	0,889	1,889	2,000	–	2,000
2. „B" (Anglia)	0,667	0,800	1,467	–	1,600	1,600
Total	1,667	1,689	3,356	2,000	1,600	3,600

Producția totală devine **2,000 + 1,600 = 3,600 unități**.

După specializare producția totală crește cu **3,600 – 3,356 = + 0,244** unități de marfă (+0,111 vin portughez +0,133 stofă englezească).

Fără comerțul exterior consumul intern al fiecărei țări va fi egal cu producția sa totală.

Presupunem că producția fiecărei țări are următoarele destinații:

a. Din cele 2,000('1'), țara „A":
- **consumă la intern 1,000('1');**
- **exportă 1,000('1')**

b. Din cele 1,600('2'), țara „B":
- **consumă la intern 0,600('2');**
- **exportă 1,000('2')**

După participarea la comerțul internațional consumul intern al fiecăreia din cele două țări precum şi consumul lor însumat devin:

- **În țara „A":**

1,000('1') producție internă + (1,000('1')*1,200('2') import „B" = 1,000('1') + 1,200('2') = 2,200 unități de marfă.

Deci, Portugalia şi–a mărit consumul intern cu 2,200 – 2,000 = + 0,200 unități de marfă.

■ **În țara „B":**

0,600('2') producție internă + (1,000('2')*1,125('1') import „A" = 0,600('2') + 1,125('1') = 1,725 unități de marfă.

Deci, Anglia şi–a mărit consumul intern cu 1,725 – 1,600 = + 0,125 unități de marfă.

Deci, prin comerțul internațional, fiecare țară realizează un consum intern mai mare, Portugalia cu **+ 0,200**, Anglia cu **+ 0,125**.

Interesant este că volumul consumului global creşte mai mult decât producția totală **(2,200 + 1,725) – (2,000 + 1,600) = 3,925 – 3,600 = + 0,325**. Explicația este în plusul de utilitate rezultat din schimbul exterior (**+ 0,200('2')** pentru Portugalia şi **+ 0,125('1')** pentru Anglia).

Consumul intern al fiecărei ţări
după participarea la schimb

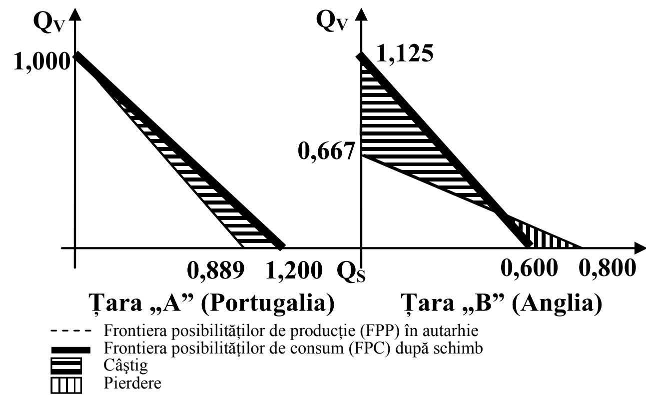
Producţie totală, Consum / Ţară	Ţara „A”	Ţara „B”	Total
Producţie internă	2,000	1,600	3,600
Consum intern	1,000('1')	0,600('2')	1,600
Intrări din import	1,200('2')	1,125('1')	2,325
Consum total	2,200	1,725	3,925

Aşa stau lucrurile sub aspect strict cantitativ.

- ***Avantajele comparative interne* (între mărfurile produse în aceeaşi ţară) – determinate pe baza costurilor de producţie unitare – *constituie baza reală a declanşării şi desfăşurării schimburilor internaţionale*.**
- ***Costurile de oportunitate interne* din fiecare ţară reprezintă baza apariţiei şi formării *avantajelor relative* în comerţul internaţional. Cu cât *costurile de oportunitate interne vor fi mai îndepărtate între ele,* cu atât *avantajele relative* obţinute de fiecare ţară prin participarea la comerţul internaţional *vor fi mai mari*.**

Cu cât costul de oportunitate al mărfii exportate este mai mic, iar al celei importate mai mare, cu atât este mai mare avantajul relativ obţinut din comerţul internaţional.

Frontierele posibilităților de producție (FPP) şi Frontierele posibilităților de consum (FPC) ale celor două țări înainte şi după participarea la schimbul internațional reciproc

Câştigul Portugaliei
(1,000 + 1,200) – (1,000 + 0,889) = + 0,311

>

Câştigul Angliei
(1,125 + 0,600) – (0,667 + 0,800) = + 0,258

4.5.1.5. NUMAI ANGLIA CÂŞTIGĂ !!!???

Să vedem ce se întâmplă dacă schimbul are loc pe baza prețurilor internaționale ale celor două mărfuri (aşa cum au fost ele considerate mai sus). Prețul internațional al unei unități de '1' este P^*_1 = 96 u.m., iar prețul internațional al unei unități din '2' este P^*_2 = 110 u.m.

Portugalia exportă **1** unitate de '1' (vin) la prețul de **96** u.m., încasând **1*96 = 96 u.m**. Cu această sumă importă '2' (stofă) din Anglia, la prețul de **110** u.m. Cu cele **96** u.m. poate cumpăra **96/110 = 0,873** unități de '2'. Deci, **Portugalia schimbă 1 unitate de vin contra a numai 0,873 unități de stofă englezească !!!** Acum şi aici începe să se deruleze povestea – anunțată anterior – a numărului „magic" 0,873.

În felul acesta, **Portugalia înregistrează un dezavantaj absolut** (în sens smithian), deoarece costul său de producție național unitar este inferior prețului de import al stofei din Anglia **(90 – 110 = – 20, sau 90/110 = 0,818)**, precum şi un dez**avantaj competitiv**, pentru că încasările din export sunt mai mici decât plățile proprii pentru import **(96 – 110 = – 14)**. În acest caz, **raportul de schimb**[234] este dezavantajos Portugaliei **(96/110 = 0,873)**.

234 Raportul de schimb este calculat, aici, ca raport între valoarea exporturilor şi valoarea importurilor.

Anglia exportă **1** unitate de '2' (stofă) la prețul de **110** u.m., încasând **1*110 = 110 u.m**. Cu această sumă importă '1' (vin) din Portugalia, la prețul de **96** u.m. Cu cele **110** u.m. poate cumpăra **110/96= 1,146** unități de '1'. Deci, **Anglia schimbă 1 unitate de stofă contra 110/96 = 1,146 unități de vin portughez !!! .** Deci, pe baza modelului ricardian, Anglia va exporta 0,873 unități de stofă şi va importa din Portugalia 1 unitate de vin. Raportul ei de schimb, calculat în unități naturale, va fi subunitar **(T_{TQ} = 0,873/1)**. În acelaşi timp, Portugalia exportă 1 unitate de vin şi poate importa din Anglia 0,873 unități de stofă. Raportul ei de schimb, calculat în unități naturale, este supraunitar **(T_{TQ} = 1/0,873 = 1,146)**. Sub aspect valoric, situația este următoarea. Anglia încasează din exportul a 1 unitate de stofă 110 u.m. Cu această sumă poate importa 110/96 = 1,146 unități de vin din Portugalia. Raportul ei de schimb, calculat valoric, este supraunitar **(T_{TV} = 110/96 = 1,146)**. În acelaşi timp, Portugalia încasează din exportul a 1 unitate de vin 96 u.m. Cu această sumă poate importa 96/110 = 0,873 unități de stofă din Anglia. Raportul ei de schimb, calculat valoric, este subunitar **(T_{TV} = 96/110 = 0,873)**. Oare, greşim dacă apreciem că în proporțiile de mai sus, adică 0,873 unități de stofă englezească conțin aceeaşi cantitate de valoare socială ca şi 1 unitate de vin portughez ? Adică, 0,873 unități de stofă englezească = 1 unitate de vin portughez ? Acesta este, în realitate, raportul valoric de schimb dintre cele două mărfuri. Dar **$Q_1P^*_1 < Q_2P^*_2$**, adică **960*96 < 1100*110**, sau **92160 < 121000**, ori **92160/121000 = 0,762**. Adică, încasările din export ale Portugaliei sunt mai mici decât ale Angliei. Concomitent, plățile pentru import ale Angliei sunt

mai mici decât ale Portugaliei. Totodată, încasările din export ale Portugaliei sunt inferioare plăților ei pentru import. De asemenea, încasările din export ale Angliei sunt superioare plăților ei pentru import. Prin urmare, Anglia înregistrează un avantaj competitiv (încasările din export sunt mai mari decât plățile pentru import; **110 > 96**). Concomitent, Portugalia înregistrează un dezavantaj competitiv (încasările din export sunt mai mici decât plățile pentru import; **96 < 110**). Dacă celelalte elemente rămân nemodificate, pe baza modelului ricardian, concluzionăm că Anglia are un comerț exterior rentabil, iar Portugalia are unul nerentabil.

În felul acesta, **Anglia obține şi un avantaj absolut** (în sens smithian) deoarece importă vinul din Portugalia la un preț inferior costului său de producție național unitar **(120 – 96 = + 24, sau 120/96 = 1,250)**, precum şi un **avantaj competitiv**, pentru că încasările proprii din export sunt superioare plăților pentru import **(110 – 96 = + 14)**. În acest caz, **raportul de schimb**[235] **este avantajos Angliei (110/96 = 1,146)**.

---

235 Raportul de schimb este calculat, aici, ca raport între valoarea exporturilor şi valoarea importurilor.

Consumul intern al fiecărei țări
după participarea la schimb

Producție totală, Consum / Țară	Țara „A”	Țara „B”	Total
Producție internă	2,000	1,600	3,600
Consum intern	1,000(‘1’)	0,600(‘2’)	1,600
Intrări din import	0,873(‘2’)	1,146(‘1’)	2,019
Consum total	1,873	1,746	3,619

Situația s–a schimbat radical !

În termenii cantitativi, analizați anterior, ambele țări câştigă din comerțul reciproc şi chiar mai mult Portugalia **(+ 0,200)** decât Anglia **(+ 0,125)**. Pe baza exprimării valorice, câştigă doar Anglia **(1,146 – 1,000 = + 0,146, sau 1,746 consum total – 1,600 producție internă = + 0,146 unități)**. Portugalia înregistrează pierderi **(0,873 – 1,000 = – 0,127, sau 1,873 consum total – 2,000 producție internă = – 0,127 unități de marfă)**. Chiar mai mult. Câştigul Angliei **(9,125%)** este mai mare decât pierderea Portugaliei **(6,350%)**. Anglia câştigă, la fiecare unitate schimbată, **0,146** unități de marfă, în timp ce Portugalia pierde, la fiecare schimb, **0,127** unități. În aceste condiții, consumul intern total creşte (**3,619 – 3,600 = + 0,019**, exclusiv prin reducerea consumului intern al Portugaliei cu **6,350%,** adică **{[(1,873 – 2,000)/2,000]*100**

= 6,350%}). Anglia câştigă **9,125%,** adică **{[(1,746 – 1,600)/1,600]*100 = 9,125%}**[236].

Acum, consumul intern al fiecărei ţări devine:

■ **În ţara „A”:**

1,000(‘1’) producţie internă + 0,873(‘2’) import = 1,873 unităţi.

▶ **Deci, Portugalia îşi reduce consumul intern prin comerţul internaţional cu Anglia cu 1,873 – 2,000 = – 0,127 unităţi.**

■ **În ţara „B”:**

0,600(‘2’) producţie internă + 1,146(‘1’) import = 1,746 unităţi.

▶ **Deci, Anglia îşi măreşte consumul intern prin comerţul internaţional cu Portugalia cu 1,746 – 1,600 = + 0,146 unităţi.**

Credem că de aici putem desprinde următoarele **reguli generale** referitoare la comerţul internaţional.

✸ **Ţara ale cărei încasări din export sunt mai mari decât plăţile pentru import, câştigă**. Câştigul ei este direct proporţional cu mărimea acestei diferenţe (pozitive).

---

236 Câştigul Angliei, de pe urma fiecărei unităţi schimbate, este reflectat cu ajutorul raportului de schimb (raportul între preţurile încasate pe export şi cele plătite pe import) **(110/96 = 1,146)**. Pierderea Portugaliei de pe urma fiecărei unităţi schimbate, este reflectată cu ajutorul raportului de schimb (raportul dintre preţurile încasate pe export şi cele plătite pe import) **(96/110 = 0,873)**.

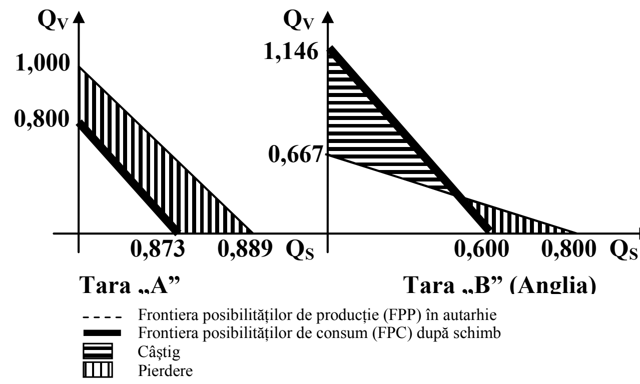
* **Țara ale cărei încasări din export sunt mai mici decât plățile pentru import, pierde**. Pierderea ei este direct proporțională cu mărimea acestei diferențe (negative).

În situația aceasta, **Anglia înregistrează un avantaj competitiv (110/96 = 1,146**, sau **1,146 – 1,000 = + 0,146).**

În același timp, **Portugalia înregistrează un dezavantaj competitiv (96/110 = 0,873**, sau **0,873 – 1,000 = – 0,127**).

Atât câştigurile Angliei, cât şi pierderile Portugaliei sunt **proporționale cu raporturile care se stabilesc între încasările și plățile proprii din comerțul exterior reciproc (adică cu „Terms of Trade” al fiecărei țări) !!!.**

Frontierele posibilităților de producție (FPP) şi
Frontierele posibilităților de consum (FPC) a celor două țări
înainte şi după participarea la schimbul internațional reciproc

Câştigul Angliei **(1,146 + 0,600) – (0,667 + 0,800) = + 0,279**	>	**Pierderea Portugaliei** **(0,800 + 0,873) – (1,000 + 0,889) = – 0,216**

4.5.2. LIMITELE MODELULUI RICARDIAN

1. Clasicul englez şi–a construit modelul în cadrele determinismului geografic şi istoric al dotării cu factori de producţie. Aceştia au – simultan – mobilitate perfectă în interiorul graniţelor naţionale ale fiecărei ţări, dar şi imobilitate totală pe plan internaţional.

2. Edificiul său este unul esenţialmente cantitativ, considerând că între ţări se schimbă mărfurile în substanţa lor natural–materială şi nu valori. În realitate, prin export fiecare entitate economică naţională încasează o anumită sumă de bani, care reprezintă puterea sa de cumpărare pentru plata importurilor.

3. David Ricardo apreciază că schimburile internaţionale au loc în proporţiile determinate de costurile de oportunitate interne din fiecare ţară (ale unei mărfi în termenii celeilalte). În realitate, tranzacţiile externe dintre parteneri se realizează la nivelurile preţurilor formate pe diferitele pieţe internaţionale.

4.5.3. CONCLUZII FINALE

La sfârşitul incursiunii prin cel mai faimos model şi cea mai celebră teorie a comerţului internaţional, trebuie să constatăm că – de fapt – schimburile dintre Portugalia şi Anglia nu se pot realiza, nu pot fi înfăptuite de pe bazele cifrice considerate şi analizate de clasicul englez !!!??? Să privim mai atent modelul ricardian !

1. Presupunem că însuşirile fizico–chimice, utilitatea şi calitatea vinului, respectiv stofei sunt identice în cele două ţări. Cu alte cuvinte, atât portughezii cât şi englezii pot consuma la fel de bine produse indigene sau din import.

2. Pentru ca vinul portughez să fie cumpărat în Anglia de către consumatorii englezi, el trebuie să aibă un preţ inferior vinului englezesc. Această condiţie este îndeplinită, deoarece $P^*_1 = 96$ şi $P_{B1} = 144$, iar $P^*_1 < P_{B1}$!!! Deci, Portugalia POATE EXPORTA cu succes vinul său în Anglia.

3. Pentru ca stofa englezească să fie cumpărată în Portugalia de către consumatorii portughezi, ea trebuie să aibă un preţ inferior stofei portugheze. Această condiţie nu este îndeplinită, deoarece $P^*_2 = 110$ şi $P_{A2} = 99$, ori $P^*_2 > P_{A2}$!!! Ceea ce înseamnă că Anglia NU ESTE INTERESATĂ SĂ EXPORTE stofa în Portugalia, deoarece preţul cu care o poate vinde acolo este inferior costului său naţional unitar. A exporta

stofă englezească în Portugalia ar însemna vinderea ei în pierdere, deoarece $P_{A2} < C_{B2}$, (99 < 100) !!!

O asemenea eventualitate contravine flagrant teoriei obiective a valorii determinată de muncă, pe care David Ricardo şi–a construit edificiul nemuritoarei sale opere!!!???

*

* *

La sfârşitul acestui recurs, câteva întrebări incitante nu şi–au găsit, încă, răspunsurile pertinente. Ele par cel puțin „şocante”, dacă nu sunt, cumva, chiar „paradoxale”. În realitate, lucrurile sunt cu mult mai complicate. Iată, aici, doar trei dintre ele.

1. Oare David Ricardo s–a ridicat la înălțimea maestrului său Adam Smith ?

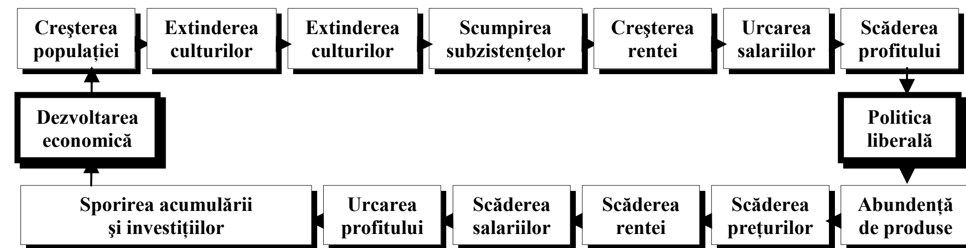
2. Nu cumva „avantajul relativ” este doar o formă particulară de manifestare a „avantajului absolut” ?

3. Oare nu cumva, modelul propus de Adam Smith şi îmbunătățit – mai târziu – de Mihail Manoilescu este superior modelului ricardian ?

Dinamica globală a întregii gândiri ricardiene este următoarea:

Creşterea populaţiei ⇒ Sporirea volumului bunurilor agricole ⇒ Extinderea suprafeţelor cultivate ⇒ Descreşterea randamentelor în agricultură ⇒ Mărirea cantităţii de „muncă necesară" în agricultură ⇒ Creşterea valorii produselor agricole ⇒ Urcarea cantităţii de „muncă necesară" în economie ⇒ Sporirea valorii tuturor mărfurilor ⇒ Creşterea preţurilor tuturor mărfurilor ⇒ Urcarea rentei funciare ⇒ Ridicarea salariilor nominale ⇒ Scăderea profiturilor în toate ramurile economiei ⇒ Reducerea acumulării capitalului ⇒ Diminuarea investiţiilor ⇒ Încetinirea ritmului creşterii economice ⇒ Liberalizarea comerţului exterior ⇒ Sporirea volumului mărfurilor pe piaţa internă ⇒ Scăderea preţurilor bunurilor de subzistenţă ⇒ Reducerea salariilor nominale ⇒ Diminuarea costurilor ⇒ Reducerea preţurilor ⇒ Scăderea rentei ⇒ Creşterea salariilor reale ⇒ Urcarea profitului ⇒ Sporirea acumulărilor ⇒ Creşterea volumului investiţiilor ⇒ Accelerarea dezvoltării economice.

Sau, mai schematic, dinamica gândirii ricardiene este următoarea:

ÎNCHEIERE

La încheierea studiului asupra operei şi concepţiei economice ricardiene ne regăsim mai informaţi, mai împliniţi intelectual, mai îmbogăţiţi spiritual, mai puternici.

Am cunoscut un om, o epocă şi o construcţie intelectuală durabilă, validată cu trecerea timpului, deci valoroasă.

David Ricardo a reuşit – ca nimeni altul înaintea lui – să parcurgă drumul de la fenomen la esenţă, să se ridice de la concret la abstract, de la analiză la sinteză şi generalizare, să clarifice conţinutul unor noţiuni şi să formuleze legi ale ştiinţei economice. Pe drumul deschis de el a mers, merge şi astăzi şi va merge în continuare cercetarea ştiinţifică din domeniul economiei. Nimic din ce a formulat David Ricardo nu a fost negat de către urmaşi, nu a fost infirmat de cercetările care au urmat ci – dimpotrivă –, confirmat de realitate şi completat ori îmbogăţit de cercetările ulterioare.

Bunul simţ comun şi intuiţia genială sunt elementele principale ale întregii construcţii intelectuale ricardiene. Logica bunului simţ l–a ajutat şi condus pe gânditorul englez să găsească şi să urmeze drumul drept, cel mai scurt, spre înţelegerea conţinutului proceselor realităţii economice a timpului său şi a celor ce vor urma. Iar intuiţia genială i–a permis pătrunderea spre esenţa realităţii, spre generalizare şi formularea unor noi postulate cu care a

îmbogățit știința economică. Construcția intelectuală ricardiană se înscrie perfect în silogismul dezvoltării științei.

„Teoria înseamnă o clasificare logică a *tuturor* cunoștințelor existente într–un anumit domeniu, astfel încât fiecare propoziție cunoscută să fie sau conținută în temelia logică sau să poată fi dedusă din aceasta”[237]. După părerea economistului român Nicholas Georgescu–Roegen *„Știința teoretică = Descrierea ordonată logic”*[238], pentru că se dezvoltă pe baza unui algoritm logic. Aceasta înseamnă că toate propozițiile într–un domeniu al cunoașterii științifice teoretice pot fi împărțite în două categorii (α) și (β) astfel încât:

1. Orice propoziție β („deducție”[239] , „teoremă”[240]) decurge dintr–o propoziție α („postulat”[241]) și

2. Nici o propoziție α („postulat”) nu decurge dintr–o altă propoziție α („postulat”).

---

237 Nicholas Georgescu-Roegen, *Legea entropiei și procesul economic*, Editura Expert, București, 1996, p. 313.

238 Nicholas Georgescu-Roegen, *Legea entropiei și procesul economic*, Editura Expert, București, 1996, p. 37.

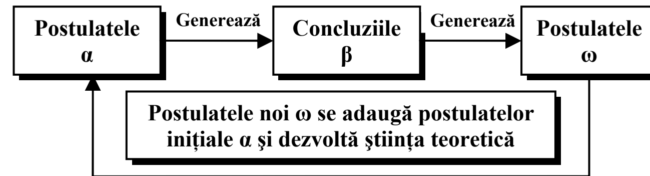
239 Deducție – raționament logic prin care se obține o judecată nouă („concluzie”) din două sau mai multe judecăți („premise”), din care cel puțin una trebuie să fie universală („postulat”).

240 Teoremă – propoziție din matematică al cărei adevăr se stabilește prin demonstrație.

241 Postulat – adevăr fundamental care este admis fără demonstrație; principiu de bază, normă.

Pe baza acestei construcții știința devine „experiență organizată în mod economic”[242], sau „Știința = economie de gândire”. Mai departe, rolul științei teoretice este de a descoperi și formula alte propoziții ω cu caracter de generalitate în domeniul studiat (postulate). Particularitatea propozițiilor ω trebuie să fie numărul lor relativ redus, pentru a induce noi postulate generale de tipul α în domeniul investigat. Propozițiile ω au față de β aceeași poziție pe care o aveau propozițiile α. Adică propozițiile ω sunt de fapt „noi postulate” care se adaugă la „rădăcina” oricărei științe și pe baza cărora se pot face în continuare noi „deducții” (generalizări) logice. „Rădăcina”, „temelia logică” a unei științe este formată din postulate (inițiale α, sau formulate pe parcurs printr–un proces de judecăți logice ω). În fond, rolul oricărei științe adevărate nu poate fi altul decât acela de a descoperi și formula noi postulate. Mai departe, pe baza noilor postulate se pot genera noi concluzii, iar pe baza acestora din urmă noi postulate și așa mai departe. Prin formularea de noi postulate are loc dinamica și dezvoltarea oricărei științe. Deci, dinamica științei teoretice poate fi prezentată schematic astfel:

242 Nicholas Georgescu-Roegen, *Legea entropiei și procesul economic*, Editura Expert, București, 1996, p. 38. În anul 1872, Ernst Mach a susținut, pentru prima oară că știința „este experiență organizată în mod economic”.

Ordonând logic cunoştinţele nu le amplificăm, ci folosim doar la maximum avantajul economic al algoritmului logic („Ştiinţa = economie de gândire”). Este limpede că propoziţiile dintr–o ştiinţă oarecare conţin, în mod explicit sau implicit, toate cunoştinţele existente într–un anumit domeniu. Aşadar, pentru a înmagazina tot ce se ştie într–un domeniu nu trebuie decât să memorizăm propoziţiile (ω) adică ceea ce numim în mod curent baza logică a ştiinţei respective. Evident, un învăţat memorează de obicei şi unele propoziţii (β) dar numai pentru că găseşte că este convenabil să aibă acces imediat la propoziţiile de care are nevoie cel mai des în practica profesiunii lui. Fenomenul extrem de important este că, deşi volumul informaţiilor faptice a crescut continuu, ponderea lui contează din zi în zi mai puţin, tocmai datorită numărului crescând de domenii – oricât de fragmentare ar fi ele – care au fost înţelese teoretic. Pe măsura dezvoltării cunoaşterii „în toate ştiinţele suntem uşuraţi treptat, treptat de povara cazurilor singulare, de tirania particularului. Nu mai suntem nevoiţi să înregistrăm cum cade fiecare măr”[243].

---

243 Nicholas Georgescu-Roegen, *Legea entropiei şi procesul economic*, Editura Expert, Bucureşti, 1996, p. 35.

Construcţia intelectuală ricardiană este – deci – o contribuţie reală şi originală la dezvoltarea ştiinţei economice teoretice.

În părţile cele mai importante ale concepţiei sale David Ricardo a adus contribuţii ştiinţifice reale şi perene.

Lui i se datorează prima formulare clară a faptului că izvorul valorii este munca, iar mărimea ei depinde munca abstractă recunoscută social. Tot David Ricardo a sesizat că valoarea produselor primare create în sectorul I al economiei influenţează mecanismul integral de formare a valorii celorlalte bunuri marfă (întrucât intră în componenţa majorităţii lor).

David Ricardo este cel care a formulat prima teorie ştiinţifică a repartiţiei bogăţiei şi a contradicţiilor dintre clasele sociale.

În domeniul schimburilor economice internaţionale David Ricardo a demonstrat că o ţară poate câştiga nu numai când are un avantaj comparativ în producţie faţă de partener, ci chiar şi când înregistrează dezavantaj comparativ, cu condiţia ca pe calea comerţului să procure o cantitate de marfă mai mare faţă de cât ar putea produce în autarhie folosind aceleaşi resurse.

Iată suficiente argumente pentru susţinerea afirmaţiei din titlul acestei cărţi.

BIBLIOGRAFIE

1. *** *Collins Dictionary of Economics*, second edition, Harper Collins Publishers, Glasgow, England, 1993.
2. *** *Revoluţia industrială. Studii*, Editura politică, Bucureşti, 1963.
3. *** *The Penguin Dictionary of Economics*, Penguin Books, Middlesex, England, 1973.
4. Boncoeur, Jean, Thouement, Hervé, *Histoire des idées économiques*, t. I, II, ed. Nathan, Paris, 1989.
5. Braudel, Fernand, *Structurile cotidianului*, vol. I, II, Editura Meridiane, Bucureşti, 1984.
6. Braudel, Fernand, *Timpul lumii*, vol. I, II, Editura Meridiane, Bucureşti, 1989.
7. Canterbery, Ray E., *A Brief History of Economics. Artful Approaches to the Dismal Science*, World Scientific Publishing Co., Singapore, New Jersey, London, Honk Kong, 2002.
8. Denis, Henri, *Histoire de la pensée économique,* PUF, 7ème édition, Paris, 1983.
9. Drăgoescu, Elena, Drăgoescu, Anton, *Pieţe financiare (primare şi secundare) şi bursa de valori*, Editura Mesagerul, Cluj–Napoca, 1995.
10. Engels, Friedrich, *Anti–Dühring*, ESPLA, Bucureşti, 1955.
11. Engels, Friedrich. *Situaţia clasei muncitoare din Anglia*, ESPLP, Bucureşti, 1952.
12. Freville, Jean, *Mizeria şi numărul. Sperietoarea malthusianistă*, ESPLP, Bucureşti, 1957.
13. Gide, Charles, Rist, Charles, *Istoria doctrinelor economice,* Editura Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1926

14. Gibbins, H. de B., *The industrial History of England*, London, 1890.
15. Gillman, Joseph, M., *Dezvoltarea lui Ricardo ca economist*, în „Science and Society”, vol. XX, nr.3, London, 1956.
16. Gonnard, René, *Histoire des doctrines monétaires dans ses rapports avec l'histoire des monnaies*, vol. II, Paris, 1936,
17. Haberler, Gottfried, *The Theory of Comparative Cost Once More,* în „Quaterly Journal of Economics”, vol. 43, 1929, p. 376–381.
18. Heilbroner, Robert, Louis, *Filozofii lucrurilor pământeşti*, Editura Humanitas, 1994, 2005.
19. Marx, Engels, *Opere*, vol. 4.
20. Marx, Engels, *Opere*, vol. 26, partea I şi a II–a.
21. Marx, Engels, *Opere*, vol. 26, partea a II–a, Editura Politică, Bucureşti, 1983.
22. Marx, Karl, *Bazele criticii economiei politice*, vol. 2, Editura Politică, Bucureşti, 1974.
23. Marx, Karl, *Teorii asupra plusvalorii*, partea a II–a.
24. Mill, John Stuart, *Despre libertate*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994.
25. Murgescu, Costin, *David Ricardo în Anglia revoluţiei industriale*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972.
26. Popescu, Gheorghe, *Gândirea economică universală contemporană*, 173 p., Universitatea “Babeş–Bolyai”, Cluj–Napoca, 1992.
27. Popescu, Gheorghe, *Fundamentele gândirii economice*, 300 p., Editura Anotimp, Oradea, 1993.

28. Popescu, Gheorghe, D*ezvoltarea economică în profil teritorial a României 1900–1985*, 200 p., Editura Sincron, Cluj–Napoca, 1994.
29. Popescu, Gheorghe, *Neoclasicismul economic (Marginalismul)*, 252 p., Editura Mesagerul, Cluj–Napoca, 1996.
30. Popescu, Gheorghe, *Liberalismul economic (Clasicismul)*, 400 p., Editura Mesagerul, Cluj–Napoca, 1997.
31. Popescu, Gheorghe, *De la Economia clasică spre Economia socială*, 432 p., Editura Risoprint, Cluj–Napoca, 1998.
32. Popescu, Gheorghe, *Keynesism şi Neoliberalism în economia secolului al XX–lea*, 372 pagini, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1999.
33. Popescu, Gheorghe, *Evoluția gândirii economice*, ediția I, 1.135 pagini, Editura George Barițiu, Cluj–Napoca, 2000.
34. Popescu, Gheorghe, *Modele de comerț internațional*, 210 pagini, Editura Corvin, Deva, 2001.
35. Popescu, Gheorghe, *Istoria gândirii economice. Note de curs*, 336 pagini, Editura Pro Transilvania, Bucureşti, 2001.
36. Popescu, Gheorghe, *Istoria gândirii economice*, vol. I, 294 pagini, vol. II, 371 pagini, Universitatea "Babeş–Bolyai", Cluj–Napoca, 2001.
37. Popescu, Gheorghe, *Evoluția gândirii economice*, ediția a II–a, 1.336 pagini, Editura George Barițiu, Cluj–Napoca, 2002.

38. Popescu, Gheorghe, *Evoluția gândirii economice*, ediția a III–a, 928 pagini, Editura Academiei Române şi Editura Cartimpex Cluj–Napoca, 2004.
39. Popescu, Gheorghe, *Modèles de commerce international*, 224 pagini, Editura Cartimpex, Cluj–Napoca, 2006.
40. Ricardo, David, *Prețul aurului*, Morning Chronicle, 29 august 1809, *The High Price of Bullion, a Proof of the Depreciation of Bank Notes*, decembrie 1809 – ianuarie 1810, *Reply to Mr. Bosanquet's Practical Observations on the Report of Bullion Commettee*, decembrie 1810, *An Inquiry into the Nature and Progress of Rent*, 3 februarie 1815, *An Essay on the Influence of a Low Price of Corn on the Profits of Stock; showing the Inexpediency of Restrictions on Importation with Remarks on mr. Malthus two last Publications*, 24 februarie 1815, *Proposals for an Economical and Secure Currency; with Observations on the Profits of the Bank of England, as they regard the Proprietors of Bank Stock*, 1816, ***On the Principles of Political Economy and Taxation****,* John Murray, Albemarle–Street, London, 1817. În limba română, vezi David Ricardo, *Opere alese*, vol. I–II, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1959–1962 (vol. I, 334 pagini, vol. II, 335 pagini).
41. Rioux, Jean–Pierre, *La révolution industrielle 1780–1880*, Éditions du Soleil, Paris, 1971.
42. Rostow, Walt Whitman, *The Process of Economic Growth (1950)*, *Stages of Economic Growth (1960), The Stages of Economic Growth,* 2nd edition,

Cambridge Press University, New York, 1971, *The Stages of Economic Growth,* 3rd edition, Cambridge Press University, New York, 1999.

43. Rostow, Walt Whitman, *The World Economy. History and prospect*, University of Texas Press, 1978
44. Schnerb, Robert, *Le XIX–e siècle. L'apogée de l'expansion européenne*, Paris, 1965.
45. Samuelson, Alain, *Les grands courants de la pensée économique*, 4e édition, Presses Universitaires de Grenoble (PUG), Grenoble, France, 1992.
46. Schumpeter, Joseph, Alois, *History of Economic Analysis*, New York, 1954.
47. Sraffa, Pierro, Dobb, Maurice, *The Works and Correspondence of David Ricardo,* Cambridge, 1953–1955, vol. I–X.
48. Wordie, J. R., „*The Chronology of English Enclosure, 1400-1914*", in Economic History Review 36, no. 4 (November 1983): 483-505.